Hayat

TARİH MECMUASI

Sayı: 5
Haziran 1965 • 250 Kuruş

Sultan Genç Osman
(Fotoğraf: Ara Güler)

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Türkiye'de Tarih Çalışmaları 4
İkinci Dünya Savaşı 5
Bestekârlarımızın Asıl Meslekleri 27
Gravür Sanatı 34
Genç Osman'ın Olümü 36
Topkapı Sarayı'ndaki Mukaddes Emanetler 38
Barbaros'un Hâtıraları 48
Ayın Takvimi 58
Hurşid Paşa'nın Hâtıraları 60
XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti 65
Tarihe Akan Bir Ay. 69
Başbakanlık Arşivi 70
Kızılderililerin Ölümü 76
İnanılmaz Tesadüflerin Yarattığı Saltanat 81
Suudî Arabistan Kırallığı Nasıl Doğdu 86
Kitaplar Arasında 92
Tarih Kültürünüzü Ölçüyoruz 95
Tarih Postası 96

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

YIL: 1 SAYI: 5
CİLT: 1 1 HAZİRAN 1965

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (4 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 12 07

Türkiye'de Tarih Çalışmaları

TÜRKİYE'de tarih ilmi üzerinde çalışan başlıca müesseseler İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (1453), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (1936), Ankara'daki Türk Tarih Kurumu (1931), gene Ankara'daki Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (1962)dür. Memleketimizdeki tarih ilmine bu müesseseler yön vermektedir. Ancak bunların dışında kalan bazı müesseseler, meselâ Türk Dil Kurumu, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü, Millî Eğitim Bakanlığı, Topkapı Sarayı Müzesi... de tarih yayınları yapmaktadırlar. Nihayet özel yayınevlerinin tarih neşriyatı gelir ki, bunlar da hayli yekûn tutmaktadır.

Doğrudan doğruya tarihle ilgili olduğunu söylediğimiz dört büyük müessesenin tarih ilmi bakımından en önemlisi, Türk Tarih Kurumu (T.T.K.)dur. Atatürk tarafından «Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti» adıyla kurulmuştur ve kurumun varlığı, Atatürk'ün vasiyet yoluyla yaptığı büyük bağışa dayanmaktadır. Uluslararası bir ün kazanmış olan T.T.K., çok modern bir matbaaya sahiptir. Şimdiye kadar 200 kadar kitap yayınlamıştır. Üç ayda bir yayınlanan ve son defa 112. sayısı çıkan **Belleten** adlı dergi de bazan dört, beş yüz sayfayı aşan sayılar halinde, değerli incelemeler vermektedir. T.T.K., yalnız tarihle değil, arkeoloji ve antropoloji ile de uğraşmaktadır. İlk yayınları arasında ilmî bakımdan zayıf, hattâ sakat eserler varsa da, sonraları tamamen üniversite mensubu ilim adamlarının eline geçen Kurum, şimdi çok yüksek ilmî değerde kitaplar yayınlamaktadır. Zayıf eserler, yok denecek kadar azdır. Burada T.T.K. ve benzeri müesseselerin ilmî kuruluşlarını açıklamak niyetinde değiliz. Bunun yeri bu sütunlar değildir. Bütün tarihle uğraşan müesseseleri ayrı ayrı geniş röportajlar halinde okuyucularımıza tanıtacağımız için, esasen buna lüzum da yoktur. Bu tanıtma pek faydalı olacaktır. Çünkü meselâ T.T.K. gibi bir müessesenin adını dahi işitmemiş aydınlara sık sık tesadüf ediliyor. Bunda bu kurumların da sorumluluk payı önemlidir. Meselâ T.T.K., son yıllarda yayınlarını hiçbir kitapçıya vermemekte, Ankara'daki Kurum merkezinde satmaktadır. Bu yayınların düşük tirajlı ve çok fahiş fiyatta olmaları da üzerinde durulacak konulardır. Çünkü bu suretle tarih ilminin, Türk aydınıyla ilgisi kesilmiş olmaktadır.

Türkiye'de büyük tarih eserleri yazılmış mıdır, yazılıyor mu? Bu soruyu çok ihtiyatlı bir şekilde cevaplandırmak icap eder. Modern tarihçiliğin Türkiye'de yerleşmesi çok yenidir, ancak yarım yüzyıllık bir geçmişi vardır. Daha önceleri Türkiye'de epigraf (kitabeler ilmi), nümizmatik (meskûkât, sikkeler ilmi) gibi tarihe yardımcı bilgiler, hattâ arkeoloji kurulmuş, gelişmiş, milletlerarası değerde eserler vermiş, fakat doğrudan doğruya modern anlamda tarih ve edebiyat, musiki, iktisat, hukuk, medeniyet tarihleri gibi branşlar teşekkül edememiştir. Bu branşlar, Fuad Köprülü'nün öncülüğüyle yarım yüzyıl önce memleketimize girmeye başlamıştır. Bu müddet zarfında Türk tarih ilmi büyük eserler verebildi mi? Eski tarih ekolümüzün şânına, Kemal Paşa-zâde'lerin, Hoca Sâdeddin'lerin, Âli'lerin, Peçevî'lerin, Kâtib Çelebi'lerin, Müneccimbaşı'ların, Naîmâ'ların, Cevded Paşa'ların eserlerinin değerine yaklaşan kitaplar telif edildi mi? Henüz değil. **İslâm Ansiklopedisi** gibi Türk ilminin yüzünü ağartan eserler çok nadirdir. Birkaç büyük tarihçimiz, çeşitli alanlarda büyük kompozisyon eserleri yazdılar ve bunlar milletlerarası ilim âleminde takdirle karşılandı. Fakat daha, önemli ve hayatî konularda bile kompozisyon eserleri veremediğimiz bir gerçektir. Tarihçilerimiz çok değerli monografiler yazmışlar, fakat maalesef kompozisyon derecesine nadiren ulaşabilmişlerdir. Bunun şüphesiz birçok sebebi vardır. Kusur yalnız şahıslarda değildir. Türk tarihinin kaynakları yayınlanmamıştır, perişan bir haldedir, fikir tarihçisinin hizmetinde olmaktan uzaktır. Tarihçilerimiz, büyük eserler kaleme almaktan ürkmektedirler. Meselâ Edebiyat Fakültesi gibi bir müessese, yayınladığı eserin telif ücreti yerine yazarına belirli sayıda kitap vermektedir. Bu çok acıklıdır. Üstelik yayına hazır birçok eser, imkânsızlık, teşkilâtsızlık, kayıtsızlık gibi birçok sebeple bir türlü basılamamaktadır. Meselâ pek büyük bir tarihçimizin XII. asırda Asya'nın etnolojik coğrafyasına ait monümantal bir eseri, bu şekilde yıllardan beri bekletilmektedir.

Nihayet Türkçe'nin milletlerarası bir ilim dili olmadığını hatırlamakta fayda vardır. Fikir eseri olan tarih kitaplarımızı büyük ilim dillerinden (Almanca, Fransızca, İngilizce) birine çevirtmek, hattâ önce bu dille yayınlamak lâzımdır ki, dünya ilmi ile ilgimiz kesilmesin. Zira halkla ilgisini kesen bir ilim nasıl ölmeye mahkûmsa, milletlerarası bir mahsul haline getirilemeyen, dünya bilginlerinin tenkidine arz edilemeyip kapalı kalan ilim de, zamanla hayatiyetini kaybeder ve hiçbir zaman gerçek anlamda bir ilim eseri derecesine yükselemez.

Türkiye'de tarih çalışmalarından, bundan sonraki yazılarımda da bahsetmeye devam edeceğim.

Yılmaz Öztuna

1945 – 1965

İkinci Dünya Savaşı
Biteli 20 Yıl Oluyor

İnsanlık Tarihinin En Kanlı Harbi

II.

YAZAN:
ORHAN BAHATTİN

Saat sabahın 5'iydi. Fransız dış işleri bakanının telefonu acı acı çaldı. Daha bir saat kadar önce yatağına uzanmış bulunan bakan Georges Bonnet telefona uzandı.

Konuşan Havas ajansı müdürüydü. Heyecanlı bir sesle:

— «Alman birlikleri saat 4'ten itibaren bütün cephelerden Polonya hududunu geçtiler. Büyük bombardıman filoları hava alanlarını ve münakale merkezlerini bombalıyor!» dedi.

Bundan sonrasını bakanın ağzından dinleyelim:

Vaziyetin bütün gerginliğine rağmen, bu korkunç habere inanamadım. Ajans müdürüne birkaç defa tekrarlattım. Nitekim birkaç dakika sonra başbakan Daladier'ye telefonu açıp da felâketi söyleyince o da inanmadı. Tıpkı benim yaptığım gibi haberi birkaç defa tekrarlattı. Sonra hemen giyinip çıktım. Bakanlıkta Daladier ile buluştuk. Ben İtalyanlar'ın teklifine hemen bir cevap vermeyi düşündüm(*).

(*) Mussolini 5 eylül için bir konferans toplanmasını teklif etmişti.

DÜNYA SAVAŞI

Öte yandan hemen bir seferberlik ilânına karar verdik. Almanya'ya harp ilânı meselesine gelince, bu, anayasaya göre bakanlar kurulunun yetkisi dışındaydı. Mutlaka parlâmentodan karar almak lâzımdı.

Saat 10.30'da bakanlar kurulu toplandı. Toplantıya gelen bütün bakanlar sakin, fakat düşünceliydi. Daladier derhal umumî seferberlik ilânını, ertesi günü de parlâmentodan Almanya'ya harp ilân etme yetkisi istemeyi teklif etti. Hepimiz kabul ettik.

Saat 13'te Bükreş sefiri Thierry telefon ederek Varşova ve Krakovi'nin bombardımanını haber verdi.

Saat 15'te İtalya sefirimiz François Poncet, Polonya'nın da iştirakiyle yapılacak bir toplantıyı İtalyan hükümetinin kabul ettiğini bildirdi. Bunun üzerine hemen Varşova'yı arayarak oradaki Fransız sefirine gerekli talimatı verdim.

Diğer taraftan İngiltere ile beraber Almanya'ya bir nota vermeyi ve Polonya'daki birliklerini geri çekmesini istemeyi kararlaştırdık. Ancak böyle bir notanın ültimatom havası taşıyacağı, hattâ ültimatom sayılacağı muhakkaktı. Halbuki parlâmentodan yetki almadan, hükümet olarak, ültimatom veremezdik.

Akşam saat 1'de İngiltere dış işleri bakanı Lord Halifax bana telefon etti, sefirlerimizin pasaportlarını almalarını bildirmemizi söyledi. Ben Fransız Parlâmentosu'nun kararını vermesine kadar beklememizi rica ettim. Diğer taraftan Almanya'ya sert bir nota vermeyi kararlaştırdık. Geceleyin notanın Von Ribbentrop'a verildiğini öğrendik. Tahmin edeceğim gibi Ribbentrop bir tecavüzün bahis mevzuu olmadığını söylemiş; bununla beraber notamızın Hitler'e verileceğini vadetmiş.

Ertesi sabah, 2 eylül cumartesi günü erkenden bakanlığa giderek başbakanla görüştüm. Geceleyin durumda bir değişiklik olmamıştı. Aynı gün öğleden sonra bizzat Kont Ciano beni telefonla arayarak şunları söyledi:

«Şu anda, Fransız ve İngiliz sefirleri yanımda bulunuyor. Onlarla görüştüm. Bana, sizinle doğrudan doğruya temas etmemi tavsiye ettiler.

«Toplanması düşünülen konferans hakkında Berlin'le temas ettim. Hitler esas itibarıyla böyle bir toplantıyı kabul ediyor. Ancak şu anda önünde iki nota bulunmaktaymış. Biri Fransız, diğeri İngiliz... Dün akşam verilen bu notalar eğer ültimatom mahiyetindeyse, Hitler hiç düşünmeden hayır diyor. Eğer değilse o zaman böyle bir toplantıyı kabul edecek."

Ben, bunun bir ültimatom mahiyetinde olmadığını, Fransa'nın ayın 3'ünden önce harbe girmeyeceğini söyleyerek cevap verdim. Fakat Lord Halifax'la görüşmem gerektiğini de sözlerime ilâve ettim. İtalyan dış işleri bakanı Kont Ciano ile konuşmam biter bitmez, Lord Halifax'ı aradım. Bana, Kont Ciano'nun kendisiyle de görüştüğünü ve ona, böyle bir konferansın toplanabilmesi için Polonya'daki Alman kuvvetlerinin geri çekilmesini şart koştuğunu söyledi. Ciano, buna cevap olarak Hitler'in böyle bir şartı asla kabul etmeyeceğini söylemiş. Son olarak Lord Halifax'tan, İngiltere'nin harp ilânını yarın akşama kadar geri bırakmasını rica ettim.

Lord Halifax, aynı gün akşam saat 17'de beni aradı ve hükümetinin cevabını bildirdi:

«İngiliz kabinesi, Alman kıtaları Polonya'dan çekilmediği takdirde her hangi bir konferansa katılmamakta kararlı. İngiliz hükümeti bu akşam gece yarısına kadar Hitler'den Polonya'daki kıtalarını çekmesini isteyecektir. Bu istek yerine getirilmediği takdirde Almanya, İngiltere ile muhasamatın başlamış olduğunu kabul edecektir.»

Bunu duyar duymaz, Lord Halifax'a Fransız kabinesinin akşama karar alacağını, hemen bugün harbe

Hitler, harbin ilk günlerinde, maiyeti erkânıyla beraber Polonya cephesini teftiş ettiği sırada.

girmenin feci neticeler doğurabileceğini söyledim. Çünkü büyük şehirlerimiz boşalma halindeydi. Şu anda yapılacak bir hava hücumu büyük bir felâkete sebep olabilirdi.

Lord Halifax beni anlayışla karşıladı. Durumu hükümetine aksettireceğini vadetti. Saat 8.30'da kabine toplantısından çıktıktan sonra Kont Ciano'ya telefon ederek konferansa hazır olduğumuzu, fakat bunun için her şeyden önce Alman kuvvetlerinin Polonya'dan çekilmesinde ısrar ettiğimizi söyledim. Bu şartlar altında harp ilânını ertesi güne kadar tehir etmemiz mümkün olacaktı. Kont Ciano, böyle bir teklifi Hitler'in kabul etmesine imkân olmadığını söyledi. Sonra karşılıklı teşekkür sözleri teati ettik. Bu, Kont Ciano ile son konuşmam oldu.

Ertesi sabah, 3 eylül pazar günü, saat sabahın 8'inde başbakanlığa giderek Daladier ile buluştum. Bugün mutlaka Hitler'e ültimatom göndermemiz lâzımdı. Yalnız vereceğimiz mühletin saat kaça kadar olacağını kararlaştırmamız gerekiyordu. Daladier muhasamatın ertesi gün, yani 4 eylül sabahının saat 5'inde başlamasını teklif etti. Bunun üzerine hemen Almanya sefirimize bir telgraf çektim. Bu tarihî telgrafın metni aşağıdadır:

«Paris, 3 eylül 1939 saat: 10.30. Fransız Sefiri-Berlin (Çok acele ve çok gizli.)

«Fransa hükümeti dün akşam toplanarak aşağıdaki kararları almıştır:

«Bugün, 3 eylülde öğle üzeri Alman Hükümeti'ne müracaat ederek 1 eylül saat 22'de verdiğimiz notanın cevabını isteyeceksiniz.

«Verecekleri cevap menfi olursa, onlara Almanya'nın bu tutumundan mesul olacağını ve Fransız hükümetinin yarın 4 eylül saat 5'ten itibaren(*) Polonya ile olan antlaşmasını yerine getireceğini söylersiniz.

«O andan itibaren de pasaportunuzu alınız.»

Ben vicdan huzuru içindeydim. Hitler'in tutumu, Fransa'nın harbe girmesini gerçekten meşru hale getirmişti. Ancak çok geçmeden Londra'dan gelen haberler vaziyette değişiklik yapmamızı icap ettirdi. Fransa'nın bir gün sonra harbe gireceği öğrenilince

(*) Saat 11.40'ta şu şekilde değiştirilmiştir: *Bugün 3 eylül saat 1'den itibaren.*

DÜNYA SAVAŞI

Öte yandan hemen bir seferberlik ilânına karar verdik. Almanya'ya harp ilânı meselesine gelince, bu, anayasaya göre bakanlar kurulunun yetkisi dışındaydı. Mutlaka parlâmentodan karar almak lâzımdı.

Saat 10.30'da bakanlar kurulu toplandı. Toplantıya gelen bütün bakanlar sakin, fakat düşünceliydi. Daladier derhal umumî seferberlik ilânını, ertesi günü de parlâmentodan Almanya'ya harp ilân etme yetkisi istemeyi teklif etti. Hepimiz kabul ettik.

Saat 13'te Bükreş sefiri Thierry telefon ederek Varşova ve Krakovi'nin bombardımanını haber verdi.

Saat 15'te İtalya sefirimiz François Poncet, Polonya'nın da iştirakiyle yapılacak bir toplantıyı İtalyan hükümetinin kabul ettiğini bildirdi. Bunun üzerine hemen Varşova'yı arayarak oradaki Fransız sefirine gerekli talimatı verdim.

Diğer taraftan İngiltere ile beraber Almanya'ya bir nota vermeyi ve Polonya'daki birliklerini geri çekmesini istemeyi kararlaştırdık. Ancak böyle bir notanın ültimatom havası taşıyacağı, hattâ ültimatom sayılacağı muhakkaktı. Halbuki parlâmentodan yetki almadan, hükümet olarak, ültimatom veremezdik.

Akşam saat 1'de İngiltere dış işleri bakanı Lord Halifax bana telefon etti, sefirlerimizin pasaportlarını almalarını bildirmemizi söyledi. Ben Fransız Parlâmentosu'nun kararını vermesine kadar beklememizi rica ettim. Diğer taraftan Almanya'ya sert bir nota vermeyi kararlaştırdık. Geceleyin notanın Von Ribbentrop'a verildiğini öğrendik. Tahmin edeceğim gibi Ribbentrop bir tecavüzün bahis mevzuu olmadığını söylemiş; bununla beraber notamızın Hitler'e verileceğini vadetmiş.

Ertesi sabah, 2 eylül cumartesi günü erkenden bakanlığa giderek başbakanla görüştüm. Geceleyin durumda bir değişiklik olmamıştı. Aynı gün öğleden sonra bizzat Kont Ciano beni telefonla arayarak şunları söyledi:

«Şu anda, Fransız ve İngiliz sefirleri yanımda bulunuyor. Onlarla görüştüm. Bana, sizinle doğrudan doğruya temas etmemi tavsiye ettiler.

«Toplanması düşünülen konferans hakkında Berlin'le temas ettim. Hitler esas itibarıyla böyle bir toplantıyı kabul ediyor. Ancak şu anda önünde iki nota bulunmaktaymış. Biri Fransız, diğeri İngiliz... Dün akşam verilen bu notalar eğer ültimatom mahiyetindeyse, Hitler hiç düşünmeden hayır diyor. Eğer değilse o zaman böyle bir toplantıyı kabul edecek."

Ben, bunun bir ültimatom mahiyetinde olmadığını, Fransa'nın ayın 3'ünden önce harbe girmeyeceğini söyleyerek cevap verdim. Fakat Lord Halifax'la görüşmem gerektiğini de sözlerime ilâve ettim. İtalyan dış işleri bakanı Kont Ciano ile konuşmam biter bitmez, Lord Halifax'ı aradım. Bana, Kont Ciano'nun kendisiyle de görüştüğünü ve ona, böyle bir konferansın toplanabilmesi için Polonya'daki Alman kuvvetlerinin geri çekilmesini şart koştuğunu söyledi. Ciano, buna cevap olarak Hitler'in böyle bir şartı asla kabul etmeyeceğini söylemiş. Son olarak Lord Halifax'tan, İngiltere'nin harp ilânını yarın akşama kadar geri bırakmasını rica ettim.

Lord Halifax, aynı gün akşam saat 17'de beni aradı ve hükümetinin cevabını bildirdi:

«İngiliz kabinesi, Alman kıtaları Polonya'dan çekilmediği takdirde her hangi bir konferansa katılmamakta kararlı. İngiliz hükümeti bu akşam gece yarısına kadar Hitler'den Polonya'daki kıtalarını çekmesini isteyecektir. Bu istek yerine getirilmediği takdirde Almanya, İngiltere ile muhasamatın başlamış olduğunu kabul edecektir.»

Bunu duyar duymaz, Lord Halifax'a Fransız kabinesinin akşama karar alacağını, hemen bugün harbe

İngiltere'de büyük bir hayal kırıklığı ve asabiyet baş göstermiş. Haksız değillerdi. Hemen hemen 24 saatlik bir mühlet almıştık onlardan, daha ne yapabilirlerdi.

Yeniden Daladier ile görüştük. O da genelkurmay başkanıyla yeni bir görüşme yaptı. Sonunda muhasamatın başlama tarihini bugüne, 3 eylül pazar saat 17'ye almaya karar verdik.

Bunun üzerine hemen Berlin'le temasa geçtim. Saat 11.45 idi. Sefirimiz Coulondre, direktifimizi yerine getirmek üzere, sefaretten ayrılmak üzereymiş. Ona, telgrafta değişiklik olduğunu ve muhasamatın bugün saat 17'de başlayacağını bildirdim. M. Coulondre, çok zekice bir hareketle, aynı sözlerin, sesini tanıyacağı iki arkadaş tarafından daha tekrar edilmesini istedi.

Telefonu önce bir arkadaşa, sonra da bir başkasına verdim .Ve sefir von Ribbentrop'u görmek üzere sefaretten ayrıldı.

Saat 13'te, M. Coulondre beni telefondan aradı. Ribbentrop kendisini kabul etmiş, o da istediğimiz suali sormuştu: Almanlar, işgal ettikleri topraklardaki askerlerini geri çekmeye hazır mıydılar? Ribbentrop'un cevabı «Hayır» idi.

O zaman sefir, aynı gün saat 17'den itibaren Fransa'nın Polonya'ya karşı giriştiği ve Almanlar'ın pek iyi bildiği taahhütleri yerine getireceğini bildirmiş.

— «Pekâlâ,» demiş Ribbentrop, «O zaman Fransa tecavüz ediyor demektir.»

Coulondre'un cevabı kısa olmuş:

— «Hükmü tarih verecektir.»

O andan itibaren artık harbe girmiştik.

Aynı gün saat 11'de İngiltere harbe girmiş, saat 11.15'te radyo ile halka hitap eden başbakan Chamberlain harp halini ilân etmişti.

1 eylülde başlayan savaş birkaç gün içinde alevlenmişti. Artık bunun II. Dünya Savaşı olduğundan kimsenin şüphesi kalmamıştı.

Narvik'e çıkan Müttefik askerleri İsveç hududu yakınlarında hareket halinde.

SAVAŞIN SEBEPLERİ

İki dünya savaşı arasında geçen 20 yıl içinde dünya siyaset sahnesinde halledilmesi gereken birçok pürüzler ortaya çıkmıştı. Hem siyasî, hem de malî, iktisadî ve sınaî olan bu zorluklar çeşitli sebepler yüzünden halledilemeyordu.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya muazzam topraklar kaybetmişti. Alsace - Lorraine bölgesi Fransa'ya verilmiş, zengin Saar bölgesi 15 yıl Fransızlar' da kalmak üzere Almanya'dan alınmıştı. Bir kısım Alman toprağı Belçika'ya verildiği gibi, Prusya'nın geniş toprakları Polonya'ya bırakılmış, serbest şehir Danzig de Milletler Cemiyeti'nin idaresine alınmıştı. Memel ve çevresi önce Müttefikler tarafından idare edilmiş, sonradan Litvanya'ya verilmişti. Öte yandan, Almanya bütün sömürgelerini kaybetmiş bulunuyordu. Bunların yanı sıra ödemeye mahkûm edildiği savaş tazminatı son derece büyüktü.

Nüfusu çok kalabalık olan Almanya'nın bu büyük kayıpları Alman milletinin içinde bir ukde olarak kalmıştı. Hitler iktidara gelip de büyük vaitlerde bulunmaya başlayınca halk onun çevresinde toplandı. Yapılan sıkı propaganda kısa bir zaman içinde Alman milletini bir başka savaşa hazır hale getirdi.

Silâhsızlanma hususunda çeşitli konferanslar toplanırken, Almanya, Japonya, İtalya harıl harıl silâhlanıyor, büyük devletler ise bunu görmemezlikten geliyorlardı. Amerika, İngiltere gibi büyük devletler silâhsızlanma taraflısıydı. Birinci savaştan sonra meydana gelen iktisadî buhranlar, galip devletlerin iç işlerinde birçok zorluklar doğurmuştu. Hiçbirinde yeni bir savaşı göze alacak hal yoktu. Bu bakımdan, Mihver Devletleri'nin silâhlanmasına seyirci kaldıkları gibi tecavüz hareketleri başlayınca da önlemeye kalkışmadılar.

I. DÜNYA SAVAŞI BİTMEMİŞ MİYDİ?

Bazı tarihçiler II. Dünya Savaşı'nın başlangıcı olarak Japonlar'ın 1931'de Mançurya'yı işgalini kabul ederler. İtalya'nın Habeşistan'ı işgalini, hattâ İspanya İç Savaşını bile II. Dünya Savaşı'nın bir kısmı sayanlar vardır. Bir kısım tarihçiler Japonlar'ın Çin'i işgale başladığı 7 temmuz 1937'yi savaşın asıl başlangıç tarihi olarak ele alırlar. Japonya ile Çin birbirlerine resmen savaş ilân etmiş olmamakla beraber, bu savaş kıta ölçüsünde ilk savaştı.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra, milletlerin, çıkan anlaşmazlıkları kendi aralarında görüşerek halletmeleri, böylece, artık savaşa yol açılmaması için Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti) kurulmuştu. Bu topluluğun en büyük amacı Almanya'yı silâhsızlandırmak, cemiyet üyesi devletlerin de silâhlarını azaltmasını sağlamaktı.

Milletler Cemiyeti bazı küçük devletler arasındaki anlaşmazlıkları gidermeyi başardıysa da büyük devletlere söz geçiremedi. İtalya-Habeşistan Savaşı bunun en tipik misalidir. İtalya'nın bu zayıf memleketi işgale başlaması üzerine Habeşistan İmparatoru, Milletler Cemiyeti'ne başvurdu. Cemiyet, aldığı bazı ekonomik tedbirlere rağmen, bu hareketi önleyemedi.

Öte yandan, 1919'da Almanya'da kurulan Cumhu-

riyet halkın ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar zayıftı. Ahali bu idarenin başarısızlıklarını görüyor, ona güvenemiyordu. O sırada İngiltere ile Fransa bazı yardımlarda bulunarak Alman Cumhuriyetini kurtarabilirlerdi. Yalnız, onlar da kendi iç meseleleriyle uğraştıklarından bunu yapamadılar.

SİLÂHLANMA YARIŞI

Barışı kuvvetlendirecek bir başka fırsat da 1931'de kaçırıldı. Japonya, savaş ilân etmeden, Çin'e karşı askerî hareketlere başladı. Milletler Cemiyeti kuvvetle, ya da ticarî münasebetleri keserek bu hareketi önleyebilseydi barışı devam ettirecek kudrette bir varlık olarak iş görbilirdi. Bunu yapamayınca birçok milletler bir tecavüz karşısında Milletler Cemiyeti'nin kendilerini koruyamayacağını düşünerek silâhlanmaya başladılar.

FRANSA SİLÂHSIZLANMAYI REDDEDİYOR

Fransızlar'ın silâhsızlanmayı reddetmesi, barışı devam ettirme konusunda kaçırılan fırsatların en büyüğü oldu. 1932'de, Almanya Başbakanı Heinrich Brünnig memleketin fena bir durumda olduğunu gördü. Almanlar, askerî güçlerini yeniden kazanırlarsa başka milletler yanında itibarlarının artacağını düşünüyorlardı. Almanya kuvvetli devletlerle çevriliydi. Brünnig bunu dikkate alarak Milletler Cemiyeti'ne başka milletlerin de silâhsızlanmasını teklif etti. İngiltere, İtalya, Amerika buna razıydılar; Fransa ise, tartışmaya bile girişmeden, teklifi reddetti. Bazı tarihçiler, bunu Avrupa'nın II. Dünya Savaşı'na yöneldiği tarih olarak kabul ederler. Almanya'da Brünnig hükümeti düştü, altı ay sonra da Hitler iktidarı ele geçirdi.

Hitler iktidara geldikten sonra olanca gücüyle Almanya'nın silâhlanması için çalışmalara başladı. Öte yandan, Almanya 600 yıllık düşmanı olan Polonya'dan çekiniyordu. Bunun için, 1934'te Polonya ile on yıl süreli bir dostluk antlaşması yaparak doğu sınırını emniyete aldı.

Versailles muahedesine göre Almanya 100.000'den fazla silâhlı kuvvet bulunduramazdı. Hitler bunu hiçe saydı. Kısa zamanda Alman askerlerinin sayısı 600.000'e yükseldi. Başka Avrupa devletleri bu hareketi protesto ettilerse de ellerinden başka bir şey gelmedi.

MUHTELİF TECAVÜZLER

Uzak Doğu'da. — Japonya'nın ilk tecavüz hareketi 1931'de Mançurya'yı almasıyla başladı. Müttefikler buna seyirci kalmaktan başka bir şey yapamadılar.

İtalyan-Habeş Savaşı. — İtalya 1935'te Habeşistan'ı zaptetti, sömürge haline getirdi. Milletler Cemiyeti'nin bu hareket karşısındaki tepkisi de çok zayıf kaldı. İspanya'da faşistler General Franco komutasında komünistlere karşı ayaklandılar. İtalya ve Almanya, askerî birlikler göndererek, Franco'yu desteklediler. Böylece, Franco açtığı iç savaşı kazandı, İspanya'da Mihver'e sempati besleyen bir rejim kuruldu.

Ren Bölgesi. — Almanya ilk ciddî teşebbüse 1936'da girişti. Versailles Antlaşması'na göre Almanya Ren nehrinin batı bölgesinde asker bulunduramayacaktı. 7 mart 1936 günü Hitler'in birlikleri Ren Bölgesi'ne girdiler. Birçok Fransız devlet adamı Almanya buradan çekilmediği takdirde kuvvet kullanılmas gerektiği fikrindeydi. Ancak, İngiltere, Fransa'yı desteklemiyordu; çünkü Fransa da Habeşistan işinde İngiltere'yi desteklememişti. Bunun üzerine, Fransa askerî harekete cesaret edemedi. Böyle bir şey belki de yeni bir savaşa yol açacaktı. Başbakan Pierre Laval bunu göze alamadı.

Çin-Japon Savaşı. — 1937 yılında Japonya, Çin'e karşı askerî hareketlere girişti. 7 temmuzda başlayan çarpışmalar kısa zamanda bütün Çin'e yayıldı. Müttefik Devletler'le Milletler Cemiyeti bu hareketi durdurmak için fazla bir şey yapamadı. Üstelik, birçok memleketler Japonya'ya savaş malzemesi satmakta devam etti.

Avusturya'nın İlhakı. — Artık Mihver Devletleri büyük bir kuvvet haline gelmişti. Dünya siyaset alanında dilediklerini gibi davranabiliyorlardı. Hitler, Ren Bölgesi meselesinde başarı kazanınca bu defa Avusturya meselesini ortaya çıkardı. Zaten Nazi Partisi yıllardan beri Avusturya'yı için için yıkmaya, Almanya'ya katmaya çalışıyordu. Avusturya Başbakanı Kurt von Schuschning doğrudan doğruya istifaya zorlandı. 11 mart 1938'de Alman askerleri memlekette «huzuru sağlamak» iddiasıyla Avusturya'yı işgal ettiler.

Südet Bölgesi. — Aradan bir yıl geçmeden Hitler Çekoslovakya'nın tamamen Almanlar'la meskûn zengin Südet Bölgesi'ne göz dikti. Çekoslovakya kendi toprakları için savaşmaya hazırdı; ancak, böyle bir savaşın yeni bir dünya savaşına yol açacağı korkusu Fransa ve İngiltere gibi devletleri endişeye düşürdü. İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain ile Fransa Başbakanı Edouard Daladier'nin Hitler'le yaptıkları görüşmeler sonuçsuz kaldı. Sonunda Südetler'in Almanya'ya verilmesi kararlaştırıldı. Hitler 1939 yılının martında Çekoslovakya'nın kalan kısmını da işgal ettiler.

Aynı yıl Memel'i Litvanya'dan alan Almanlar, Polonya ile yaptıkları dostluk antlaşmasını tek taraflı olarak bozdular. Danzig'le Almanya arasındaki toprak parçası Polonya'nındı. Almanlar şimdi de buradan Danzig'e bir yol istiyorlardı.

Artık olaylar hızla gelişiyordu. Aynı yılın mayısında İtalya ile Almanya bir antlaşma imzaladılar. Ağustosta da Rusya ile bir saldırmazlık antlaşması imzalayan Almanya artık kendisini bütün dünyayı ele geçirecek kudrette görüyordu. Öte yandan, Alman propaganda teşkilâtı Polonya'daki Almanlar'ın kötü muamele gördüğünü dünyaya yayıyor, Danzig'de, Polonya sınırında birtakım çarpışmalar oluyordu. En sonunda Hitler, Polonya'ya hücum emrini verdi.

Polonyalılar takdire değer büyük bir kahramanlıkla Alman hücumlarına karşı koyuyorlardı. Son derece geniş bir cephe boyunda savaşmak zorunda kalan Polonya ordusu her karış toprak için harp ediyordu. Nitekim savaşın ilk haftasında Almanlar Polonya topraklarında ancak 100 kilometre kadar ilerleyebilmişlerdi. Polonya hükümet merkezi, Almanlar'ın ilerleyişi karşısında, Varşova'nın 150 km. güneydoğusundaki Lublin'e nakledildi. Almanların baskısı harbin ilk haftasından sonra daha da şiddetlendi.

Yeni Cepheler

POLONYA, her adım toprağını kanı pahasına müdafaa eder, her şeyi yakıp yıkan hava hücumlarına göğüs gererken, birden kendisini iki ateş arasında buldu.

Rusya savaşa girmişti!

Evet, savaşın başlamasından bir gün önce 31 ağustosta, Almanya ile bir adem-i tecavüz paktı yapan Rusya, 17 eylül günü, sabah saat 10'da sınırı geçerek Vilna'ya yürümeye başlamıştı. Polonyalılar Almanya gibi kudretli bir devletle tek başlarına savaştıkları yetmiyormuş gibi, doğuda da Ruslar'la savaşmak zorunda kaldılar. Fakat bu ne kadar sürebilirdi? İki büyük devletle tek başına savaşan Polonya, artık takatinin sonuna geliyordu. Savaş başlayalı üç hafta olmuş, fakat Varşova hâlâ teslim olmamıştı. Şehir harabeye döndüğü halde, vatanperver Polonyalı savaşçılar çarpışmakta devam ediyorlardı. Ruslar'ın ve Almanlar'ın ilerlemesi karşısında Polonya başkenti iki hafta içinde beş defa yer değiştirmek zorunda kalmış ve Lublin'den sonra sıra ile Malemczew, Luck, Dubno, Krzemieniec ve Kuty'ye taşınmıştı. Talihsiz Polonya her tarafından kuşatılmış, her tarafından hücuma uğramıştı. Sadece doğu ve batı cephelerinde değil, kuzey ve güneyde de çarpışıyordu. Çünkü Almanlar bir taraftan bütün batı sınırı boyunca ilerlerken, bir yandan da kuzeyde, Prusya'dan Polonya topraklarına girmiş, ilerliyorlardı. Ayrıca güneye sarkan kuvvetleri de o kesimden memleketin kalbine doğru ilerliyordu. Doğu cephesinde de Rus ordularının taarruz hareketi vardı.

Polonya her türlü ağır şartlara rağmen bir ay kadar iki büyük devletin hücumlarına karşı koyduktan

sonra, 27 eylülde kayıtsız ve şartsız olarak teslim oldu ve ülke Almanya ile Rusya arasında ikiye bölündü.

GEÇİCİ BİR OYUN: RUS - ALMAN DOSTLUĞU

Ertesi gün, 28 eylülü 29'a bağlayan gece, Almanya ile Rusya müşterek bir beyanname neşrettiler. Bu beyannamede şöyle deniyordu:

Almanya ve Sovyetler Birliği, Polonya devletinin ortadan kalkmasından doğan meseleleri görüşmüşlerdir. Polonya'nın ortadan kalkması, doğu ve batı için sağlam bir temel yaratmış bulunmaktadır. Bu bakımdan her iki hükümet bir taraftan Almanya, diğer taraftan Fransa ve İngiltere arasındaki harbin artık sona ermesinin bütün dünya milletlerinin menfaatine olacağı kanaatindedir.

Eğer Fransa ve İngiltere buna razı olmazlarsa, harbin devamının bütün mesuliyeti bu iki memlekete raci olacaktır. Harbin devamı halinde Almanya ve Sovyetler Birliği hükümetleri müşterek çalışmalarla gerekli tedbirleri alacaklardır.

İmza
VON RİBBENTROP, MOLOTOV

Almanya, bir taraftan Batılı devletlerin aleyhine olarak Ruslar'la işbirliği yaparken komünizmin ne büyük bir tehlike olduğunu idrak ediyordu. Nitekim bolşevizm 1 numaralı halk düşmanı ilân edilmiş ve bu mevzuda memleket içinde geniş bir kampanya açılmıştı.

Öte yandan Fransa, komünizmi kanun dışı ilân etmiş ve komünist partisini kapatmıştı. Almanya ile Rusya'nın neşrettikleri müşterek tebliğ Batılılar nezdinde hiç şüphesiz rağbet görmedi. Üstelik Almanya'nın Doğuda barışı sağladıktan sonra Batıya yöneleceğini düşünen İngilizler Fransa'ya asker çıkararak, bu kesimi kuvvetlendirmeye başladılar.

Polonya'nın düşmesinden sonra savaş bir müddet tavsar gibi oldu. Denizlerde perakende savaşlar oluyor, keşif uçuşları yapılıyordu.

ORMAN KANUNU

Ruslar, Polonya'nın yarısını aldıktan sonra, tecavüzkâr emellerini hemen açığa vurdular ve ekim içinde Finlandiya ile temas ederek görüşmelerde bulunmak istediklerini söylediler. Maksat arazi almak, kendi halindeki bu devletin varlığına son vermekti.

Şüphesiz bir anlaşma olmadı ve orman kanunu gene kendisini gösterdi: Büyük, küçüğü yutacaktı. Bunun ilk misalini Almanya vermişti. Şimdi de Rusya, Finlandiya'ya saldırmak suretiyle aynı hareketi yapıyor; 30 kasımda Finlandiya'ya tecavüz ediyordu. Finlandiyalılar Rus tecavüzüne karşı inanılmaz bir mukavemet gösterdiler. Ruslar hiçbir zaman Almanlar gibi savaş tekniğine vâkıf değildi. Öyle ki, Finlandiyalılar zaman zaman karşı hücumlara geçiyor, Rusları, ağır kayıplar verdirerek püskürtüyorlardı.

Böylece, kahraman Finlandiya aralık ayında Ruslar'a karşı koyduğu gibi 1940'ın ilk aylarında da teslim olmadı. Ruslar hırslarından ne yapacaklarını bilemiyor, başta Helsinki olmak üzere bütün şehirleri hava bombardımanlarıyla yerle bir ediyorlardı. Böylece mart geldi.

Artık Finlandiya trajedisi de son bulmak üzereydi. Mart içinde iki memleket arasında yapılan görüşmelerden sonra barış teessüs etti. Buna göre Finlandiya bir kısım topraklarını Ruslar'a bırakacak, onlar da buna karşılık Finlandiya'nın bağımsızlığına hürmet edeceklerdi. Böylece Rusya, Finlandiya'yı yenip dize getirememiş oluyordu.

Almanlar şiddetli savaşlardan sonra Varşova'ya gelmişlerdi. Resim, Alman askerlerini Varşova banliyölerinde gösteriyor.

Sağda: Norveç'e hücum eden Alman askerlerinin Oslo'ya çıkışı. Aşağıda: Norveç'te mevzilenen Fransız askerleri.

SIRA NORVEÇ'TE

Finlandiya ile olan savaş da son bulduktan sonra gene nispî sükûnet içinde geçen kısa bir devre oldu. Hemen arkasından nisan 1940'ta Almanya, Norveç'e tecavüze başladı.

Almanlar savaşın başından beri o zamana kadar tarihte görülmemiş bir usul takip ediyorlardı: Yıldırım savaşı. Bu, adından anlaşılacağı gibi baskın esasına dayanan bir savaştı. Savaş ilân etmeden yapılan baskın hücumları şüphesiz karşıdakini gafil avlıyordu.

8 nisanı 9'a bağlayan gece Danimarka ve Norveç'e hücum ettiler. Bu yeni hücuma Müttefiklerin aksülâmeli büyük oldu. Almanlar Narvik ve Oslo'ya asker çıkarmıştı. İngilizler de Norveç'e asker çıkardılar. Hattâ Narvik'i geçici bir müddet için geri aldılar. Bu arada şiddetli deniz savaşları oldu. İngilizler Norveç'teki Alman harp gemilerinin mühim bir kısmını batırdılar. Fakat sonunda hâkimiyet Almanlar'da kaldı. Norveç ve Danimarka tamamen işgal edildi. Danimarka kıralı Danimarka'nın sözde hâkimiydi. Norveç'te ise bir kukla hükümet kuruldu. Başına Vidkun Quisling adında bir Norveç nazisi getirildi. Zaten Quisling, içeriden yıkıcı hareketlerde bulunarak Almanlar'ın Norveç'i işgalini kolaylaştırmıştı. Bu bakımdan o tarihten itibaren Quisling sözü, vatan hainleri için kullanılan bir deyim olarak tarihe geçti.

DUNKERQUE

Danimarka ve Norveç'e yapılan tecavüzün üzerinden bir ay geçmişti. 10 mayıs sabahı yayınlanan Fransız resmî tebliğinde şu satırlar okundu:

«Sabahın ilk saatlerinde, Alman birlikleri Holânda, Belçika ve Lüksemburg'a karşı hücuma geçmişlerdir. Fransız ordusu geceden beri tetikte beklemektedir. Alâkalı hükümetler Müttefiklerden yardım istemiştir.»

Fransa artık fiilen savaşın eşiğine gelmişti. İstihbarat bakanı yaptığı bir radyo konuşmasında: «Her Fransız'ın üstüne düşen vazifeyi yapması zamanı gelmiştir» diyordu. Çünkü Almanlar Belçika ve Holânda ile beraber Fransa'ya da hücuma geçmişlerdi. Fransa'daki Müttefik kuvvetleri küçümsenemeyecek kadar önemliydi. Fransa'nın kuzeydoğu cephesinde 30 tümenlik seçkin bir Fransız - İngiliz kuvveti vardı. Bunların elindeki tankların sayısı 1 100'ü buluyordu.

Ancak Belçika, Holânda'da kuvvetli bir mukavemet olmayışı Fransa'daki Müttefik kuvvetlerini son derece müşkül bir durumla karşı karşıya bırakmıştı. Holânda 5 gün içinde düşmüş, Belçika ise ancak iki hafta dayanabilmişti. 28 mayısta Belçika ordusunun başkumandanı olan kıral Leopold kendisininkiyle kıyaslanmayacak kadar üstün Alman kuvvetlerine mukavemet edemeyeceğini anlayınca teslim oldu, kendisi de esir edildi.

Almanya şimdi olanca gücüyle Fransız - İngiliz kuvvetlerine yükleniyordu. Halbuki Müttefiklerin durumu zaten daha önceden sarsılmıştı. 19 mayısta Suriye'den gelen General Weygand, Müttefik Orduları Başkomutanı General Gamelin'in yerini almıştı. Fakat ne yapılırsa yapılsın, Alman hücumu önlenecek gibi değildi. Belçika'daki Alman başarısı Müttefikler'in o kadar güvendiği Maginot hattını da işe yaramaz hale getirmişti. Çünkü Almanlar Maginot'yu arkadan vurmuşlardı.

Artık Müttefikler'in tek düşüncesi korkunç bir zayiata uğramadan kuvvetlerini İngiltere'ye aktarmaktı. Bunun için de yapılacak tek şey her ne pahasına olur-

Yukarıda solda, Rommel Afrika cephesinde, sağda Afrika'daki Alman birlikleri; ortada İngiliz askerleri bir taarruz sırasında görülüyor.
Solda: Diz boyu çamura saplanan kamyonu kurtarmaya çalışan askerler.

sa olsun, Dunkerque limanını elde bulundurmaktı. Eğer bu liman kaybedilirse, çekilme imkânları ortadan kalkar ve o kesimde, sayısı yüz binleri bulan ordular imha edilmek tehlikesiyle karşı karşıya kalırdı.

Dunkerque, hemen Belçika sınırında bir limandı. Belçika düşünce, burayı tutmak büsbütün zorlaştı. Almanlar da bu durumu biliyorlardı. Bunun için 18 mayıstan itibaren şehri, liman tesislerini bombalamaya başladılar. Bu ağır bombardımanlar, limandaki gemilerden çoğunun batmasına sebep olmuştu. Bunun üzerine B.B.C. radyosu ile yapılan çağırılar sonunda, akla gelen her türlü tekneler, yatlar, Thames nehrinde çalışan mavnalar, irili ufaklı ve çok çeşitli gemiler, kısacası Londra limanındaki her çeşit tekne Dunkerque'e koştu. Bundan sonra askerlerin taşınma safhası başladı.

27 mayıs günü Dunkerque, tarihinin en korkunç devrini yaşadı. Şehir 24 saat müddetle aralıksız bombardıman edildi. Âdeta kökü kazındı. Bu 24 saat içinde 15 000 tahrip, 30 000 de yangın bombası atılmak suretiyle şehir yerle bir edildi. Her 10 dakikada bir 40-50 uçaktan mürekkep bir Alman filosu geliyor ve bombalarını attıktan sonra çekiliyordu. Hava hücumları bundan sonraki günlerde de devam etti. 2 hazirana kadar Fransa'daki İngiliz kuvvetleri geri çekilmiş bulunuyordu. Fakat İngiltere Kıraliyet Donanması Fransızlar'ı yalnız bırakmadı. 120 000 Fransız askerini de karşıya geçirerek düşmana esir olmalarını önledi. Böylece 150 000 kişilik Fransız kuvvetinin mühim bir kısmı kurtarılmış oldu. Geriye kalan 30 000 kişiyi kurtarmak mümkün olamadı. Bunlar, çekilmeyi kolaylaştırmak için kendilerini feda eden insanlardı. Nihayet 4 haziran günü sabahın 7'sinde Dunkerque düşman eline geçti. Tarihe büyük bir başarı olarak geçen Dunkerque harekâtı sırasında İngiltere'ye taşınan insan mevcudu İngiliz istatistiklerinde 338 888 olarak görülmektedir.

Fransız kuvvetleri durmadan geri çekiliyordu. Bu sırada Mussolini artık savaşın bitmiş olduğunu tahmin etti. İtalya da artık sonu yaklaşmış olan bu savaşa katılmalı, ganimetten pay almalıydı. 10 haziran 1940'ta, gece yarısı savaşa katılacağını İngiltere ile Fransa'ya bildirdi. Savaşa başladıktan sonra güney Fransa'nın bazı kısımlarını işgal etti.

FRANSA TESLİM OLUYOR

Artık Almanlar Fransa'da büyük bir hızla ilerliyorlardı. Fransızlar Paris'i, yakılıp yıkılmaktan kurtarmak için, «açık şehir» ilân ettiler. Fransız hükümeti önce Tours'a, sonra Bordeaux'ya taşındı. Alman kuvvetleri 14 haziranda Paris'i işgal ettiler. Maginot hattı da ele geçirilmişti.

Fransız hükümeti büyük bir kararsızlık içinde bulunuyordu. Bir kısmı Kuzey Afrika'ya geçip savaşa orada devam etmeyi, bir başkası mütareke yapmayı istiyordu. Bir ara, Winston Churchill, İngiltere ile Fransa'nın bir tek bayrak altında birleşmesini teklif etti. Yalnız, o sırada Mareşal Pétain'in başkanlığında kurulan yeni bir Fransız hükümeti teslim olmaya karar verdi. 22 haziran 1940'ta Fransa, Compiègne ormanındaki tarihî vagonun içinde mütarekeyi imzaladı. 1918'de yenilmiş Almanya mütarekeyi bu vagonda imzalamıştı. İmza töreninde Hitler de bulundu.

1940 yazında Libya'daki İtalyan kuvvetleri Mareşal Rodolfo Graziani komutasında Mısır'a doğru ilerlemeye başladılar. Yalnız, 1941 ocak ayında İngiliz kuvvetleri, İtalyanlar'ı Bingazi'ye kadar püskürttü.

BALKANLAR'IN İSTİLÂSI

İtalyanlar 1939'da Arnavutluk'u almışlardı. 1940 ekiminde Arnavutluk'taki üslerinden faydalanarak Yunanistan'a karşı hücuma geçtiler. Ancak, umulmadık bir mukavemetle karşılaştılar. İngilizler hemen Yunanistan'a koştular. Öte yandan, İngiliz birliklerinin Habeşistan'a, İtalyan Somalisi'ne girmeleri Mussolini'nin başına yeni dertler açtı.

Hitler hemen hemen kansız geçen yıldırım hareketleriyle Macaristan'ı, Romanya'yı, Bulgaristan'ı ele geçirmişti. Almanlar, Yugoslavya'yı da 12 günlük bir çarpışmadan sonra aldılar. Yugoslavya'yı ele geçirince, İtalyanlar'a yardım maksadıyla, Yunanistan'a yüklendiler. Burası da kısa bir zamanda Almanlar tarafından işgal edildi. Hitler, Yunanistan'ın idaresini İtalyanlar'a bıraktı.

İngiltere, yardım maksadıyla Yunanistan'a 60 000 kişilik bir kuvvet göndermişti. Bunların 45 000'i geri çekilerek Mısır'a, Girit'e götürüldü. Çok geçmeden Almanya, paraşüt birlikleri indirerek, Girit'i ele geçirdi.

İngilizler, Yakın Doğu'yu Nazi tehlikesinden kurtarmak için, 1941 haziranında Irak'ı işgal ettiler. Aynı yıl İngilizler'le Ruslar İran'ı işgal etti.

RUSYA'YA HÜCUM

Rusya ile Almanya saldırmazlık antlaşması yapmış olmalarına rağmen, devamlı olarak birbirlerinden kuşkulanıyorlardı. Rusya batı sınırını durmadan kuvvetlendiriyordu. 1939'da Finlandiya'ya hücum etmişti. 1940 temmuzunda Estonya, Letonya ve Litvanya'yı da ele geçirdi.

22 haziran 1941'de Almanlar birdenbire Rusya'ya karşı hücuma geçtiler. Daha önce yaptıkları gibi yıldırım savaşına girişmişlerdi. Sonbahara kadar büyük bir hızla ilerlemekte devam ettiler. Kasımın sonlarında Alman birlikleri Moskova'ya 60-70 km.'ye kadar yaklaşmış bulunuyorlardı. Sovyet hükümetinin bir kısmı ile yabancı elçilikler Kuybişev'e taşınmıştı. Almanlar Leningrad'ı kısmen kuşattılar, Sivastopol bir yana, bütün Kırım'ı, Rostov'u ele geçirdiler.

Hitler Rusya'ya hücum ederken tarihî olayları hesaba katmamıştı. Ülkenin genişliği, uzun süren kışlar, Rus halkının çete hareketleriyle kendilerini yıpratabileceği hesaba katılmamıştı. Kış boyunca Rus kuvvetlerinin yaptığı karşı hücumlar Almanları iyiden iyiye yıprattı. 1812-1813 yılında Napoléon'un Büyük Ordusu'nu yenen kış 1941-1942 kışında da Hitler ordularını yeniyordu.

1942 yazı başlayınca Almanlar yeniden hücuma geçtiler. Moskova'nın güneyinden geniş bir cephe üzerinde yapılan hücumlar yer yer başarılı oluyordu. Ağustosun sonlarına doğru Stalingrad'a ulaşarak bu büyük endsütri şehrini kuşattılar.

1941 yılı bitmek üzereydi. Harp başlayalı iki yıldan fazla olmuştu. Dünyayı kana boyayan bu iki yıldan fazla zaman içinde harbe girmeyen iki büyük devlet vardı: Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri. Bu iki devlet, harbe girmemişti ama, bütün dünya Japonya'nın, Almanya sempatizanı, Amerika'nın da Müttefik sempatizanı olduğunu biliyordu. Amerika ilk sıralarda yabancı devletlere olan silâh satışına ambargo koymuş, fakat İngiliz ve Fransızlar'ın müşkül durumunu görünce, bu ambargoyu onların lehine olarak kaldırmıştı. Bir müddet sonra daha da ileri gidilerek «Kiralama ve Ödünç Verme Kanunu» çıkarılmış, bu sayede peşin para almadan Müttefikler'e askerî yardımda bulunulması sağlanmıştı.

Durum bu merkezde iken 7 aralık 1941 geldi.

Bu, Japonya ve Amerika'nın fiilen savaşa tutuştukları Pearl Harbour baskınının olduğu tarihtir.

∴

Harbin gidişinde çok önemli bir dönüm noktası olan Pearl Harbour baskınını Winston Churchill'**in kaleminden dinleyelim:**

1941 yılının 7 aralık pazar gecesiydi. Yanımda Winant ve Averell Harriman vardı. Küçük radyomun düğmesini çevirdim. Haber bülteni okunuyordu. Libya'daki savaşlar hakkında uzun boylu izahat verildi.

Sonra birkaç cümle okundu. Japonlar'ın Hawaii'deki Amerika gemilerine tecavüzü bahis mevzuu oluyordu. Ayrıca İngiliz gemilerine de tecavüz edilmişti.

Doğrusu, ilk önce durumu birden intikal edemedim. Ama Averell, Amerikalılar'a hücum edildiğinden bahsederek dikkatimi çekti. Bir anda üçümüz birden ayağa kalktık. O sırada içeri giren bir başkası:

— «Doğrudur,» dedi, «biz de duyduk. Japonlar Amerikan gemilerine tecavüz etmiş.»

Bir an hiçbirimiz konuşmadık. 11 kasımdaki bir konuşmamı hatırladım. Bu konuşmada, Japonlar Birleşik Devletler'e hücum ederse, **aynı saatte** İngiltere'nin de Japonya'ya harp ilân edeceğini söylemiştim.

Hemen çalışma odama geçerek Roosevelt'i aradım. İki, üç dakika sonra Roosevelt ile konuşuyordum.

— «Sayın başkanım, Japonlar'la aranızda neler olup bitiyor?»

— «Duyduklarınız doğru. Pearl Harbour'daki üssümüze hücum ettiler. İşte nihayet biz de aynı sathı maile girdik.»

Telefonu yanımda bulunan Amerikan sefiri Winant'a verdim. Bir müddet konuştular. Sonra sefir «Çok iyi! Çok iyi» diye bağırdı.

Tekrar telefonu alarak:

— «Bu, muhakkak ki hâdiselerin gidişini kolaylaştıracaktır. Allah yardımcımız olsun» dedim, yahut buna benzer bir şeyler söyledim.

Sonra tekrar bir araya gelerek bu çok mühim ve şaşırtıcı hâdiseyi görüştük. Hâdise gerçekten o kadar şaşırtıcı ve mühimdi ki, bizzat harbin içindeki bizlerin bile nefesini kesmişti. Elbetteki Amerikalılar'ı bizim tarafımızda görmek beni sevindirmişti. Japonya'nın askerî gücünü inceden inceye hesap ettiğimi iddia edecek değilim. Ama ortada bir hakikat

vardı: Büyük Amerikan Cumhuriyeti, artık harbe girmişti!

Nihayet harbi kazanmıştık!... Evet, Dunkerque'ten sonra, Fransa'nın düşmesinden sonra, Mers-el-Kebir'deki korkunç savaşlardan sonra; istilâ tehlikesiyle karşı karşıya geldikten sonra, hemen hemen yapayalnız kalmıştık. Şimdi ise A.B.D. yanımızdaydı.

.....

BASKIN NASIL YAPILDI

1941 yılı başlarına kadar Japonlar'ın Amerika ile bir harp halinde, asıl donanmasını Filipinler sularına göndereceğini ve burada savaşa tutuşmak plânında oldukları biliniyordu.

Hawaii adalarının sakin bir limanı olan Pearl Harbour'da üslenen Amerikan donanmasına baskın yapıl-

ması fikri doğrudan doğruya Japon donanmasının başkumandanı Yamamoto'nun kafasında doğdu. Bu hareketin harp ilân etmeden yapılabilmesi için de mümkün olan gizlilik tedbirleri alındı. 22 kasımda kuvvetli bir muhripler filosu himayesindeki 6 Japon uçak gemisi Kuril adalarından birinde toplandı. Daha o günden itibaren hücum tarihi 7 aralık olarak tesbit edilmişti.

7 aralık günü, Amerikalılar, bu korkunç baskından kurtulmak için son bir şans daha kazandılar ama, değerlendirmesini bilemediler ve ellerine gelen fırsatı kaçırdılar.

Radar daha yeni kullanılmaya başlanmıştı. Henüz pek fazla itimat edilmiyordu. Bu bölgeye gönderilen birkaç seyyar radar cihazını kullananlar, Amerikan nakliye gemilerinin gelişini gözetlemek için cihazlarını çalıştırmışlardı. Birden ekranda sayısız benekler göründü. Bu beneklerin kuvvetli bir uçak filosuna işaret ettiği muhakkaktı. Saat 7,10'da radarcılar durumu nöbetçi subayına bildirdiler. Nöbetçi subayı:

— «Kendi işinizden başka bir şeye karışmayın» diye sert bir cevap verdi.

Amerikalılar, ellerine geçen son fırsatı kaçırmışlardı.

Çünkü görünen benekler saatte 240 km hızla Pearl Harbour'a yaklaşan Japon filosundan başka bir şey değildi. Ve limana gelmelerine daha 45 dakika vardı. Eğer o anda bir alârm verilmiş olsa, düşman filosu rahatça yolda karşılanır, limanda da gerekli tedbirler alınırdı. Fakat hiçbir şey yapılamadı ve 45 dakika sonra düşman uçakları Pearl Harbour semalarında göründü.

Pasifik savaşlarında büyük bir iktidarla Amerikalıları zafere ulaştıran general Douglas Mac Arthur..

İlk bomba 7,55'te düştü. Limanda 94 harp gemisi vardı. Pasifik filosuna mensup 8 zırhlıyı Japonlar ilk hedef olarak seçmişlerdi. Allahtan uçak gemileri manevra için denize açılmış bulunuyorlardı. Limanda değillerdi. Japonlar'ın limandaki Amerikan donanmasını perişan etmeleri için iki saat kâfi geldi. Saat 10'da, hücum bittiği zaman «Arizona» zırhlısı alevler içinde yanıyordu. «Oklahoma» zırhlısı, kamaralarında kapalı kalan yüzlerce kişiyle beraber tepe takla olmuş, içindekileri azaplı bir ölüme mahkûm etmişti. «West Virginia» ve «California» zırhlıları ise, çoktan sulara gömülmüş bulunuyordu. Havuzda bulunan «Pennsylvania» hariç, diğer zırhlılar da çok ağır yaralar almıştı.

Bu hâdisenin akabinde Japonya A.B.D., İngiltere ve Holânda'ya harp ilân etti. Bunu A.B.D. ile İngiltere'nin Japonya'ya harp ilânı takip etti.

PASİFİK SAVAŞLARI

Pearl Harbour baskınından sonra Büyük Okyanus'ta şiddetli savaşlar olmaya başladı. Japonlar Okyanus'ta Amerikalılar'ın elinde bulunan bütün adalara ve üslere sırası ile hücum etmeye başladılar. Onlar da Almanlar gibi yıldırım savaşına girişmişlerdi.

İlk iş olarak Amerika'nın en kuvvetli üslerinden Karolin takımadalarındaki Guam ile Marshall takımadalarındakinin kuzeyindeki Wake adasını aldılar. Ondan sonra Filipin Adaları'na döndüler. General Douglas Mac Arthur 1936'dan beri adaların muhtemel bir Japon hücumuna karşı savunmasını hazırlıyordu. Yalnız, savunma plânları henüz yarılanmamıştı. Bu durumda bir de Japonlar baskın hücumlarına girişince Amerikalılar durmadan gerilemek zorunda kaldı.

Japonlar Filipinler'in Luzon adasındaki Manila yakınlarında bulunan hava alanlarına, deniz üslerine hücum ederek A.B.D. hava ve deniz kuvvetlerine büyük kayıplar verdirdiler. 10 aralık 1941'de Luzon'a çıkarma yaptılar. Yeni yılın ilk aylarında Luzon Japonlar'a geçmişti. Cumhurbaşkanı Roosevelt, Mac Arthur'a Avustralya'ya geçerek orada yeni bir ordu teşkil etmesini bildirdi. Nisan 1942'de Filipinler'in ikinci büyük adası Mindanao Japonlar'ın eline geçti. Bu arada daha başka küçük adalar da işgal edilmişti.

ÇİN HİNDİSTANI VE İNDONEZYA

Japonlar'ın hedefi sadece Filipinler değildi. Daha 1941'de Çin Hindistanı'nın önemli bir kısmını işgal etmişlerdi. Gene 1941'de İngilizler'in Çin'deki kolonisi Hong Kong, Japonlar'ın eline geçmişti. 1942'nin başlarında Japonlar, Malaya'da ilerlemeye başladılar. Güneydeki Singapur limanı İngilizler'in çok güvendikleri bir kale halindeydi. Yalnız şiddetli Japon hava hücumlarına ancak şubata kadar dayandı, 15 şubat 1942'de düştü. Öte yandan, Birmanya da işgal edilmişti.

Japonlar bu ilk hedeflerine vardıktan sonra İndonezya adalarına yöneldiler. 1942 yılı boyunca devam eden savaşlar sonunda bu adalar birer birer Japonlar'a geçti. Böylece, Asya kıtasının bütün Uzak Doğu kesimi, hemen hemen tamamen, Japonlar'ın eline geçmişti. Büyük Okyanus'un doğu kıyılarını, Rus toprakları bir yana, Japonlar almışlardı.

AFRİKA CEPHESİ

Afrika'daki Mihver kuvvetlerinin temsilcisi İtalya 1941 yılında, Afrika savaşlarında başarısızlığa uğrayınca, Almanlar bu kesimdeki askerî hareketlere de müdahale etmek zorunda kaldılar. 1941 yılı başlarında Erwin Rommel idaresinde bir kolordu Afrika'ya geçti. Nisan ayından itibaren hücuma geçen Rommel ordusu, İtalyanlar'ı mağlûbiyete uğratan İngilizler'i püskürtmeye başladı. Almanlar, Kahire'ye kadar yaklaştılar, Süveyş kanalını tehdit etmeye başladılar.

Ancak, aynı yılın sonlarına doğru Pearl Harbour baskını sonunda harbe girmeye zorlanan Amerika 1942 yılında Afrika savaşlarına müdahale etti. Daha önce General Montgomery komutasındaki İngiliz ordusu, Almanları El-Alemeyn'de bozguna uğratmıştı. Kasım 1942'de, Amerikan ve İngilizler Fas ve Cezâyir'e çıkarma yaptılar.

7 kasımı 8'e bağlayan geceydi.

Üç kısma ayrılmış 290 gemiden mürekkep bir filo Afrika kıyılarına yaklaşıyordu. Bu 290 gemide, 110 bin asker vardı. Yüzlerce harp gemisinin refakatinde karaya yanaşan gemiler, çıkarma kuvvetlerini sahile boşaltmaya başladı. Aynı saatlerde Cezâyir'deki mukavemet grupları şehrin ana merkezlerini işgal etmiş, kolordu kumandanı general Koelz'i tevkif etmişlerdi.

Diğer taraftan bu kesimdeki Fransız kuvvetleri çok müşkül durumda bulunuyordu. Cezâyir'de Amiral Darlan kumandasındaki Fransız birlikleri aslında Almanlar'ın kuklası olan Vichy hükümetinin emrindeydi. O halde Amerikanlılar'a karşı nasıl davranmaları lâzımdı? Onları kurtarıcı bir dost gibi mi, istilâcı bir düşman gibi mi göreceklerdi. Amiral Darlan, bunu Vichy'ye sormaya karar verdi.

Aynı gece saat 4'te Vichy'deki Amerikan maslahatgüzarı Tuck, Roosevelt'ten bir mesaj almış ve bunu Fransa devlet başkanı Mareşal Pétain'e götürmekle vazifelendirilmişti. Roosevelt mektubunda bütün maksatlarının milletleri Mihver boyunduruğundan kurtarmak olduğunu söylüyor, hiçbir surette istilâ hevesi gütmediğini ilâve ediyordu.

Mareşal Pétain'in sabahın 7'sinde muttali olduğu bu mektuba verdiği cevap şu idi:

Birliklerinizin Kuzey Afrika'ya yaptığı tecavüzü bu gece, üzüntü ve şaşkınlıkla öğrendim. Mesajınızı okudum. İleri sürdüğünüz sebepler gerçeğe uygun değil. Düşmanlarınıza, hiçbir zaman yapmadıkları şeyleri yüklüyorsunuz...

Ben, her zaman, hücuma uğradığımız takdirde imparatorluğumuzu müdafaa edeceğimizi tekrar etmiştim. Şimdi hücuma uğradık ve kendimizi müdafaa edeceğiz. Verdiğim emir budur.

Bu hareket tarzı şüphesiz birçok güçlüklere yol açtı. Afrika'daki Fransız kuvvetleri ne pahasına olursa olsun Amerikalılar'la savaşa tutuşmaktansa mütareke yapmanın yollarını arıyorlardı.

Müttefikler'in Afrika'ya yaptıkları çıkarma hareketleri günlerce devam etti. Ayın 8'inde Fas ve Cezâyir kıyılarına muhtelif noktalardan geniş ölçüde çıkarma yaptılar. Ayın 11 ve 12'sinde Cezâyir'in doğu kıyılarına, 28'inde de Tunus'un Bizerte limanına çıkarma yapıldı.

Bu arada Fransız kuvvetleriyle oldukça şiddetli çatışmalar geçti. Vichy hükümeti olsun, Afrika'daki Fransız komutanlığı olsun, Müttefikler'le işbirliği yapmaktan şiddetle çekiniyordu. Çünkü, böyle bir hareket Fransa'nın kalan kısmının da Almanlar tarafından işgal edilmesiyle sonuçlanabilirdi. Bu durum, Fransa'ya çok kararsız günler geçirtti. Fakat Müttefikler'in tutumu kesindi. Müttefikler'le Fransızlar arasında ilk günlerde şiddetli deniz savaşları geçti. Karada da hafif olmakla beraber Amerikan kuvvetlerine mukavemet ediliyordu. Nihayet Amiral Darlan, ayın 11'inde Fransız kuvvetlerine ateş kes emri verdi. Afrika'daki Fransız kuvvetleri General Giraud'nun komutasında olmak üzere General Eisenhower'in emrine verildi. Mayıs 1943'te Tunus'taki son Alman mukavemeti bitti ve 250 000 kişilik Mihver kuvveti esir edildi.

Pasifik Savaşları: Yukarıdan aşağıya doğru Yeni Gine'ye paraşütçü indirmesi, ortada Kwajalein adasında çarpışmalarla ilgili iki resim, aşağıda Saipan'a yapılan çıkarma harekâtından bir görünüş.

Savaşın dönüm noktalarından birini teşkil eden Midway deniz muharebeleri donanma ile uçakların mücadelesi olmuştu. Savaşta, Japonlar 4 uçak gemisi kaybettiler.

MİDWAY

Japonlar, 1941 yılı aralık ayında Pearl Harbour' daki Amerikan donanmasını işe yaramaz hale getirdikten sonra müttefiklerin Büyük Okyanus'ta sahip oldukları diğer adalara el attılar... Daha sonra sıra Yeni Gine'ye geldi. Burası Japonlar'ın eline geçerse doğrudan doğruya Avustralya tehlikeye girerdi .

1942 yılının nisanında, Japon bahçelerindeki kirazlar çiçek açarken, Japonlar bir zafer sarhoşluğu içinde bulunuyorlardı. Pearl Harbour'dan bu yana geçen dört ay gibi kısa bir süre içinde Japonlar, büyük zaferler kazanmıştı. Şimdi karşılarında iki şık vardı. Biri Hint Okyanusu'na doğru yayılma yoluna gitmek, diğeri de Avustralya'ya uzanmaktı. Fakat Japonya'nın yenilmez amirali Isikoru Yamamoto'nun aklında bambaşka bir plân vardı. O, düşmanı topyekûn yok etmek, doğrudan doğruya Amerika Birleşik Devletlerine yönelmek istiyordu. Bunun için önce Hawaii adalarıyla Japonya arasındaki yarı yolda bulunan Midway adalarını ele geçirmek lâzımdı. Bunu yapabilirse Amerika'nın Pasifik donanmasından kalanları da imha etmek fırsatını bulur bundan sonra meydan tamamen kendisine kalırdı.

Bu sıralarda Amerika Japonya'yı bombardıman etti. 18 nisan günüydü. Öğleye doğru birdenbire Tokyo şehrinin alârm düdükleri çalmaya başladı ve çok geçmeden de ilk Amerikan bombaları şehre düştü. Bu, hiçbir Japon'un aklından geçmeyen bir şeydi. Çünkü Amerikan üsleri son derece uzaktaydı. Bu bakımdan uçakların buralara kadar gelip gidecek yakıtı taşıyabilmelerine imkân yoktu. Fakat düşen bombalar ortadaki acı gerçeği meydana kokuyordu. Aynı gün Yokohama, Yokosuka ve Kobe gibi şehirlerin de bombalanması Japonlar gibi soğukkanlı bir halkı bile dehşete düşürdü. Genelkurmay ise büsbütün şaşkınlık içindeydi. Bu hal birkaç gün devam etti. Ve Amerikan uçaklarının Japon sularına yaklaşan uçak gemilerinden kalktığı tesbit edildi.

Bunun üzerine Yamamoto Midway'deki Amerikan üssü olan adaları ele geçirme kararını kesinleştirdi.

JAPONLAR GELİYOR

Amerikan amirali Nimitz, düşmanın Midway'e hücum plânlarından haberdardı ve lâzım gelen tedbirleri alıyordu. Bu bakımdan mayısın sonlarına doğru düşman gemilerinin Midway'e yöneldiğini duyunca fazla şaşırmadı. Midway üzerine gelen ilk filoda dört Japon uçak gemisi, (Akagi, Kaga, Suryu ve Hiryu) ve 2 500 kişilik çıkarma kuvveti vardı. Ertesi gün

yeni bir filo daha hareket etti. 32 gemiden mürekkep bu filoda 8 zırhlı, birçok kruvazör vardı.

Amerikan donanmasının yaptığı keşfe göre, Japonlar'ın yaklaştığını bildiren ilk resmî haber 3 haziranda geldi. Uzak mesafe uçuşu yapabilen bir deniz uçağı, Japon istilâ filosunu görmüştü. Hemen uçankalelere ve deniz uçaklarına hücum emri verildi. Ama düşman filosu henüz çok uzaktaydı. Oraya kadar gidilip gelinse bile, sisler arasında ilerleyen düşman donanmasına mühim kayıplar verdirmek zor olacaktı. Nitekim bu sefer sırasında ancak bir düşman gemisi batırılabildi.

Ertesi gün sabah saat 5'te, bir deniz uçağı yeni bir alârm verdi: Bu defa düşman uçakları Midway üzerine geliyordu. Uçakların geliş istikametine göre, bunların uçak gemilerinden kalkmış olması lâzımdı. Amerikan uçakları bunları karşılamak için hemen uçuşa geçtiler. Fakat Amerikan filosu, düşmana göre çok zayıftı. Nitekim, Japon uçaklarının gelişini önleyemedi ve saat 6.30'da ilk bombalar düşmeye başladı. Çok geçmeden hedef teşkil eden binalar alevler içinde kalmıştı.

Öte taraftan düşman üzerine giden Amerikan uçaklarının da hemen tamamen yok edildiği haberi geldi. O sırada, Japonlar'ın dünyada bir eşi daha olmayan Zeke avcı uçakları bir kartal gibi Amerikan uçaklarının arasına dalmış ve müdafaasız filoyu perişan etmişti. Geri dönebilen birkaç uçak da artık kullanılamaz haldeydi. Japonlar, ilk andaki bu savaşa bakılacak olursa, Midway'de de başarı sağlayacak gibi görünüyorlardı.

İKİNCİ VE SON SAVAŞ

Japonlar bu ilk zaferden memnundular. Ama filo komutanı Visamiral Nagumo düşünceliydi. Çünkü, Midway'deki hedeflere giden uçakların, vazifelerini tam mânasıyla yapıp yapmadıklarını bilmiyordu. Nitekim, filo geriye döndüğü zaman korktuğuna uğradığını anladı. Filonun verdiği raporlara göre, adalardaki hedefleri tamamen tahrip etmek için mutlaka ikinci bir hücuma daha ihtiyaç vardı. Nagumo bu habere fena halde üzüldü. Çünkü dört uçak gemisinin güvertesinde bekleyen 93 uçak düşman uçaklarına taarruz etmeye mahsus bombalarla teçhiz edilmişti. Bunları kara hedefine karşı kullanamazdı. Diğer taraftan, uçaklardaki bombaların değiştirilmesi için hepsinin yeniden asansörlerle hangarlara indirilmesi lâzımdı ki, bu da çok zaman alacak bir işti.

Nagumo, yanındaki subaylarla görüştükten sonra, uçaklardaki bombaların değiştirilmesine karar verdi. 93 uçak yeniden hangarlara indirilip, kara hedeflerine göre teçhiz edilmeye başlandı. Uçaklardaki bombaların değiştirilmesi bitmek üzereydi ki, Japon keşif uçakları müthiş bir haber getirdiler:

«Düşman göründü! Bir uçak gemisi ve birçok harp gemisi üzerimize geliyor!»

Birkaç saat önce olsa bu habere sevinebilirlerdi. Halbuki şimdi feci bir durumla karşı karşıya kalmışlardı. Bütün uçaklar hangarlardaydı. Üstelik bombaları da değiştirilmişti. Nagumo bir an, uçakları olduğu gibi çıkartıp hücuma geçirmeyi düşündü, sonra gene tereddüt etti. Bu kısa tereddüt her şeyin kaybedilmesine yol açtı. Amerikalılar görünmüştü. Allah'

Düşman gemilerine pike yapan uçaklar ve aldığı isabetlerle harap olan bir zırhlı.

tan Zeke avcı uçakları harekete hazırdı. Bunlar hemen havalandılar. Gerçekten Zeke'ler gene büyük başarı kazandı. Fakat mağlûbiyete uğrayan ilk Amerikan filosundan sonra Yorktown uçak gemisinden kalkan avcılar, Japon uçak gemileri için tehlikeli olmaya başladılar. Akagi, Kaga ve Suryu gemileri şiddetli bir hücum altındaydı. Cehennemî ateş altında fırsat bulan Japon uçakları gemilerden havalanarak savaşa katılıyordu.

Amerikan filosu gene ağır kayba uğrayarak çekildi. Fakat çok geçmeden yeni bir filo daha görünmüştü. Japon gemilerinin köprüsünde heyecanlı sesler duyulmaya başlandı:

«Dikkat! Pike bombardıman uçakları!»

Şaşkınlık son haddini bulmuştu. Arka arkaya pike yapan uçaklar bazan öylesine alçalıyordu ki, gemide bulunanlar ellerinde olmadan başlarını eğmek zorunda kalıyorlardı. Çok geçmeden Akagi uçak gemisi alevler içinde kaldı. Visamiral Nagumo, yanındakilerin ısrarıyla bir başka gemiye geçti. Onun arkasından Kaga, sonra da Suryu birer kor haline gelerek saf dışı edildiler. Hiryu ise kaçmaya başlamıştı. Fakat bunun bir oyun olduğu sonradan anlaşıldı. Hiryu bir müddet sonra geri döndü ve denize dökülenleri toplayan Yorktown uçak gemisine hücum etti. Hiryu'dan kalkan uçaklar Yorktown'ı batırdılar ama, Hiryu da ateşler içinde kalarak battı.

Aynı anda 400 mil uzakta bir başka filo ile Midway'e doğru gelen deniz kuvvetleri başkumandanı amiral Yamamoto, yaşlı gözlerle, donanmaya geri dönme emri veriyordu. Ve biliyordu ki, Japonya bir muharebeyi değil, artık harbi kaybetmiştir.

Böylece Midway'deki Amerikan galibiyeti Pasifik' teki savaşların bir dönüm noktası oldu. A.B.D. bundan sonra Japonlar'ın eline geçen adaları teker teker geri almaya başladı.

Harap olan Avrupa şehirlerinde sık sık raslanan bir manzara.

STALİNGRAD

II. Dünya Savaşı'nın kaderinin Mihver kuvvetleri aleyhine dönmesi, şüphesiz birdenbire olmadı. Fakat muhtelif cephelerde, öyle savaşlar, öyle hareketler olmuştur ki, bunlar o kısımlarda artık inisiyatifin Müttefikler'e geçtiğini, Mihver kuvvetlerinin yenilmeye başladığını gösteriyordu. 1942'deki Afrika savaşları, nasıl bu kıtadaki Mihver hâkimiyetine son verdiyse, aynı yılın ortasındaki Midway savaşı da Japonlar'ın Büyük Okyanus'taki hâkimiyetine son veriyor, zaferin kapısını Amerikalılar'a aralıyordu.

Üç ordu ile hücuma geçen Almanlar kısa zamanda büyük ilerlemeler kaydettiler. Hücuma başlamalarından bir buçuk ay sonra Moskova'ya 300 kilometre kadar yaklaşmışlardı. Bu savaşlar sırasında Kiev' de toplanan 600 000 kişilik Rus orduları esir edildi. Bundan sonra taarruza bir müddet ara verildikten sonra 2 eylülde yeni bir hücum başladı. Yeniden 600 000 Rus esir edildi. Artık havalar bozmaya başlıyordu. Alman kuvvetleri iyiden iyiye yorulmuştu. Bazı Alman generalleri münasip bir hatta yerleşerek kışı geçirmek taraftarıydı. Fakat Moskova'ya hücum eden orduların kumandanı von Bock, Ruslar'ın takatlerinin sonuna geldiğini düşünerek son bir hamle daha yapmak istiyordu. O bu fikirde ısrar edince general Brauchitsch ve Halder de ona uymak zorunda kaldılar. 2 aralıkta yeni hücum başladı. Alman birlikleri gene ilerlemeler kaydettiler. Öyle ki, bazı birlikler Moskova'nın banliyölerine kadar girebildi

STALİNGRAD'DAKİ DÖNÜM NOKTASI

Güney kesiminde hücuma geçen Alman orduları Kafkasya istikametinde mühim ilerlemeler kaydetmiş, Harkof'u aldıktan sonra Volga kıyısındaki Stalingrad'a yönelmişlerdi. Hücum sırası Stalingrad'a gelince, Ruslar son derece kuvvetli bir mukavemet gösterdiler, 1942 yılının son ayında da mukabil hücuma geçtiler. Almanlar'ın münakale işleri iyiden iyiye zayıflamıştı. Stalingrad'daki Paulus ordusunda tutulan kayıtlarda, gelen günlük yiyeceklerin miktarı şöyle gösteriliyordu: 93 ton, 114 ton, 216,2 ton, 84 ton. Görülüyor ki yiyecekler bir tek defa bile 300 tona çıkmamıştı. Halbuki ordunun günlük ihtiyacı 500 ton idi. Bunun sonucu olarak askerin ekmek istihkakı gittikçe kesildi. 24 saatte 200 gram ekmek verilirken, 150 ve 15 aralık 1942'den sonra da 100 grama indirildi.

1943'ün ilk ayında Rus hücumu büsbütün şiddetlendi. General Paulus, Hitler'in emirlerine uyarak, Rus generali Rokosovski'nin yaptığı teslim tekliflerini reddediyordu. Açlık ve hastalıklar artık son haddini bulmuş, askerin morali sıfıra inmişti. 30 ocakta Hitler, General Paulus'u mareşallığa terfi ettirdi. Fakat Paulus ertesi gün esir edildi. 2 şubatta da her türlü mukavemet durdu: Mareşal Paulus'un 300 000 kişilik ordusu mahvolmuştu. Ruslar 91 000 esir aldıklarını ilân ettiler. Bu, 300 000 kişilik ordudan sağ kalanların miktarıydı. Akıl almaz bir dereceyi bulan ve binlerce uçak, tank, top, milyonlarca ton malzemeden ibaret Amerikan yardımı, Rusya'yı kurtarmış ve Alman askerî üstünlüğünü yok etmişti.

Artık Avrupa cephesinde savaşın talihi dönmüştü.

İkinci Cephe

1943 yılından itibaren Mihver kuvvetleri gözle görülür bir şekilde gerilemeye başlamıştı. O yılın ilkbahar ve yaz aylarında Sicilya ve İtalya'ya asker çıkaran Müttefikler, İtalya'nın teslim olmasını sağladılar. Öte yandan Rasiar Amerikalılar'dan gördükleri geniş yardımlar sayesinde durmadan Avrupa'ya doğru ilerliyorlardı.

Artık harbe son verecek katî darbeyi vurmanın zamanı gelmişti: Doğrudan doğruya Avrupa'yı ve Alman anavatanını işgal etmek. Bunun için, Avrupa'ya çıkarma yapılması lâzımdı. Daha önce yapılan çeşitli çıkarma hareketleri Müttefikler'e geniş ölçüde tecrübe kazandırmış bulunuyordu. Şimdi Ruslar doğudan ilerlerken batıdan da yeni bir cephe açarak Batı Avrupa'yı işgal etmek, harbin sonunu ilân demek olacaktı.

1943 yılında Müttefik kuvvetleri başkomutanlığına getirilen Amerikalı general Eisenhower, İngiltere'de kurduğu karargâhında kendisine ilk hedef olarak Avrupa çıkarmasını seçti. Daha o zamandan 1944 yılının mayısında Avrupa kıtasına çıkmayı kararlaştırmış bulunuyordu.

Avrupa'ya çıkarmanın hazırlıkları elden geldiği kadar hızlı ilerletilirken, bir taraftan da tarihin seyrini değiştirecek bu hareketin son dakikaya kadar âzamî derecede gizli kalmasına dikkat ediliyordu.

ÇIKARMA GÜNÜ NASIL SEÇİLDİ

Savaşa son verecek bu mühim hareketin mutlaka başarıyla bitmesi lâzımdı. Böyle bir başarı için her türlü askerî tedbirin üstünde hava şartlarını nazarı dikkate almak gerekiyordu. Çıkarmanın yapılacağı gün, birliklerin rahatça karaya çıkabilmesi için, deniz çekilmiş olmalı; ay ışığı da uçaklara geceleyin bombardıman imkânı verecek derecede parlak olmalıydı. Ayrıca sabahın erken saatlerindeki harekât için havanın sisli olmaması, denizin de nispeten durgun olması lâzımdı.

Yapılan meteoroloji araştırmaları bu şartların ancak haziranın 5, 6 ve 7'sinde tahakkuk edebileceğini gösteriyordu. Bunun üzerine Eisenhower çıkarmanın haziranın 5'inde yapılmasına karar verdi. Fakat meteoroloji tahminlerindeki küçük bir isabetsizlik, çıkarma tarihinin bir gün daha geriye alınmasına sebep oldu. Çünkü Manş denizinin suları o gün fazla çalkantılıydı. Bunun üzerine çalkantının nispeten azalmış

Müttefikler 1945 yılının ilk aylarında Almanya'yı işgal etmeye başlamıştı. Resim bir Alman köyüne giren A.B.D. zırhlı otomobilini ve teslim bayrağı çeken köylüyü gösteriyor.

olacağı 6 haziran günü çıkarma tarihi olarak tesbit edildi.

İNGİLTERE'DEKİ MÜTTEFİK KUVVETLERİ

Yukarda temas ettiğimiz gibi, Avrupa'ya yapılacak çıkarma işi çok ciddî tutuluyordu. Bunun için İngiltere'de akıllara durgunluk verecek derecede büyük yığınaklar yapılmaya başlanmıştı. 1945 yılında İngiltere'de toplanan Müttefik askerlerinin yekûnu 4 000 000'a varmış bulunuyordu. Bunlardan 2 585 000'i Amerikan, 1 073 00'i İngiliz Milletler Camiası, 413 000'i Fransız, 67 000'i de diğer Müttefik kuvvetlerine aitti.

Amiral Sir Bertram Ramsay komutasındaki Müttefik donanması iki büyük grupa ayrılmıştı. Bu iki grupun her birinde hem geniş ölçüde harp gemisi, hem de çıkarma gemileri vardı. Bu muhteşem donanmadaki gemilerin yekûnu 5 000'i geçiyordu. Bunlardan 4 000'i çıkarma gemisi, gerisi harp gemisiydi.

Müttefik hava kuvvetleri komutanı Hava Mareşali Sir Trafford Leigh-Mallory emrindeki uçak sayısı 10 000'den fazlaydı. Bunlardan 5 800'ü bombardıman, 4 900'ü de avcı uçağıydı.

Bu muazzam askerî topluluğun ikmal işleri daha 1942 yılından beri başlamış bulunmaktaydı. 1944 haziranında aylık ithalât yekûnu 1 900 000 tonu bulmuştu. İstilâ sırasında bu miktarın 2 500 000 tonu bulması gerekiyordu. Bunun için iki tane sunî liman yapılması lâzımdı. Bu limanlar İngiltere'de hazırlanacak, sonra, Manş denizi boyunca çekilerek çıkarma yerinde kullanılmaya başlanacaktı.

Üç büyükler Yalta Konferansı sırasında: Churchill, Roosevelt ve Stalin.

AVRUPA'DAKİ ALMAN KUVVETLERİ

1944 haziranında Batı Avrupa'da 60 Alman tümeni vardı. Bu, Alman sahra kuvvetlerinin dörtte birini teşkil ediyordu. Bu kuvvetler Mareşal Runsted'in komutasındaydı. Almanlar Müttefik çıkarma hareketini daha çok Pas-de-Calais'den bekliyorlardı. Burada 15. ordu vardı. Asıl çıkarmanın yapıldığı Normandiya kıyılarını ise Mareşal Rommel komutasındaki 7. ordu tutuyordu.

Her hangi bir istilâ tehlikesine karşı, Almanlar Atlas Okyanusu kıyılarını koruyan bir «Atlantik Duvarı» yapmışlardı. Bu duvar, bütün sahil boyunca serpiştirilmiş çok çeşitli engeller, müstahkem top mevzileri, karada ve denizde mayın tarlalarından ibaretti.

Müttefik kuvvetleri daha istilâdan aylarca önce bu hedefleri bombalamaya başladılar. Ayrıca kıta içindeki münakale yollarını, sentetik yakıt fabrikalarını, bombardıman ettiler. Bu arada, daha istilâdan aylarca önce Fransa'da, bilhassa Pas-de-Calais sahillerinde mahiyeti meçhul kuleler görülmeye başlandı. Bunların her halde bir çeşit füze ile ilgisi olmalıydı. Nitekim netice öyle çıktı. Bunlar V-1 ve V-2'lerin atış rampalarıydı. Müttefiklerin şiddetli bombardımanları, hiç şüphesiz füze atışlarını büyük mikyasta geciktirmiş oldu. Sonunda 13 haziranda atışlar başladı.

Almanlar 13 haziran 1944 ile 29 mart 1945 arasında 18 000 tane V-1 füzesi attılar. Bunlardan 7 840'ı İngiltere'ye atıldı (bu miktarın 4 260'ı havada tahrip edilmiştir). Geri kalanı da kıtadaki başka hedeflere tevcih edildi. 8 eylül 1944 ile 29 mart 1945 arasında yapılan V-2 atışlarında 3 000 V-2 roketi atıldı. Bunlardan 1 250'si İngiltere'ye, 1 750'si de Belçika'da Anvers'e atıldı. İngiltere'de V-1 ve V-2'lerin sebep olduğu can kaybı 31 600'ü buldu.

ÇIKARMA BAŞLIYOR

Müttefik kuvvetlerince D-DAY diye anılan çıkarma günü kesin şekilde 6 haziran olarak tesbit edilmişti. O gün sabahın saat 1.30'unda Amerikan ve İngiliz paraşütçüleri Alman hatları gerilerine inmeye başladılar. Gece yarısından hemen sonra R.A.F. (Kraliyet Hava Kuvvetleri) uçakları Cherbourg ile Le Havre arasındaki sahil şeridine 6 000 ton bomba attı. Gün ağarırken, Amerikan uçakları çıkarmanın yapılacağı noktalara 3 000 ton bomba daha attılar. Bu arada hafif ve orta ağırlıktaki bombardıman uçakları da mukavemet gösteren perakende hedeflere hücum ediyorlardı.

İlk Müttefik birlikleri sabahın 6.30'unda, ağır bir donanma topçu ateşi himayesinde karaya çıkmaya başladı. Önce tanklar, sonra piyadeler karaya çıkıyordu. Le Havre'dan Cherbourg'a kadar uzanan sahil şeridi bir anda tarihin en ehemmiyetli hareketine sahne olmaya başlamıştı. Bu hareket günlerce devam etti ve Müttefikler, Fransa'nın Normandiya sahillerinde kuvvetli bir köprü başı kurmayı başardılar.

Çıkarmanın ilk altı günü içinde Fransa kıyılarına 326 000 asker, 54 000 taşıt, 100 000 ton ikmal malzemesi çıkarılmıştı. Bu miktar kasımda 2 628 240 asker, 549 000 taşıt ve 4 522 192 tonu buldu.

Muzaffer Müttefik ordularının başkumandanı General Dwight Eisenhower.

ALMANYA'NIN İŞGALİ

Çıkarma anından itibaren devam eden savaşlar, II. Cihan Harbi'nin en şiddetli muharebelerini teşkil eder. Müttefikler kayıtsız ve şartsız olarak zafere ulaşmak istiyor, Almanlar da hiç olmazsa anavatanlarını düşman işgalinden korumaya çalışıyordu. Ne var ki, gittikçe ezici bir hal alan ve iki cepheden birden bastıran Müttefik kuvvetleri karşısında daha fazla dayanmaya imkân yoktu. Ama Almanlar gene de çıkarma tarihinden sonra 1 yıla yakın bir zaman bu şiddetli hücumlara göğüs germesini bildi.

Müttefikler'in Avrupa'daki harekâtını tam 28 000 uçak destekliyordu. 1945 yılının şubat ayında 10 000 uçağın iştirakiyle yapılan «Clairon» harekâtı sırasında Almanya'daki kara ve demiryollarının %90'ı tahrip edildi. Bu tarihten itibaren de her gün 2 000 ilâ 3 000 uçak Reich topraklarına hücuma başladılar. Alman ordularının fazlaca mukavemet gösterdikleri yerlerde hemen hava filoları imdada yetişiyor ve mukavemet merkezleri yerle bir edildikten sonra işgal ediliyordu.

Doğu ve Batı cephelerinden ilerleyen Müttefik kuvvetleri 25 nisan 1945'te birleştiler. O gün saat 16.40'ta Elbe nehri kıyısına yaklaşan bir Amerikan müfrezesi, Rus müfrezesiyle karşılaştı. Bunu takip eden saatlerde bütün nehir boyunca Rus ve Amerikan kuvvetleri karşı karşıya geldi. Almanya artık ikiye bölünmüştü. Savaş henüz bitmiş değildi. Fakat Müttefik işgaline giren yerler artık barışa kavuşuyor, asker-

ler kadeh tokuşturarak zaferi kutluyorlardı. Almanya artık yenilmişti.

Almanlar'ın yaptığı hesaba göre 1943 ekiminden 1945 ocağına kadar Almanya üzerine düşen bombaların sayısı 34 000 000'dan fazla idi. Bu kadar bomba ile atılan patlayıcı maddenin miktarı da 2 500 000 ton olarak hesaplanıyordu. Müttefik uçaklarının başlıca hedeflerini sentetik yakıt fabrikaları teşkil ediyordu. Akıllara durgunluk verecek derecede ağır olan bu hava taarruzları neticesinde, Alman ordusunun her türlü ikmal imkânları felce uğrayınca, mağlûbiyet daha da hızlandı.

1945 yılının ilk aylarında Müttefikler'in ilerleyişi iyiden iyiye hızlanmıştı. 30 nisanda 7. ordu Münih'i aldı. 4 mayısta Berchtesgaden ve Salzburg zapt edildi. Hitler'in ortalarda görünmemesi üzerine 5 mayıs tarihinde Amiral Dönitz, Almanya'nın idaresini ele aldı. 7 mayıs günü saat 2.41'de Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslim antlaşması imzalandı.

Avrupa savaşlarındaki kayıplar her iki taraf için de çok ağır olmuştu. Almanlar 80 000 ölü, 265 000 yaralı vermişlerdi. Müttefik kuvvetleri ise 187 000 ölü ve 546 000 yaralı vermişti.

ROOSEVELT'İN HATASI

1945 yılının başında, artık harbin sonunun yakın olduğu gözle görülür hale gelmişti. Bu durumda harbin sona ermesiyle meydana gelecek meseleleri görüşmek üzere bir toplantı yapmak gerekti. Müttefikler bu işi halletmek üzere Yalta'da toplanmaya karar verdiler. A.B.D. başkanı Franklin D. Roosevelt, İngiltere Başbakanı Winston Churchill ve Rusya Başbakanı Stalin, Kırım sahillerinde bir sayfiye şehri olan Yalta'da toplandı.

Yalta Konferansında Roosevelt'in Ruslar'a fazlaca taviz vermesi, sonradan dünyanın çok aleyhine oldu. Bir defa Churchill'in muhalefetine rağmen Doğu Polonya'nın bir kısmı Rusya'ya bırakıldı. Ayrıca Batılılar, Dış Moğolistan üzerindeki Rus hâkimiyetini, Kuril adalarının Rusya'ya verilmesini, Mançurya üzerindeki Rus haklarının tanınmasını kabul ettiler. Roosevelt bu toplantıda Sovyetler Birliği'ne karşı körü körüne bir iyi niyet gösterdi. Hiçbir hâdise Roosevelt'te, Stalin'in niyetine karşı bir şüphe uyandıramadı. O sırada Mareşal Montgomery'nin istediği, Churchill'in desteklediği yıldırım yürüyüşünün hedefi hiç şüphesiz Berlin olacaktı. Roosevelt buna razı olmadı. Rusya'da memnuniyetsizlik uyandırmaktan çekindi. Rus bayrağından önce Amerikan ve İngiliz bayrakları Berlin'de dalgalanırsa Rusya gücenecekti (!)

Üstelik bu konferansta, Rusya'nın Doğu Avrupa'da hükümran olma arzusu da zımnen kabul edilmiş oldu. Rusya'nın bütün bunlara karşılık olarak kabul ettiği husus, Almanya'nın teslîminden üç ay sonra Japonya'ya harp ilân etmekten ibaretti.

HARBİN BİTİŞİ

Almanya'nın teslim olmasıyla Avrupa cephelerindeki savaş son bulmuştu, ama II. Dünya Savaşı henüz bitmemişti. Daha Japonya ile olan savaş devam ediyordu. Ancak bütün işaretler Japon mukavemetinin de sona geldiğini göstermekteydi. 6 ağustosta ilk atom bombasının Hiroşima, üç gün sonra da Nakasaki üzerinde ikinci atom bombasının patlaması, Japonlar'a, artık hiçbir surette Müttefiklere mukavemet edemeyeceklerini ihtar ediyordu. 9 ağustosta Ruslar Japonya'ya harp ilân ettiler. 14 ağustosta da Japonya teslim olmayı kabul etti.

2 eylülde Tokyo körfezine demirleyen Missouri zırhlısında Japonya'nın kayıtsız ve şartsız teslim antlaşması imzalandı. Böylece İkinci Dünya Savaşı resmen bitmiş oldu.

HARP KAÇA PATLADI

Harbin sebep olduğu kayıplar yalnız para ve harpte ölenlerle hesaplanamaz. Siviller arasındaki can kaybı da birçok ülkelerde askerler arasındaki kayıpları geçmiştir. Ayrıca çeşitli mahrumiyetler, hastalıklar, yahut Mihver temerküz kamplarında olduğu gibi kitle halindeki imhalar da harbin sebep olduğu kayıplar arasındadır.

İkinci Dünya Savaşı'na 57 devlet katıldı. Savaşan devletler arasında en ağır kayıplara uğrayanlar A.B.D., İngiltere Milletler Camiası, Fransa, Japonya, İtalya, Çin ve bilhassa Almanya ile Rusya'dır. Biz, okuyucularımıza harp kayıplarının sadece bir kısmını teşkil eden can kayıplarını bildirmekle yetineceğiz.

Amerika Birleşik Devletleri:

Harp sahasında ölenler 292.100, yani 1940 nüfusunun her 450'de biri. Yaralanarak ölenler, harp esiri iken ölenler ve savaşta ölenler bu rakama dahildir.

İngiliz Milletler Camiası:

Savaş sırasında İngiliz Milletler Camiasına mensup askerlerin kaybı 544 596'dır. Yalnız İngiltere'nin kaybı 397 762'dir. ki, bu, 1940 nüfusunun her 150'de birine tekabül eder.

Rusya:

Sovyetler Birliği II. Dünya Savaşı'ndaki askerî kayıplarının 7 500 000 olduğunu ilân etmiştir .Bu, 1940 nüfusunun 22'de birini teşkil eder.

Almanya:

Alman askerî personelinin kayıp ve ölü olarak zayiatı 2 850 000 kişidir. Yani 1940 nüfusunun her 25'te biri. Rusya gibi Almanya da bu rakamların dışında kalan sivil halktan çok ağır kayıplara uğramıştır.

Çin:

İkinci Dünya Savaşı'nda en ağır kayba uğrayan memleketlerden biri de Çin'dir. Harpte verdiği ölü sayısı 2 200 000'i bulmuştur. Bu, 1940 nüfusunun 200'de birini teşkil eder.

Japonya:

Japonya askerî kaybı 1 506 000 kişidir. Yani 1940 nüfusunun her 46'da biri.

İtalya:

300 000 ölü vermiştir. Bu, 1940 nüfusunun 150'de birine tekabül eder.

Müttefik ve Mihver kuvvetlerinin kaybı 15 000 000'u geçmiştir. Siviller arasındaki can kaybı askerî kayıplardan fazladır.

Türk bestekârlarının asıl meslekleri

Yazan: Tahsin Tunalı

TÜRK musikisinde, asıl mesleği musiki olmayan bestekârların sayısı çok kabarıktır. Batı musikisinde de asıl meslekleri musiki olmayan bestekârlar bir haylidir. Fakat bu hal, Türk musikisinde çok daha fazladır. Bunun birkaç sebebi olabilir. Biri, Türk musikisine çokseslilik (polifoni) tatbik edilmediğinden, bu sanatı öğrenmek için, polifonik ilimlerin tahsiline lüzum olmamasıdır. Fakat öyle sanıyorum, hattâ eminim ki, diğer sebep de millî musikimizin makam ve usul zenginliği bakımından eşsiz vaziyetidir. Bu imtiyazlı durum, bu sanata büyük bir çekicilik kazandırmış ve en kapalı gibi sanılan köylerimiz halkından, hükümdarlarımıza kadar her tabakaya mensup Türk, kendini bu tatlı çekiciliğe kaptırmıştır. Gene bu sistem zenginliği dolayısıyla, Türk musikisi, Batı musikisinden sonra, dünyanın en yaygın musiki sistemi olmuştur. Bugün Fas'tan Çin sınırlarına kadar olan ülkelerde, Balkanlar'da, Rus bozkırlarında, güneyde çöllere kadar, bu sistem, gerçek bir saltanat sürmektedir. Öyle ki, Türkler hangi ülkeye gelmiş, yerleşmiş ve egemenlik kurmuşlarsa, orada en başta musiki sistemlerini bırakmışlardır. Türk egemenliği, hattâ bizzat Türklük birçok ülkeden çekilip gitmiş olabilir, fakat bıraktıkları musiki hâtıraları, hattâ sistemi, ölümsüze benzer bir ihtişamla yaşamaktadır. Tabiatın verdiği seslere Batı musikisi sisteminden çok daha yakın olan(*) Türk musikisi sistemi, Selçuklu hâkimiyetinden sonra Eski İran (Sâsânî), Eski Arap ve Bizans musikisi sistemleri başta olmak üzere, bütün eski musikileri silip süpürmüş, yerlerine geçmiştir. Ortodoks kiliselerinde ilâhîler, hâlâ Türk makamları ile okunmaktadır(**).

Her hangi bir musikide şüphesiz en yüksek kade-

(*) Bk. Ord. Prof. Salih Murad Uzdilek, *İlim ve Musiki, Türk Musikisi Üzerinde Etüdler*, 1944.

(**) Bk. Sâdeddin Arel, *Türk Musikisi Kimindir? Türklük* mecmuasına yazdığı 15 makale, 1939 v.dd.

Hasan Âli Yücel (1897-1961). Cumhuriyet devrinin bu ünlü maarif vekili de bestekârlıkla uğraşmıştır. Hâlâ söylenen «Sen bezmimizê geldiğin akşam neler olmaz» Sûznâk Şarkı'sı onundur.

me, bestekârlıktır. Milyonlar bir musikiden zevk alır, yüz binler musikiyle şu veya bu şekilde uğraşır, on binler bir musikiyi çalıp okuyabilir, fakat bestekârların sayısı, hiçbir zaman binler hanesini aşmaz.

Onun için biz aşağıda verdiğimiz listede, yalnız bestekârları aldık. Fakat gene de vereceğimiz örnekler çok kalabalık olacaktı. Bir kısaltma daha yaptık. Bugün elimizde notalarıyla besteleri bulunan bestekârlarımızı aldık. Bilindiği gibi Türk musikisinde geçmiş asırlarda bestelenen yüz binlerce eser, nota kullanılmaması, daha doğru bir tâbirle çok az kullanılmış olması yüzünden, bugün kaybolmuştur. Elimizde on binlerce güfte vardır ki, bunların besteleri bugün meçhuldür. XVII. asırdan önceki zamanlardan kalan bestelerin sayısı 100 kadardır. XIX. asrın ilk yarısına ait bestelerin çoğu bile bugün unutulmuştur. İşte «elimizde besteleri bulunan bestekârlarımız» derken bunu anlıyoruz. Bu bestekârların sayısı, 1 000 kadardır. Halbuki bestekâr oldukları bilinen, fakat zamanımıza eser bırakmayan müzisyenlerimizin sayısı birkaç bini bulmaktadır.

Aşağıda önce mesleklere, sonra da milliyetlere göre düzenlenmiş listeler verilmiştir. Bu listeler, genişçe tutulmuş birer örnektir. Yoksa meselâ bütün bestekâr doktorları, mühendisleri... almaya lüzum görmedik. Fakat büyük kısmını aldık. Birden fazla mesleği olanları da, iki kısımda iki defa tekrarlamadık. Meselâ bir bestekâr hem kazasker, hem hattatsa, onu kazaskerler hanesinde gösterdik, hattatlar hanesinde tekrar etmedik. Doğum, ölüm tarihleri, bizim tesbit etmeye muvaffak olduğumuz tarihlerdir ve bu bile, 20 yıllık bir çalışma, araştırma, düzeltme eseridir. Yaşayan bestekârlarımız veya ölmüş olanların yakınları, tereddüde düştüğümüz veya yanıldığımız tarihler hususunda bizi mektupla ikaz ederler, malûmat verirlerse, minnettar oluruz ve lûtfettikleri malûmatı, başka eserlerimizde de kullanırız. Öyle bestekârlarımız vardır ki, haklarında, isimleri dışında, tek kelime bilgimiz yoktur. Yetişmiş, yetiştirmiş, fakat tanımamış, tanıtmamış, büyük, fakat mütevazı bir milletiz.

Nihayet yanlış anlaşılmamak için şu noktayı belirtmeye lüzum görüyoruz, listemize alınan bestekârlar, Osmanlı camiasına mensup sanatkârlardır. Türk musikisi sistemini kullanan Arap, İranlı, Batılı... bestekârlara, hattâ Türkistan ve Kafkasya gibi Türkiye dışı Türk yurtlarına ait misaller zikretmek, işi çok uzatır ve karıştırırdı.

Listemizi yakından incelemek çok şaşırtıcı, eğlendirici, düşündürücü ve sürprizli olacaktır. Bu bestekârlar arasında birkaç parça besteleyenler olduğu gibi, yüzlerce, hattâ binlerce beste bırakanları da vardır. İşte birkaç şaşırtıcı misal: Mahmud Celâleddin Paşa, vezirliğe, nazırlığa kadar yükselmiş bir devlet adamı, çok mühim eserler bırakmış bir tarihçi, iyi bir şair vs.'dir. Fakat onun bugün yaşayan, herkesçe tanınan tek cephesi bunların hiçbiri değil, bestekârlığıdır. Zarif şarkıları her gün radyolarımızda çalınıp söylenmektedir, Türklük yaşadıkça da çalınıp söylenecektir. Başka bir misal: Dr. Subhi Ezgi, hekimlikte başhekimliğe ve albaylığa kadar yükselmiş değerli bir tıp adamıdır. İşte Türk musikisi sistemini derleyip işleyen üç büyük bilginden ikincisi bu zattır, Türk musikisi üzerinde 5 büyük ciltlik emsalsiz bir eser yazmıştır ve yüzlerce de bestesi vardır. Onun için, asıl mesleği tamamen unutulmuştur. Son bir misal: Sâdeddin Arel, büyük bir hukuk bilginiydi, mesleğinde emsalsiz bir ün yapmış, en yüksek devlet memuriyetlerine kadar yükselmiştir; edip ve gazeteci olarak da ünlüdür, Türkiye'nin en lüks mecmuası olan **Şehbâl**'i o yayınlamıştır. Fakat Arel, Türk milletinin günümüze kadar yetiştirdiği bestekârların ve musiki bilginlerinin kesin şekilde en büyüğüdür. Türk musikisine, bünyesinden doğan çokseslîliği uygulayan da odur. Bu vaziyette musiki dışındaki sıfatları, öyle sanıyoruz ki, tamamen gölgede kalmıştır.

Aşağıdaki meslekler listesinde, yabancı bir meslekten bestekârlığa geçen amatörler görülecektir. Asıl meslekleri musiki olan bestekârlar — ki tabiatıyla büyük ekseriyeti bunlar teşkil ediyor — bu listemize alınmamıştır.

Hükümdarlar:

Osmanoğulları'ndan II. Sultan Bâyezid (1450-1512), IV. Sultan Murad (1612-1640), I. Sultan Mahmud (1696-1754), III. Sultan Selim (1761-1808), II. Sultan Mahmud (1785-1839), Sultan Abdülaziz Han (1830-1876), V. Sultan Murad (1840-1904), VI. Sultan Mehmed Vahîdeddin (1861-1926), Halife II. Abdülmecid (1868-1944); Kırım hanlarından (Cengiz Han hanedanı) II. Gazi Giray Han Bora (1554-1607), Hacı Gazi I. Selim Giray Han (1634-

Sâdeddin Arel (1880-1955). 1945'te çekilmiş bir resmi. Asıl mesleği hukukçuluk olmakla beraber, musikideki çalışmaları asıl mesleğini gölgede bırakmış, Türk milletinin yetiştirdiği en büyük bestekâr ve musiki bilgini derecesine yükselmiştir.

1704); Timuroğulları'ndan Sultan Hüseyin Baykara Mirza (1438-1506), Safevîler'den Büyük I. Şah Abbas (1557-1628).

Prensler:

Osmanoğulları'ndan Şehzade Sultan Mehmed Korkut (1467-1513), Şehzade Dr. Mehmed Ziyâeddin Efendi (Sultan Reşad'ın büyük oğlu) (1873-1938), Şehzade Seyfeddin Efendi (Sultan Aziz'in oğullarından) (1874-1927), Şehzade Mehmed Burhâneddin Efendi (Sultan Hamid'in oğullarından) (1885-1949), Şehzade Ahmed Nûreddin Efendi (Sultan Hamid'in oğullarından) (1901-1944); Giraylar'dan Ahmed Çoban Giray (-1620?), Şerîfler'den Mehmed Muhiddin Targan (1892).

Prensesler:

Osmanoğulları'ndan Hadice Sultan (V. Murad'ın büyük kızı) (1870-1938), Ayşe Sultan (Sultan Hamid'in kızlarından) (1886-1960).

Sadrâzam:

Damat Nevşehirli İbrahim Paşa (1670?-1730).

Şeyhulislâm:

Mehmed Esad Efendi (1685-1753).

Kazaskerler:

Mehmed Emin Efendi (-1777), Hattat Hacı Mustafa İzzet Efendi (1801-1876).

Bakanlar:

Evkaf nazırı Vezir Ahmed Sâdık Zîver Paşa (1793-1862), Maliye nazırı Vezir Mehmed Nevres Paşa (1826-1872), Nafia nazırı Vezir Çorlulu-zâde Mahmud Celâleddin Paşa (1839-1899), Adliye nazırı Manyasî-zâde Refik Bey (1853-1909), Maarif nazırı Vezir Yusuf Ziya Paşa (kanunî ve udî) (1849-1929) (Dâru'l-Elhân/Konservatuvar umum müdürü de olmuştur), Maarif Vekili Hasan Âli Yücel (1897-1961).

Valiler ve devlet adamları:

Âşık Ali Paşa (-1665?), Ahmed Ârifî Bey (1855-1908), Neyzen Mehmed Rahmi Bey (1864-1924), Çorlulu-zâde Şemseddin Ziya Bey (1882-1925) (yukarıda anlan Mahmud Celâleddin Paşa'nın oğludur), Ahmed Midhat Efendi (1862-1931), Sâmih Rifat Bey (1874-1933) (şair Oktay Rifat'ın babası).

Kumandanlar:

Eski Osman Paşa (-1625?), Hüseyin Paşa (-1880?), Süleyman Paşa (-1900?), Ahmed Muhtar Paşa (1861-1926) (Askerî Müze'nin kurucusu, Sermed Muhtar Alus'un babası), Muhiddin Akyüz Paşa (1869-1940), Kâzım Karabekir Paşa (1882-1947).

Deniz subayı:

Bayriyeli Hânende Ahmed Şehâbeddin Efendi (1881-1946).

Diplomat:

Suphi Ziya Özbekkan (1887) (yukarıda anılan Yusuf Ziya Paşa'nın oğludur).

Kadılar:

Üsküdarlı Molla Hâfız Rıfat Efendi (-1740?), Tanburî Fuad Efendi (1890?-1920?).

Tarikat şeyhleri:

Aydınlı Ömer Rûşenî/Gülşenî (Halvetî) (-1487), Aziz Mahmud Hüdâyî (-1628), Şumnulu Osman Fazlî Efendi (Halvetî) (-1691), Mehmed Zaîfî Efendi (-1703?), Ali Şîruganî Efendi (-1714), Abdülganî Efendi (Gülşenî) (-1730?), Ahmed Vefkî Efendi (-1748), Mehmed Tulûî Efendi (1686-1756), Çâlâkzâde Mustafa Efendi (-1757), Zekâi Efendi (-1812), Mustafa Müştak Efendi (-1831), Rûşen Efendi (-1850?), Konyalı Hâfız Perîşan Dede-Baba (-1875), Hüsâmeddin Efendi (-1890?), Râşid Efendi (-1890?), Tanburî Halim Efendi (1824-1896), Hulûsi Efendi (1848-1897), Ali Rıza Efendi (-1904), Mesud Efendi (-1908), Kutbî Efendi (1862-1913), Hânende Mus-

Şemseddin Ziya Bey (1882-1925). Hiçbir yerde yayınlanmamış bir çocukluk resmi. Asıl mesleği mülkiyecilikken şarkı bestekârı olarak büyük ün yapmıştır. Babası Mahmud Celâleddin Paşa da büyük bir şarkı bestekârı idi.

tafa Servet Efendi (1841-1918), Mevlidhan Kemal Efendi (-1920?), Hattat Mehmed Efendi (-1921), Hacı Edhem Efendi (1854-1934), Mehmed Bahâ Pars Efendi (1877-1953), Hayrullah Tâceddin Yalım Efendi (1883-1954).

Mevlevî şeyhleri:

Musâhib-i Şehriyârî Çengî Yusuf Dede-Efendi (-1670), Köçek Mustafa Dede-Efendi (-1689), Kutb-ı Nâyî Osman Dede-Efendi (1652?-1729), Ali Nutkî Dede-Efendi (1762-1804), Abdülbâki Nâsır Dede-Efendi (1765-1821), Şikârî-zâde Ahmed Dede-Efendi (1752?-1831), Abdürrahim Künhî Dede-Efendi (1769-1831), Abdurrahman Nesîb Dede-Efendi (-1842), Tanburî ve Neyzen Mehmed Celâleddin Dede-Efendi (1849-1907), Neyzen Hüseyin Fahreddin Dede-Efendi (1854-1911), Musullu Hânende Hâfız Şeyh Osman Dede-Efendi (1840-1918), Mehmed Sinan Dede-Efendi (-1924), Müderris Mehmed Abdülbâki Baykara Dede-Efendi (1883-1935), Said Özok Dede-Efendi (1853-1945).

Profesörler:

Prof. Dr. Ferik Hasan Mazhar Paşa (1845-1920), Osman Nihad Akın (1905-1959) (Ahmed Râsim'in torunudur), Dr. Suad İsmail Gürkan (1903), Dekan Dr. Halid Ziya Konuralp (190.), Doç. Dr. Bedri Noyan (192.).

Doktorlar:

Hekimbaşı Abdülaziz Efendi (-1783) (Türkiye'ye Batı tıbbını sokanların öncülerindendir), Kadri Bey (-1925?), İsmail Bey (-1930?), Albay Mehmed Subhi Ezgi (1869-1962), Neyzen Şükrü Osman Şenozan (1874-1954), Osman Şevki Uludağ (1889-1964), Neşet Halil Öztan (1896-1956), Kemaleddin Keskiner (187.-195.), Burhan Öncül (190.), Câhid Öney (191.), Ekrem Perk (191.), Refet Kayserilioğlu (1920), Salâhaddin İçli (1923), Kemanî Âsım Dirim (1911), Hânende İrfan Doğrusöz (192.), Hânende Alâeddin Yavaşça (1927), Ayhan Sökmen (1928), Âbidin Gerçeker (1929), Yavuz Yektâ (1930) (Rauf Yektâ Bey'in torunudur), M. Oktay Sâdık Yiğitbaş (1933).

Kimyager:

Hânende Ahmed Çağan (192.).

Eczacı:

Hânende Hüseyin Abdi Bey (-1920?).

Matematikçiler:

Safiüddin Abdülmü'min Urmevî (1224?-1294), Sâlih Zeki Bey (1864-1921).

Mühendisler:

Mehmed Fehmi Tokay (1889-1959), Hâlis Bey (189.), Müfid Kuraner (1907), Kavalcı ve Bağlamacı Orman Mühendisi Necati Başara (1909), İsmail Bahâ Sürelsan (1912), Burhan Yılmaz Uysal (1930) (yüksek makina mühendisi olup çoksesli Türk musikisinin öncülerindendir).

Mimarlar:

Piyanist Esat Efendi (-1895?), İzmirli Sedad Bey (-1925?).

Şehzade Ahmed Nûreddin Efendi (1901-1944). Bu prens de, II. Abdülhamid'in birçok çocuğu gibi bestekârdı.

İktisatçı:

Mustafa Câhid Atasoy (1927).

Avukatlar:

Neyzen Kırımî-zâde Neş'et Molla-Bey Giray (1843-1906), Yesârî-zâde Servet Bey (18..-19..), Hüseyin Sâdeddin Arel (1880-1955), Zeki Ârif Ataergin (1896-1964) (Kanunî Ârif Bey'in oğludur), Hüseyin Kâzım Tav (1881), Ûdî Besim Şerif Üstünöz (1893), Ercümend Sâdi Berker (1920) (Şeyh Edhem Efendi'nin torunudur).

Tarihçiler:

Mıskaalî Nakkaş Solak-zâde Mehmed Hemdemî Efendi (-1658), Tahsin Yılmaz Öztuna (1930).

Şairler ve edipler:

Sultan Veled (1226-1312), Emîr Ali Şîr Nevâî (1441-1501), Yahyâ Nazîm Efendi (1650-1727), Muallim Ömer Naci Efendi (1850-1893), Reji Komiseri Menâpîr-zâde Hacı Mustafa Nuri Bey (1843-1906), Ahmed Midhat Efendi (1844-1912), Ahmed

Dr. Suphi Ezgi (1869-1962). Asıl mesleği doktorluk olmakla beraber, daha fazla musiki cephesiyle tanınmıştır. En büyük musiki bilginlerinden biridir. Büyük bir bestekâr olarak da anılmaya değer.

Râsim Bey (1860-1932), Kemal Emin Bara (1875-1957), M. Kemal Altınkaya (190.).

Saz şairleri:

Öksüz Âşık (-1650?), Tanburî Mustafa Çavuş (-1745?), Çorlulu Âşık (-1925?).

Orkestra şefleri:

Miralay Flütist Zâti Arca (1863-1951), Hasan Ferid Alnar (1906).

Karagözcü:

Musâhib-i Şehriyârî Hayâlî Said Efendi (1776-1856) (meşhur bestekâr Hızır Ağa'nın oğludur).

Hakkâk:

Zâkir Mehmed Efendi (-1899).

Hattatlar:

Sepetçi-zâde Zâkir Mehmed Efendi (-1694), Neyzen Kemânî Recâî Efendi (1804-1874) (Recâî-zâde Mahmud Ekrem Bey'in babası), Sâlim Efendi (-1925?), Mustafa İhsan Bey (1871-1937), Ûdî Sâmi Bey (1874-1939), Neyzen Hâfız Mehmed Emin Yazıcı Dede-Efendi (1883-1945), Zâkirbaşı Hacı Mehmed Nuri Efendi (1868-1951), Tanburî Hâfız Kemal Batanay (1892) (Tanburî Ercümend Batanay'ın babası).

Böylece mesleklerden geniş ölçüde misal verdim. Şimdi de milliyetlerden bestekâr misalleri vereceğim. Bu listede alfabe sırası takip ediyorum:

Araplar:

Şeyh Selâme Efendi (-1915?), Tevfik Kutmânî (-1930?), Ûdî Mehmed el-Kasba (-1935?), Safer Ali Bey (-1950?), Bağdadlı Ûdî Münir Beşir (190.).

Çingeneler:

Kemânî Bülbülî Sâlih Efendi (-1923), Klârinetçi İbrahim Efendi (-1925).

Doğu Türkü:

Kemânî Kâşgarlı Abdülkadir Töre (1872-1946).

Ermeniler:

Çömlekçi-zâde Bedros (-1775?), Kemânî Baba Hamparsum Limoncuyan (1770?-1840), Tanburî Kuyumcu Oskiyam (1780?-1870?), Hânende Sarı Onnik (-1885), Hânende ve Tanburî Nikogos (1820?-1885?), Hânende Markar (-1890?), Dikran Çuhacıyan (-1898), Asadur (-1900), Kemânî Nişan (-1900?), Gülbenkyan (-1910?), Mardik (-1910?), Hânende Bursalı Mihran (-1910?), Kemânî Tatyos Keseryan (1855-1913), Hânende Asdik (1858-1913), Hânende Karabet (1855-1915), Hânende Mandoli Artin (-1920?), Kanunî Kirkor (-1920?), Merkel (-1920?), Kemânî Dikran (-1924), Ekmekçi Bağdasar (-1925?), Kanunî ve Tanburî Garbis (-1925?), Ûdî Karakin (-1925?), Piyanist ve Kanunî Muallim Mihran Mavukcıyan (-1925?), Şair Serkis (-1925?), Ûdî Serkis (-1925?), Ûdî Serupe (-1925?), Kemançeci Zerven (-1925?), Kemânî Haçarsum (-1925), Misak (-1930?), Kanunî Hayik (-1930?), Ûdî Arşak Çömlekçiyan (1880-1930), Kemânî ve Nısfiyezen Kirkor Çuhayan (1868-1935), Kirkor Ciğercioğlu (-1940?), Lavtacı Ovrik Kazasyan (1872-1940), Bimen Dergazaryan Şen (1872-1943), Kemânî Serkis (1885-1944), Hânende Bogos (1872-1945) (yukarıda anılan Hânende Asdik'in oğludur), Hânende Üsküdarlı Osep (1878-194.), Kemânî ve Ûdî Sahak Hocasar (1889-1946), Levon Hancıyan (1833-1947) (114 yıl yaşadığı ileri sürülüyor), Karnik Garmiryan (1872-1947), Kanunî Artaki Candan (1885-1948), Kemânî Nubar Çömlekçiyan Tekyay (1905-1955), Kemânî ve Hânende Agopos Alyanak (1868-1964), A. Kapriyel Ebeyan (1882), Hânende ve Kanunî Ağyazar Garabetyan Akyüz (1884), Ûdî Kirkor Berber (1884), Kanunî Nubar (1885), Ûdî Şinork (189.), Ûdî Âmâ Hrant Kenkülyan Emre (1901).

Fransız:

Laurette Rossette (-1920?).

İtalyanlar:

Guiseppe Donizetti Paşa (1788-1856), Angelo Mariani (1822-1873), Luigi Arditi (-1882), Calliso Guatelli Paşa (1820?-1899), Carrado Carradory (-1920?), Selvelli (-1930?), Vittorio Radeglia (1863-19..).

Leh (Polonyalı):

Ali Ufkî Bey (-1700?).

Macar:

Toni D. Görög (-1900?).

Romen:

Prens Dimitrius Cantemir (Kantemiroğlu) (1673-1727).

Rumlar:

Tanburî Angeli (-1650?), Hânende Zaharya (Zaccharias/Küçük Mîr Cemil) (-1740?), Kemânî Âmâ

Bir Osmanlı konağında ud çalan Türk kadını.

Corci (-1760?), İlya (-1799), İstavri (-1840?), Todoraki (-1860?), Kemânî Şivelioğlu Yorgaki (-1880?), Kemançeci Yani (-1980?), Kemançeci Vasilaki (1845-1907), Lavtacı ve Hânende Hristaki (-1914), Kemançeci Nikolaki (-1915?), Kemânî Aleksan (1850?-1920?), Hânende Manok (-1920?), Susulali (-1920?), Kemânî Zafiraki (-1920?), Hânende Aleksan (-1925?), Kemânî Andon (-1925?), Ûdî ve Lavtacı Batrik Andon (-1925?), Kemânî Vitali (-1925?), Kleopol Zahariyadis (-1925?), Kemançeci Sotiri (1874?-1939), Kemançeci Aleko Bacanos (1888-1950), Avukat İstepan Gedik (1886), Ûdî Marko Çolakoğlu (1896), Ûdî ve Piyanist Yorgo Bacanos (1900) (Aleko Bacanos'un kardeşidir).

Sabataist:

Selânikli Ûdî Hânende Ahmed Efendi (1868-1927).

Yahudiler:

Aron Hamon (Yahudi Hârûn) (-1660?), Tanburî Haham Muşe Fao Musi (-1755?), Haham Şemoil Mendil (-1800?), Tanburî İsak (1745?-1814), Santo Şikârî (-1915?), Tanburî Buhur (-1920?), Haham Nesim Sivilya (-1920?), Ûdî Yafalı Selim (-1930?), Mısırlı Ûdî Avram İbrahim (1872-1933), İsak Varon (1884-1962), David Behar (1880?), Hânende Hoca İsak el-Gaazî (1890), Hayim Çiprut (189.).

Zenci:

Sâlih Efendi (-1925?).

Türk musikisinde sakat ve malûl olan birçok bestekâr da vardır. Biz bunlardan yalnız âmâ (kör) olanlarından örnekler veriyoruz:

Kemânî Corci (-1760?), Bursalı Mehmed Sâdık Efendi (-1797), Kemânî Sabûh Efendi (-1900?), Musullu Hânende Hâfız Şeyh Osman Dede-Efendi (1840-1918), Kanunî ve Kemançeci Nâzım Bey (1884-1920), İsmail Hakkı Nebiloğlu (1893-1965), Ûdî Hrant Kenkülyan Emre (1901).

Yukarıdaki listeler gibi ilgi çekici bir liste de, Türk musikisi bestekârlarının akrabalık ve hısımlıkları için yapılabilir. Batı musikisinde olduğu gibi, millî musikimizde de «bestekâr sülâleleri» eksik değildir. Ancak okuyucularımın sabrını kötüye kullanmamak için, bu konuyu da başka bir yazıma bırakıyorum.

Gravür Sanatı

RESİMLERİN fotoğrafla çoğaltılmasının, ancak 125 yıllık bir geçmişi vardır. Halbuki bundan çok önce, hattâ matbaa bile icat edilmeden, gravür yoluyla resimlerin çoğaltılması usulü keşfedilmişti.

Gravür, en kaba tarifiyle, maden, tahta veya taş satıhlar üzerine çizgiler oymak suretiyle resim yapmak, şekiller meydana getirmekten ibarettir. En çok kullanılan gravür tipi tahta üzerine oyularak yapılan çeşittir. Milâttan sonra IX. yüzyılda Çin'de gravür yapıldığı bilinmektedir. Avrupa'da ise gravür sanatı ancak XV. yüzyılda başlar. XV. yüzyılın başlarında yapılan ilk gravürler doğrudan doğruya konturların çizilmesiyle meydana getirilen kaba saba resimlerden ibaretti. Bu ilk çalışmalar 100 yıl içinde büyük bir gelişme kaydetti ve güzel eserler verilmeye başlandı. XVI. yüzyılın başlarında usta gravürcüler Dürer'in resimlerini tahta üzerine geçirerek çoğaltmaya başladılar. Böylece Dürer, eserleri gravür suretiyle çoğaltılan ilk büyük ressam oldu.

Matbaanın gelişmesiyle beraber gravür sanatı da büyük gelişme gösterdi. Ünlü gravürcüler yetişti. Bunlar tanınmış ressamların eserlerini gravür yolu ile tahta üzerine geçiriyor ve bu suretle çoğaltılabilmesini sağlıyorlardı. Gravürcülük hiç şüphesiz özel bir çalışma, özel bir kabiliyet isteyen bir işti. Mecmuamızda neşrettiğimiz gravürlere bir bakınız. Bunlarda beyaz görünen yerler için, tahta oyulmuş, siyah görünen yerler de yüksek bırakılmıştır. Birkaç çeşit özel keski kullanarak tahta üzerine bunları oymak her halde çok dikkat ve sabır isteyen bir işti. Fakat resimlerin başka hiçbir surette çoğaltılmasına imknâ olmaması bu sanatın hızla gelişmesini sağladı. Ressamların, dünyanın muhtelif ülkelerini gezerek yaptıkları resimler, gravürler halinde tahta üzerine aktarılarak çoğaltıldı.

Gravürün maden levhalar üzerine yapılan çeşitleri de vardır. Bu tip gravürler yapılış tekniklerine göre çeşitli isimler alırlar. Maden üzerinde yapılan gravürlerde en çok bakır kulanılır. Sanatkâr, bakır üzerine, çelik kalemlerle çalışarak gravürünü yapar. Bir de kimyasal bileşimlerle madenleri etkileyerek yapılan gravür vardır ki, bu daha çok, zırh ve silâhların süslenmesinde kullanılırken, sonradan resimleri çoğaltma işinde de kullanılmaya başlanmıştır. Bugünkü sanatkârlar da bir çeşni olarak gravür yapmaktadır.

Türkiye bilhassa XIX. yüzyıl boyunca birçok gravürlere konu oldu. İzmir, Antalya, Bursa ve memleketimizin tarihî yerlerini mevzu alarak yapılan resimler gravür yoluyla çoğaltıldı. Hele İstanbul, İstanbul sarayları sayısız gravür kitaplarına konu oldu.

İstanbul'u gravürle gösteren kitaplardan en tanınmışları Melling, Brendizi, Allom' un gravürleridir. Bunların eserlerinden bazılarını bugüne kadar parça parça neşrettik.

Bu sayımızda ise, ilk defa olarak okuyucularımıza renkli gravürler veriyoruz. Brendizi tarafından yapılan bu gravürler XIX. yüzyılın sonlarında İstanbul hayatını temsil etmektedir. Okuyucularımız karşı sayfadaki gravürden başka 50-51. sayfada eski İstanbul'da Bir Kır Âlemi; 54'te Saltanat Kayığı; 59'da Yaşmaklı Kadın ve Satıcı; 63'te İstanbul'da Bir Sokak gravürlerini bulacaklardır.

Kapalıçarşı, bugün olduğu gibi eskiden de İstanbul'un en hareketli yerlerinden biriydi.

Dört yıl padişahlık eden Sultan Genç Osman

TÜRK tarihinin de bir Kerbelâ vakası vardır. Bu, Sultan Genç Osman'ın öldürülmesidir. Bu benzetme bize ait değildir. Çağdaşı olanlardan zamanımıza kadar gelen tarihçiler, Genç Osman'ı şehit ve bu şehadeti Kerbelâ vakasına eş saymışlardır.

Genç Osman kimdir? Osmanoğulları'ndan 16. Türkiye hakanı. I. Sultan Ahmed'in büyük oğlu. Babası öldüğü zaman, üvey anası Kösem Mahpeyker Haseki-Sultan'ın entrikasıyla tahttan mahrum edilmiş, yerine elçabukluğuyla amcası I. Mustafa getirilmişti. Ancak I. Mustafa deliydi ve hükümdar olmasına imkân yoktu. Bunun üzerine Veliaht-Şehzade Osman, «II. Osman» unvanıyla atalarının tahtına oturdu. Henüz 13,5 yaşındaydı. Fakat babası gibi çok genç yaşta olgunlaşmıştı. Çok iyi bir tahsil görmüş, Arapça ve Farsça'dan başka Latince, Yunanca, İtalyanca öğrenmişti. Fevkalâde bir sporcuydu.

GENÇ OSMAN'IN İNKILÂPÇI FİKİRLERİ

II. Osman deha sahibi bir gençti. Fakat çok tecrübesizdi ve iyi bir kültürle mücehhez zekâsını yerinde kullanamadı. Türk imparatorluğunun bünyesini bir hamlede değiştirmeye kalktı. Büyük reaksiyona mâruz kaldı ve bu yolda can verdi. Genç Sultan Osman neler yapmak istememişti? İşte birkaçı: kıyafet inkılâbı, eski ağır giyim ve başlıklar yerine daha pratik giyim ve başlık, batıl itikat olmakla beraber halkın inana geldiği şeyleri (eşref saat gibi) alenen red ve inkâr, Yeniçeri ocağını ortadan kaldırmak ve Anadolu Türkleri'nden yeni bir piyade ordusu kurmak, padişahların cariyelerle evlenmeleri usulünü kaldırmak ve ünlü Türk ailelerinden kız almak (netekim kendisi de Şeyhulislâm'ın kızını aldı), daha birçok şeyler. Dış siyasette de büyük projeleri vardı. Fâtih nasıl Ortodoks mezhebini Türk himayesine almışsa, o da Protestan mezhebini Osmanlı himayesine almak, Baltık Denizi'ne çıkmak istiyordu. Bütün bu inkılâp projelerinde Genç Osman'ın akıl hocaları vardı. Bunların başında hocası Ömer Efendi geliyordu. Fakat ana fikirlerin bizzat delikanlı padişahtan çıktığı anlaşılmaktadır.

Genç Osman, hacca gitmek bahanesiyle İstanbul'dan ayrılacağını ilân ettiği zaman, Yeniçeriler ve diğer Kapıkulu Ocakları isyan bayrağını açtılar. Aslında hükümdarın Anadolu ve Suriye Türkleri'nden asker toplayacağı bilinen bir şeydi. O kadar ki, tecrübesiz hükümdar, bu hususta İstanbul'da kendisine mâni olunacağını takdir ettiği için, inkılâpların sonuna kadar devlet merkezini Bursa'ya götürmeyi bile düşündü.

Genç Osman'ın ölümü

İHTİLÂL GELİŞİYOR

İhtilâl hızla gelişti. Bir sürü ihtiyatsızlıklar ve ihanetler neticesinde inkılâpçı hükümdar, tek başına kaldı ve Yeniçeri Ocağı'na sığınmaya mecbur oldu. I. Mustafa tekrar padişah ilân edildi. 20 mayıs 1622 günü, Sultan Osman'a taraftar olan ağaları, Ali Ağa'yı parçalayan Yeniçeriler, gemi azıya aldılar. Padişah, âsilere nasihat etmek istedi. Fakat dinletemedi. Bununla beraber Yeniçeriler, II. Osman'ı öldürmek istemiyorlardı. Amcasının dairesinde hapsedeceklerdi. O zamana kadar padişah öldürülmemişti. Fakat tahtı I. Mustafa'ya sağlamak isteyen ve II. Osman'ın ilk fırsatta kendilerini dehşetli şekilde cezalandıracağını bilen bir zümre vardı: Sultan Mustafa'nın annesi Vâlide-Sultan, bunun kızı olan Sultan ve zevci Sadrâzam Kara Dâvud Paşa: Dâvud Paşa, II. Osman'ın gerçek katili oldu. Birtakım subayları elde ederek hükümdarı Yedikule'ye götürtüp boğdurttu.

II. Osman, 10 Yeniçeri'nin birden ellerinde kementleriyle yaptıkları hücuma karşı nefsini sonuna kadar savundu. 3 Yeniçeri'yi yaralayıp yere serdi. Diğerlerini kaçırdı. Fakat atılan bir kementle boğuldu.

II. Osman'ın katli, Türk millî vicdanında son derece büyük akisler yaptı. Bütün bir millet bu faciaya sebep olanlara lânet etti. Hemen bütün Anadolu, şehit hakanın öcünü almak üzere ayaklandı. İşte bir halk şairinin söylediği mersiyenin ilk ve son kıtaları:

Bir şâh-i â'lî-şân iken
Şâh'î Cihân'â kıydılar
Gayretlu genç arslân iken
Şâh-î Cihân'â kıydılar

Eşrât-ı sâ'atdir bu dem
Rûz-î kıyâmetdir bu dem
Kuulaa nedâmetdir bu dem
Şâh-i Cihân'â kıydılar

Öyle bir durum oldu ki, bizzat Yeniçeriler, II. Osman'ın şehit edilmesiyle alâkaları olmadığını söyleyip, bu faciada rol oynıyanların cezalandırılmasını istediler. Böyle yapıldı. Kara Dâvud Paşa başta olmak üzere şehit hakanın bütün katilleri idam edildi. Sultan Mustafa tahttan indirildi. II. Osman'ın kardeşi IV. Murad padişah oldu ve devlette büyük ıslahat yaparak ağabeyinin yolunda yürüdü. Fakat III. Selim'e, hattâ II. Mahmud'a kadar gelen inkılâpçı hakanların hiçbiri, Genç Osman'ın düşündüğü ve tasarladığı genişlikte kökten bir devrim yapmaya kalkışmadı. 1826'ya, Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasına kadar her üç ayda bir yapılan ulûfe merasiminde, Genç Osman'ın katillerinin mensup bulunduğu orta (tabur), askerî törenle lânetlendi. IV. Murad, ağabeyini şehit eden bu ortayı lâğvetmiş, suçsuz olan efradı diğer ortalara vermişti.

SULTAN OSMAN'IN GERÇEKLEŞEN MEŞHUR TARİHÎ RÜYASI

II. Osman, âkıbetini, kısa bir müddet önce bir rüyada görmüştü. Padişah bu rüyasını ertesi sabah herkese anlattığı için tarihe geçmiştir. Rüya şöyledir:

Sultan Osman, tahtında oturup Kur'ân okuyormuş. Zırh kuşanmışmış. Birden karşısında Hazret-i Peygamber belirmiş. Arkasından zırhı, elinden Kur'ân'ı alıp, padişaha bir tokat atmış. Yüzüstü yere kapaklanan Genç Osman, peygamberimizin ayaklarına kapanmak istemişse de, Peygamber geri çekilmiş ve rüya burada bitmiş. Bu müthiş rüyadan dehşetle uyanan II. Osman, birkaç gün bu hâdisenin tesiri altında kalmıştır.

II. Osman'ın öldürülmesi, Türk tarihi bakımından son derece zararlı bir olay teşkil eder. Mutedil ve muktedir müşavirlere malik olup daha gelişmiş bir yaşta tahta otursaydı, Genç Sultan Osman, çok büyük şeyler başarabilirdi.

İstanbul Saraylarında adım adım

Topkapı Sarayı

Mukaddes Emanetler

Hz. Muhammed'in hırkası, çok değerli bohçalara sarılı olarak, Hırka-i Saadet odasındaki bu altın mahfazanın içindedir.

TOPKAPI Sarayı müzesinde bir oda var ki, 407 yıl müddetle burada Kur'an okunmuştu. Evet, 407 yıl yaz, kış, ayın her gününde, günün 24 saatinde, bir dakika bile fâsıla verilmeden Kur'an-ı Kerim okunmuş... Burası Hırka-i Saadet'in muhafaza edildiği oda. İslâm'ın mukaddes emanetlerini muhafaza eden Osmanlı Sarayı, bu emanetlere akıl almaz bir titizlikle bakmış. Öyle ki, Hırka-i Saadet Dairesi'nin 40 hademesinden birincisi bizzat padişah imiş... Bundan ötesi kolayca tahmin edilebilir.

Giriş kısmıyla beraber dört odadan ibaret olan Hırka-i Saadet Dairesi'nin, odalarından üçü ziyaretçilere açıktır. Kapalı olan bir tanesi ise ancak pencereden görülebilir. Ziyaretçilere kapalı olan bu oda Hırka-i Saadet'in bulunduğu odadır. Son derece güzel aydınlatılmış Hırka-i Saadet odasını ziyaretçiler ancak dışarıdan, **Hacet Penceresi** diye anılan pencereden görebilirler.

ÇEŞMELİ, HAVUZLU SOFA

Hırka-i Saadet Dairesi'nin memurları, bu müstesna kısmın mânevî değerini tamamıyla müdrik insanlar. Bize mihmandarlık eden kısım şefi Feridun Gençzerey gerekli izahatı mümkün olduğu kadar etraflı bir şekilde vermeye çalışıyor. Çeşmeli, havuzlu sofanın yapısında, ışıklandırılmasında insanı mânevî âleme götüren bir hava var. İçeri girer girmez tam karşıda büyük, aydınlık bir pano dikkati çekiyor. Burada madenî bir levhaya yaslanmış eski bir tahta parçası var: Kâbe'deki tövbe kapısı. Kapı ön taraftan aydınlatıldığı gibi, dayandığı levha da arkadan aydınlatılmış. Altında Beytullah'daki tövbe kapısı oldu-

FOTOĞRAFLAR:
FERİT CAN

gö ve tamir sırasında yerine yenisi konunca bunun İstanbul'a getirildiği yazılı. Feridun Gençzerey:

— «Bu kapı teşhire yeni çıkan malzeme arasındadır,» diyor, «bakın üzerinde yapışık bulunan kâğıtta nereden getirildiği, ne olduğu yazılı. Biz o kâğıda hiç dokunmadık. Kâğıtta yazılı sözleri panonun altına lâtin harfleriyle yazıp koyduk.»

Bu kısımda, sofanın tam ortasında cam bir mahfaza içinde kılıçlar var. Hz. Ömer, Hz. Ali'ye ait olan bu kılıçların bulunduğu camekânda, Hz. Peygamber'e ait olan yay bilhassa dikkati çekiyor. Artık tarihin bin üç yüz yıllık derinliklerindeyiz.

Alâkalı memurlar sağ tarafta, gerçek bir sanat eseri olan sedefli kapıyı açıyor. Burası Hırka-i Saadet odası.

HIRKA-İ SAADET ODASI

Çeşmeli, havuzlu sofanın sağ duvarındaki ikinci kapı Hırka-i Saadet odasının kapısı. Burası ziyaretçilere kapalı, ancak temizlik günlerinde açılıyor. Odanın girişinde terlikler var. Pek haklı olarak içeriye ayakkabıyla girilmiyor. Sol taraf boydan boya bir perdeyle kaplı. Perdenin al zemini üzerine sırma ile âyetler işlenmiş; sağ taraf ise duvar. Böylece Hırka-i Saadet odasından girince, bu şahane perde ile ayrılan kısa bir koridor meydana gelmiş oluyor. Karşıda, bu koridorun sol tarafı açık. Oraya varıp da

Hacet Penceresi: Topkapı Sarayı'nı ziyaret edenler, Hırka-i Saadet odasını bu pencereden görürler.

aralıktan geçince mübarek Hırka-i Saadet'in muhafaza edildiği yeri görüyoruz.

Hırka-i Saadet, altın yaldızlı gümüş bir şebekenin ortasında duruyor. Şebekenin son derece muhteşem bir görünüşü var. İçi paha biçilmez perdelerle, örtülerle bezenmiş. Bunun ortasında altın kaplamalı bir sehpa üzerinde som altından yapılma bir sandık var. Hz. Peygamber'in mübarek hırkaları, bu sandığın içinde. Hırka-i Saadet doğrudan doğruya sandığa konmuş değil. 40 kat bohça içinde. Bu sandıkta bohçalara sarılı bir altın sandık daha var, hırka o sandıkta saklı.

— «Hırka hakkında bilgi verir misiniz?»

— «Elbette. Yalnız, ben ezberden söylemeyeyim. Kayıt defterine bakalım daha iyi.»

Feridun Gençzerey'le beraber defteri açıyoruz. Hırka-i Saadet 1,24 m. boyunda, siyah yünlü kumaştan yapılmış, içi krem rengi yünlü kumaş kaplı bir hırka. Geniş kollu. Sağ ön tarafında yırtık var. Yakası ve etekleri yırtık.

Hırka-i Saadet'in bulunduğu şebekenin önünde, nefis işlemeli gümüş sehpa üzerinde Seyf-i Nebevîler, Hz. Muhammed'in kılıçları var. Bu iki kılıcın kınları sonradan en güzel şekilde süslenmiş.

İstanbul'daki iki Hırka-i Saadet'ten biri olan (diğeri Hırka-i Şerif Camii'dedir) bu hırka, Hz. Muhammed'in Kâab ibni Zuheyr'e hediye ettiği hırkadır. Kâab, İslâm'ın intişarı sırasında Hz. Muhammed'e cephe alanların başında geliyordu. Aleyhteki hareketlerinde çok fazla ileri gitmesi, Müslümanlar'ın onun katline karar vermelerine yol açmıştı. Kâab sonradan pişman oldu, fakat doğrudan doğruya da meydana çıkamadı.

Bir gün kendisini tanıtmadan Peygamber'in huzuruna gelerek: «Ya Muhammed, Kâab ibni Zuheyr, pişmanlık getirir, tövbe ederek Müslüman olursa, kendisini kabul eder misiniz?» der.

Hazret-i Muhammed, müspet cevap verince hüviyetini söyler ve meşhur «Kasîde-i Bürde» (Hırka Kasidesi)yi çıkararak okumaya başlar. Bundan memnun kalan Hz. Muhammed, onu affeder, üstelik hırkasını hediye eder. Sonradan Muâviye bu hırkayı Kâab'dan almak istemişse de Kâab hırkayı satmamış, ölümünden sonra vârisleri 20 000 dirhem gümüşe satmışlardır. Hırka böylece Emeviler'e, onlardan da Abbâsîler'e geçmiştir. 15 Şubat 1517'de Mısır fethini tamamlayan Yavuz, Hırka-i Saadet'i de diğer mukaddes emanetlerle beraber İstanbul'a getirmiştir.

Hırka-i Saadet odasının her köşesi, başlıbaşına bir sanat eseri, her köşesinde paha biçilmez eşya var. Kapı, son devrin en usta sedefkârlarından Vâsıf'ın eseri. Duvarlar XVI. Yüzyıl'ın ikinci yarısında yapılmış şahane çinilerle müzeyyen. Kubbenin alışılmamış bir havası var. Altın yaldızlı kalem işi nakışları Sultan Reşad zamanında yaptırılmış. Zemin krem renkli dövme keçe ile kaplı. Üstünde üzeri yazılı seccadeler var. Bu seccadeler tarifsiz derecede güzel renkleri, son derece sık ve ince ilmekleriyle dikkatimizi çekti. İnsan elini sürmeye kıyamıyor. Alâkalılar bu seccadelerden 40 tane olduğunu ve beherine 10 000 dolâr kıymet biçildiğini söylüyorlar.

Tövbe Kapısı: Beytullah'dan getirilen tövbe kapısı, Hırka-i Saadet Dairesi'nin girişindeki çinili duvarın önündeki panoda teşhir edilmektedir.

Tavandan kandil ve askılar sarkıyor. Bunlardan biri som altından ,diğerleri altın yaldızlı. Bir askı da şebekenin içinde ve tam Hırka-i Saadet'in bulunduğu sandığın üstüne rastlıyor. Bu askıyı IV. Murad yaptırmış. Üzeri altın yaldızlı ve kıymetli taşlarla süslü.

Hırka-i Saadet odasının duvarlarında Kâbe örtüleri asılı. Hırka-i Saadet'in bulunduğu şebekenin yanındaki duvarda III. Sultan Ahmed'in bizzat yazdığı kelime-i şehadet var. Yazı, kıymetli taşlarla süslü, onun yanında Kazasker Mustafa İzzet Efendi hattıyla yazılmış bir başka levha asılı. Bu da bir hilye-i şerife.

Hırka-i Saadet odasında dolaplar da var. Hepsinin kapıları mühürlü:

— «Buralarda neler var acaba?»

— «Hazret-i Peygamber'in kadınlarına ait eşyalar ve başka mukaddes emanetler var.»

Hırka-i Saadet mahfazasının bulunduğu şebekenin arka tarafında sırma işlemeli yeşil çuha ile kaplı bir sandık var. Bu, Sancak-ı Şerif mahfazası. Hemen hemen tamamen toz haline gelmiş bu sancak sonradan kumaşla kaplanmış ve sancak bu kumaşın arasında kalmıştır. Padişahlar veya başkumandanlar sefere çıkarken bu sancağı beraber alırlardı.

Bir yandan fotoğraflar çekilirken, bir yandan da büyük bir hayranlıkla etrafıma bakınıyorum. İnanılmaz bir huzur veriyor insana bu oda. Göreceklerimi görmüş, duyacaklarımı duymuştum. Ama gene de çıkmak gelmiyordu içimden. Havada bir koku vardı...

Tariflere sığmaz bir koku. Öylesine ince, öylesine nefis ki... Sanki insan koku duyusu olmasa bile bu kokuyu cildiyle hissedecek. Kokladım, bu nefis koku ne idi acaba?

— «Nefis bir koku var burada, diye sordum. Ne kokusu bu? Nasıl temin ediyorsunuz bunu? Koku falan mı püskürtülüyor.»

Feridun Bey, sualimi duyunca gülümsedi, sonra biraz dalgın:

— «Hayır, dedi, hiçbir surette koku tatbik edilmez.

Huşu içinde sustum.

HIRKA-İ SAADET DAİRESİ'NİN TEMİZLİĞİ

Sarayın en önemli yeri olan Hırka-i Saadet Dairesi'nin üç çeşit temizliği vardı: Haftalık, üç haftalık ve yıllık...

Haftalık temizlik: Her hafta yapılan bu temizliklerde yalnız dairenin zemini ve duvarları silinip süpürülürdü.

Üç haftalık temizlik: Üç haftalık temizlikler, haftalık temizlik gibi yapılır, ancak bu defa kubbe de temizliğe dahil edilirdi. Ayrıca bu temizlik işi daha sıkı tutulur ve daha titiz temizlik yapılırdı.

Yıllık temizlik: Hırka-i Saadet Dairesi'nin temizlikleri arasında en fazla merasimi gerektiren asıl bu, yıllık temizlik ramazan ziyaretinden önce yapılırdı. Temizlik hazırlıklarına ramazandan iki ay önce başlanır, ramazan ayı başladıktan sonra da Hırka-i Saadet Dairesi'nde sıkı bir temizlik çalışmasına girilirdi.

Ramazandan önceki iki ay içinde, Hırka-i Saadet Dairesi'nin hasırları, Enderun'un diğer hasırlarıyla beraber değiştirilir, eski hasırların yerine, Manyas gölünün sazlarından dokunan yeni hasırlar yayılırdı. Ayrıca binaların tamire muhtaç yerleri tamir görür nihayet asıl temizlik günü gelirdi.

Ramazanın on ikinci günü padişah başta olmak üzere Has Oda ağaları Mukaddes Emanetleri Hırka-i Saadet Dairesi'nden çıkarmakla işe başlarlardı. Bu nakil sırasında padişah doğrudan doğruya bir Has Odalı gibi hizmet görürdü. Hırka-i Saadet Dairesi'nden çıkarılan eşyalar doğruca Revan Köşkü'ne taşınır, bundan sonra, boşalan odada temizlik başlardı.

Temizlik için iki meşin sofra hazırlanırdı. Bu sofraların üzerine gülsuyu dolu iki büyük kâse ve hiç kullanılmamış 60 parça sünger konurdu. Temizlik başlarken, Silâhtar Ağa, bu süngerlerden birkaç tanesini bol gülsuyunda ıslattıktan sonra padişaha takdim ederdi. Süngerleri alan padişah, bizzat Hırka-i Saadet odasındaki gümüş şebekeyi temizlemeye başlar; diğer Has Oda ağaları da birer sünger alarak, köşe bucak daireyi temizlemeye başlardı. Temizlik sırasında, misk, anber ve gülsuyu kullanılırdı. Temizlik işinde kullanılan süngerler de, saklanmak üzere Has Oda ağalarına dağıtılırdı.

HIRKA-İ SAADET'İ ZİYARET

Bu büyük temizlikten üç gün sonra da ramazanın on beşinci günü Hırka-i Saadet padişah ve devlet erkânı tarafından ziyaret edilirdi. Yavuz Sultan Selim zamanında başlayarak ve Halife II. Abdülmecid zamanına kadar devam eden bu ananevî ziyaretin de, hiç şüphesiz kendine mahsus kaideleri, usulü vardı.

Padişah, ramazanın on beşinci günü Hırka-i Saadet odasını ziyaret ederdi. Padişah, ziyaret için Hırka-i Saadet odasına girdiği zaman, gümüş şebekenin içinde duran, Hırka-i Saadet mahfazası çıkarılarak altın bir sehpa üzerine konurdu.

Bundan sonra sıra altın mahfazanın açılmasına gelirdi. Bu mahfazanın altın anahtarı padişahta bulunurdu. Mahfaza ortaya gelince, padişah besmele çekerek mahfazayı açardı. Bu mahfazanın içinden bir bohça çıkar bu bohçayı açtıktan sonra, yeniden altın bir sanduka görülürdü. Bu altın sanduka da açılır.

Onun içinde tekrar bir bohça görülür. Bu iç içe bohçalar açıldıktan sonra, son bohçanın içinden Hz. Muhammed'in mübarek hırkaları çıkardı. Bohçalar son derece kıymetli işlemelerle süslü olur ve inci işlemeli kalın şeritlere sarılı olarak muhafaza edilirdi. Bohçaların açılması işini de bizzat padişah yapardı.

Hırka-i Saadet'in ziyareti, mübarek hırkanın sağ omuzunu öpmekten ibaretti. Ancak bu da bir usul dairesinde yapılırdı. Hiç kimse doğrudan doğruya hırkaya dudaklarını dokundurmaz, öpülecek yere tülbent konurdu. Ziyaret günleri, üzeri işlemeli ve yazılı olan bu tülbentlerden yüzlercesi Hırka-i Saadet odasına getirilerek hazır bulundurulurdu. Padişahtan sonra, protokole dahil olan devlet erkânı sıra ile Hırka'yı öper; her öpen, hırkanın üstüne koyarak öptüğü tülbendi alır ve artık kudsiyet kazanmış bir hâtıra olarak saklardı.

Hırka-i Saadet'in ziyareti devam ettiği müddetçe padişah, hırkanın başından ayrılmaz, yanında sadrâzam ve Dâr-üs-Saâde Ağası olduğu halde beklerdi. Ziyaret sırasında, Kur'an-ı Kerim okunması devam ederdi.

Hırka-i Saadet'in ziyareti bittikten sonra, gene bizzat padişah mübarek hırkayı bohçalarına sarar;

Kâbe'den getirilen altın oluk, Hırka-i Saadet Dairesi'nin değerli emanetlerinden biridir.

altın sandıklara koyarak kilitlerdi.

Hırka-i Saadet sırasında dağıtılan ve hırkanın üzerinde öpülen tülbentlere şu kıta işlenirdi:

Hırka-î Hazret-i Fahr-î Rüsûle
Atlas-î çarh olamaz pây-endâz
Yüz sürüp zeyline takbîl ederek
Kıl şefî'-i ümemê arz-ı niyâz

Bugün, müze ziyaretçilerinin Hırka-i Saadet'in içinde bulunduğu altın mahfazayı ve Hırka-i Saadet odasını bir ucu harem dairesine açılan muhteşem mermer sütunlu ve kubbeli koridorun bir tarafındaki pencereden seyrederler. Hacet Penceresi diye anılan bu pencerenin önünü kapatan parmaklıklar da şimdi kaldırılmıştır. Gayet güzel bir şekilde aydınlatılan oda bu pencereden göz kamaştıran bir güzellikte görünür. Koridorun pencerenin bulunduğu duvarının üst kısmında boydan boya bir kâbe örtüsü asılıdır.

Yüzümüzü pencereye döndüğümüz zaman, solda, üzerinde mermer üzerine kabartma bir kitabe ve tura bulunan mermer bir çeşme görürüz. Çeşmenin önünde mermer mozayik kaplı bir kısım vardır. Başlıbaşına bir sanat eseri olan bu çeşme ve önündeki kısım padişah cenazelerinin yıkandığı yerdir.

Hırka-i Saadet Dairesi'nin şimdiki giriş kapısı demirden yapılmıştır ve iki kanattır. Bu kapının üzerindeki kelime-i şehadet, III. Sultan Ahmed tarafından Celî hatla yazılmıştır. Kapı sarayın üçüncü avlusuna bakar. İki tarafı çinilerle kaplanmıştır. Son devir işi olan bu çinilerin üzerinde tuğra şeklinde iki yazı vardır. Sağdakinde «Cihan mâliki hakan-ı emced», soldakinde de «Şeriat sâliki Sultan Ahmed» yazılıdır.

Bu kapının önündeki mermer döşeli kısım ölen padişahların, son yolculuklarında, saray son durak yerleriydi. Bugün hacet penceresi dediğimiz pencerenin önnüdeki kısımda yıkanan padişah cenazeleri, oradan, bu kısma getirilir ve tezkiyeleri burada yapılırdı.

DİĞER HIRKA-İ ŞERİF

İstanbul'da Hz. Peygamber'e ait bir başka hırka da bugünkü Hırka-i Şerif Camii'nde bulunan hırkadır. Bu hırka Hz. Muhammed tarafından, Üveys el-Karânî'ye hediye edilen hırkadır. Hırka-i Şerif camiindeki bu hırka İstanbul'a 1628 yılında Şükrüllah Efendi adında bir zat tarafından getirilmiştir. Hırka, Şükrullah Efendi'nin ölümünden sonra bu zatın çocuk-

Nâme-i Saadet: İslâm dinine davet için Mukavkas'a yazılan mübarek mektup, solda görülen altın kutu içinde muhafaza edilmektedir. Sağda mektup görülüyor.

ları tarafından muhafaz edilmiş ve bunlar **Hırka-i Şerif Şeyhleri** diye anılagelmişlerdir. Sultan Abdülmecid 1851'de, bu hırka için Hırka-i Şerif camiini yaptırmış ve hırka bu camiye konmuştur.

Bahsettiğimiz bu ikinci hırka bugün de Hırka-i Şerif Camii'nde bulunmakta ve ramazanın 15'inden kadir gecesine kadar ziyaret edilmektedir. Hırka-i Şerif, bu ziyaret sırasında, özel odada bir sehpa üzerindeki mahfaza içinde bulunur. Ziyaretçiler büyük bir intizamla ,büyük bir huşu içinde salât-ı ümmiye okuyarak sandukayı ziyaret eder ve çekilirler. Bu ziyaret sırasında Hırka-i Şerif şeyhi sandukanın arkasında bulunur.

II. Abdülhamid zamanının son senelerine kadar Hırka-i Şerif Camii'ndeki hırkayı Vâlide-Sultanın ziyarete açması âdet idi.

HIRKA-İ SAADET DAİRESİ'NDEKİ BAŞKA EŞYA

Hırka-i Saadet Dairesi'nin en önemli emanetlerika eşya da vardır. Bunların başlıcaları şunlardır: Hz. Musa'nın asâsı, Hz. Fâtıma'nın seccadesi, Hz. İbrahim'in tenceresi, Hz. Peygamber'in seccadesi, Hz. Ebu Bekir'in seccadesi, Hz. Şuayıb'a ait asâ, Hz. Nuh'a ait tencere, Hz. Yusuf'un gömleği, Hz. Fâtıma' nın gömleği, İmâm-ı âzam Ebu Hanife'nin cübbesi, Üveys el-Karânî'nin tacı, Hz. Ali'nin el yazısıyla Kur' ân-ı Kerim.

DEST-İ MÂL ODASI

Hırka-i Saadet odasından çıkınca, tam karşıda Dest-i Mâl odasının kapısı görülür. Bu odanın ortasındaki camlı mahfaza içinde bir Kur'an var. Büyük kıtada, tamir görmüş ve deri üzerine yazılmış bir Kur'an. Verilen bilgiye göre, bu, Hz. Osman'ın Kur' anı imiş. Ancak kitabın üzerinde yapılan teknik incelemeler daha sonra yazılmış olduğunu ortaya koymuş. Kur'anın açılı bulunan sayfası, rivayete göre Hz. Osman'ın şehit edildiği sırada okuduğu sayfa imiş. Sayfalardaki lekelerin kan lekesi olduğunu bile söyleyenler var.

Her ne olursa olsun deri üzerine yazılı böyle eski bir Kur'an-ı Kerim'in, bu müstesna dairenin, en değerli emanetlerinden biri olduğuna şüphe yok. Bu odada, Hacer-i Esved mahfazaları ve Kâbe olukları var. Altın kaplamalı bu oluklar tavandan asılmış.

Duvarları şahane çinilerle müzeyyen Dest-i Mâl odası, Hırka-i Saadet Dairesi'nin diğer tarafları gibi insana bir ferahlık veriyor. Burada teşhir edilen eşya fazla değil, fakat hepsinin haiz olduğu mukaddes değerler insanı mânen doldurmaya yetiyor.

Tavandan asılı bulunan altın kaplı Kâbe olukları, arkadaki mavi zemin üzerinde muhteşem bir görü nüş yaratıyorlar.

Hacer-i Esved mahfazaları zaman zaman değiştiriyet dolaplardaki Hırka-i Saadet mahfazaları da, bu odanın mânevî havasına lâzım gelen kutsiyeti veriyor.

Hacer-i Esved mahfazaları Kur'an-ı Kerim ve nihalir, eskileri Topkapı Sarayı'na getirilirmiş .Onun için sarayda birkaç tane Hacer-i Esved mahfazası var. Daha önce bir tanesini hazine deposunda görmüştük. Bugün Dest-i Mâl odasında bulunan Hacer-i Esved mahfazalarından bilhassa bir tanesi som altından yapılmış. Kalın, altın mahfazanın Hac sırasında öpülen, el sürülen yerleri âdeta incelmiş durumda.

Hırka-i Saadet mahfazaları için de durum ayıı. Padişahlar, gösterdikleri hürmete uygun olarak daima yeni Hırka mahfazaları yaptırmışlardır. Her biri bir işçilik şaheseri olan bu mahfazalardan ikisi de gene Dest-i Mâl odasında teşhir edilen eşya arasındadır.

ARZHÂNE

Hırka-i Saadet Dairesi'nde teşhirde olmayan başnin teşhir edildiği odalardan biri de Arzhâne. Buraya çeşmeli, havuzlu sofaya girince, sağdaki ilk kapıdan geçiliyor. Arzhâne'de, yakın zamana kadar teşhirde olmayan çok kıymetli emanetler teşhir edili-

yor: Sakal-ı Şerif, Dendân-ı Peygamberî (Hz. Muhammed'in dişi), Nâme-i Saadet (Hz. Muhammed'in mektubu), Nakş-ı Kadem-i Saadet (üzerinde Hz. Peygamber'in ayak izi bulunan bir safiha), Hz. Peygamber'in mührü.

Buradaki, paha biçilmez emanetlerden biri Nâme-i Saadet'tir. Bizzat Hz. Peygamber'in yazdırdığı ve altında mübarek mührü bulunan mektup, deri üzerine yazılmıştır. Zamanın tahribiyle yanan mektupta bazı kelimeler sökülebilmektedir. Mektubun yanında kopyası vardır. Name-i Saadet altın bir kutu içinde muhafaza edilmektedir.

Arzhânedeki büyük cam mahfazanın içinde bulunan emanetlerden biri de Hz. Muhammed'in ayak izidir. Bu, Peygamber'in Miraç'a çıkarken basmış olduğu koyu yeşil renkli bir levha üzerindeki azak izidir. Som altından bir çerçeve içinde bulunan ayak izinin uzunluğu 28, eni 12 cm.'dir.

MÜBAREK KILIÇLAR

Hırka-i Saadet Dairesi'nde mübarek kılıçlar 21 tanedir. Bunlardan Hz. Muhammed'e ait olan kılıçlar sadece iki tanedir. Bu iki kılıç Hırka-i Saadet odasında, Hırka'nın bulunduğu şebekenin önünde teşhir edilmektedir. Seyf-i Nebevî diye anılan bu kılıçlardan başka Hulefây-ı Râşidîn'e ait bazı kılıçlar da Hırka-i Saadet Dairesi'nin giriş kısmındaki camlı mahfazanın içinde teşhire çıkarılmıştır. Kılıçlardan geri kalanlar sırma işlemeli yeşil torbalar içinde muhafaza edilmektedir. Sonradan Osmanlı padişahları tarafından, bu kılıçlardan bazısının kın ve kabzaları yeniden yaptırılmış, kıymetli taşlarla süslenmiştir.

Tarih ve sanat değeri bakımından bu kılıçlara paha biçmeye imkân yoktur.

YAVUZ'UN GÖZ YAŞLARI

Bugün Hırka-i Saadet Dairesi'nde bulunan mukaddes eşyanın en önemli kısımlarını Yavuz Sultan Selim, Mısır seferi dönüşünde getirmiştir ki, Hırka-i Saadet ve Sancak-ı Şerif bunlar arasındadır.

29 ağustos 1516 yılında, Halep Büyük Camii'nde Yavuz Sultan Selim adına hutbe okunmuş ve Yavuz Halife unvanını resmen almıştır. Büyük Türk Hakanı Yavuz, halifelik kendisine geçtiği sırada göz yaşları arasında şükran secdesine kapanmış, bu büyük heyecan içinde sırtındaki kaftanı hatibe hediye etmiştir. Kaftanın değeri 1 000 altındı.

Gene o gün hutbe okunurken, hatip, Osmanlı hükümdarından, halifelere mahsus «Hâkimu'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn» (Mekke ve Medine'nin hâkimi) diye bahsetmiş, Yavuz buna derhal müdahale ederek bu sözü «Hâdimu'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn» (Mekke ve Medine'nin hizmetkârı) şeklinde düzeltmişti. Bu, şüphesiz, Türk İmparatoru'nun büyük tevazuunu ve dindarlığını gösteriyordu.

Yavuz Sultan Selim, İstanbul'a döneceği sırada Mekke Şerifinin oğlu, Ebu Numeyy Kahire'ye gelip Yavuz'un elini öpmüş mukaddes emanetleri halife sıfatıyla Yavuz Sultan Selim'e takdim etmiş, bu arada Mekke ve Medine'nin anahtarlarını da vermişti.

Osmanlılar'ca Mekke Şerifi, diye anılan Hicaz

Kadem-i Saadet: Hz. Peygamber'in altın bir mahfaza içinde saklanan mübarek ayak izi.

emîrleri, Mısır sultanlığına bağlıydılar. Yavuz Sultan Selim'in Memlûkler'i yenmesi ve Mısır sultanlığına son vermesi üzerine Mekke Şerifi'nin kendiliğinden, Osmanlı hükümdarını metbu tanıması pek akıllıca bir hareket olmuş ve Yavuz bundan memnun kalmıştır. Aksi takdirde Yavuz Mısır'ı zaptettikten sonra, Hicaz'a da asker göndermeye karar vermiş bulunuyordu.

Fakat o sırada Mekke Şerifi olan Berekât, oğlu Ebu Numeyy'i Yavuz'a göndermiş ve onunla beraber nezdindeki Mukaddes Emanetler'i, Mekke ve Medine'nin anahtarlarını ve kendisinin tebrik ve itaatnamesini de yollamıştı.

Ebu Numeyy Kahire'de merasimle karşılanmış ve gelişinden üç gün sonra da Yavuz Sultan Selim tarafından kabul edilerek, Türk hükümdarının teveccühüne mazhar omuştur. Sultan Selim, Mekke Şerifi'nin bu hareketinden mütehassis olduğu için onu makamında bırakmış kendisine bir de hil'at göndermiştir.

Ebu Numeyy'in Yavuz Sultan Selim'e devrettiği Mukaddes Emanetler'in nelerden ibaret olduğu bugün kesin olarak bilinmemektedir. Çünkü, Yavuz, İstanbul'a getirdiği Mukaddes Emanetler'den bir kısmını Kahire'deki Abbâsî halifesinden, bir kısmını Mekke Şerifi'nden almıştır.

Ancak Topkapı Sarayı'ndaki Mukaddes Emanetler yalnız Yavuz Sultan Selim'in getirdiği emanetlerden de ibaret değildir. Sonradan, muhtelif devirlerde ge-

Hz. Osman'a izafe edilen Kur'an-ı Kerim ve onun şehit edildiği sırada okuduğu rivayet edilen sayfa.

tirilen mukaddes eşya da bu daireye konmuştur.

Yavuz Sultan Selim, mukaddes emanetleri İstanbul'a getirince doğrudan doğruya Has Oda'ya koydu. Has Oda sarayın en müstesna, en güzel yeriydi. Mukaddes emanetlerin burada muhafaza edilmeye başlanmasından sonra Has Oda, Hırka-i Saadet Dairesi diye anılmaya başlandı.

448 YILDAN BERİ

Harem Dairesi'nin kuzey ucuna raslayan Hırka-i Saadet Dairesi'nin kuruluşundan bu yana 448 yıl geçmiştir. İslâm'ın mukaddes emanetlerinin muhafaza edildiği bu dairenin halkın ziyaretine açılması ise bundan ancak 3 yıl öncesine raslar. Hırka-i Saadet Dairesi ilk olarak 31 ağustos 1962'de ziyarete açılmıştır.

Yakın zamana kadar bu dairenin Yavuz tarafından yapıldığı sanılıyordu. Sonradan yapılan incelemeler binanın kuvvetli bir ihtimalle Fâtih Sultan Mehmed tarafından yaptırıldığını ortaya koymuştur. Mumarî özellikler, yapının Fâtih devrine ait olduğunu gösterdiği gibi kuvvetli bir başka delil de burasının Fâtih zamanında yapıldığını ortaya koymaktadır. Bu dairenin bir kısmı durumunda olan Dest-i Mâl odasının ağaç kapısında, Fâtih devrine ait oyma tezyinat üzerinde «Essultan Mehmed bin Murad Han» yazısı vardır. Bütün bunlara bakarak bu kısmın Fâtih zamanında yapıldığı tahmin edilmektedir.

HAS ODA

Has Oda, Osmanlı Sarayı'nın Enderun kısmındaki odaların en önemlisiydi. Enderun, sarayın üniversitesi mahiyetinde bir teşekküldü. Bu mühim teşekkülü meydana getiren altı koğuşun en küçük dereceli olanlarını **Büyük ve Küçük Odalar, Doğancı Koğuşu** ve **Seferli Koğuşu** teşkil ederdi. Bundan sonra **Kiler Odası, Hazine Odası** ve nihayet **Has Oda** gelirdi. Enderun'daki koğuşların ilk beşinde bulunan şahısların sayısı kayıtlı değildi. Buralarda bulunanların miktarı azalıp çoğalabilirdi. Halbuki Has Oda mensuplarının sayısı asla 40'ı geçmezdi. Üstelik Has Odalılar, hem bir Enderun mensubu olarak tahsil görür, hem de padişahın en güvenilir adamları olarak onun özel işlerine bakarlardı.

Enderun'un muteber kısmı olan Has Oda'ya **Hane-i Has** da denirdi. Bu odanın âmiri Has Odabaşı idi. Silâhdar Ağa, Rikâbdar Ağa, Tülbendar Ağa vs. ondan sonra gelirdi.

Has Oda, Fâtih Sultan Mehmed tarafından kurulmuştur. İlk kuruluşu sırasında mevcudu 32 kişi olarak tesbit edilmişti. Enderun'daki Has Oda koğuşunu yaptıran ise Yavuz Sultan Selim'dir. Bu ilk Has Oda Koğuşu, doğrudan doğruya Hırka-i Saadet Dairesi'nin altındaydı. Sonradan IV. Murad zamanında, Hırka-i Saadet Dairesi'nin karşısına yeni bir Has Oda koğuşu yaptırılmıştır.

Has Oda mensuplarının sayısını 40'a çıkaran da Yavuz Sultan Selim'dir. Bunlardan boşalan yer olursa Hazine ve Kiler koğuşlarından alınanlarla eksik tamamlanırdı. Has Odanın âmiri olan Has Odabaşı, merasimlerde padişahın elbisesini giydirip çıkarmakla vazifeliydi, padişah nereye giderse o da beraber giderdi. Bir kelime ile sarayda padişahın en yakınlarından biriydi. Bu bakımdan doğrudan doğruya padişahla görüşme yetkisine sahip erkân arasında yer alırdı.

Has Odabaşılar bazan beyaz hadımağaları arasından seçilirdi. Bununla beraber Enderun'dan yetişen iç oğlanlarından seçilen Has Odabaşılık 1681'de kaldırılmış, fakat 1687'de II. Süleyman'ın tahta çıkmasıyla beraber yeniden ihya edilmiştir. Ancak bu rütbe bir defa saray teşkilâtı içindeki eski ehemmiyetini kaybetmiş bulunuyordu. Nitekim bu tarihten sonra Has Odabaşılar saray protokolündeki yerlerini muhafaza etmişlerse de Has Oda'nın âmirliği Silâhtar Ağa'ya geçmiştir. Şüphesiz bu şekilde bütün Enderun'un âmirliği de Silâhdar Ağa'ya geçmiş oluyordu.

Has Oda mensuplarının ilk işi doğrudan doğruya Hırka-i Saadet Dairesi'ni muhafaza etmek ve buranın bakımıyla uğraşmaktı. Bu mukaddes daireyi süpürmek, tozunu almak, Kur'an okumak, güzel ko-

kularla kokulandırmak hep Has Odalılar'ın görevleri arasındaydı.

Has Odabaşı'nın rütbesi vezir, yani mareşale eşitti. Has Oda subayları doğrudan doğruya padişahın şahsına bağlıydılar ve padişahın mahrem işlerinde çalışırlardı.

MERMER HAVAN

Hırka-i Saadet Dairesi'nden dışarı çıktığımız zaman kapının yanına raslayan köşede bir dibek gördüm. İnsan hiçbir şey sormadan bile bunun değerli bir maksat için kullanıldığını anlıyor.

Alâkamı gören Feridun Gençzerey:

— «Bu mermer havan, Hırka-i Saadet Dairesi'ndeki buhurdanlarda kullanılan çekirdeklerin dövülmesi için kullanılırdı» diyor.

Sonra kapıdan çıkınca sağdaki mermer sütunun dibinde üzeri kapalı kuyuyu göstererek:

— «Buraya da, diyor, Hırka-i Saadet'in temizliği sırasında çıkan tozlar atılırdı.»

Evet, yazımızın başında, Osmanlı Sarayı bu mukaddes emanetleri akıl almaz bir titizlikle muhafaza etti derken, şüphesiz ki mübalâğa etmedik. Bir büyük devlette her şeyin usulü, yeri başka oluyor. Kullanılmamış süngerlerin ıslatılıp padişaha verilmesinden, çekirdeklerin dövülmesi ve nihayet çıkan tozun atılacağı yere kadar...

.Y .O

Gelecek sayımızda:
Köşkler

Hırka-i Saadet odasının nefis kubbesi.

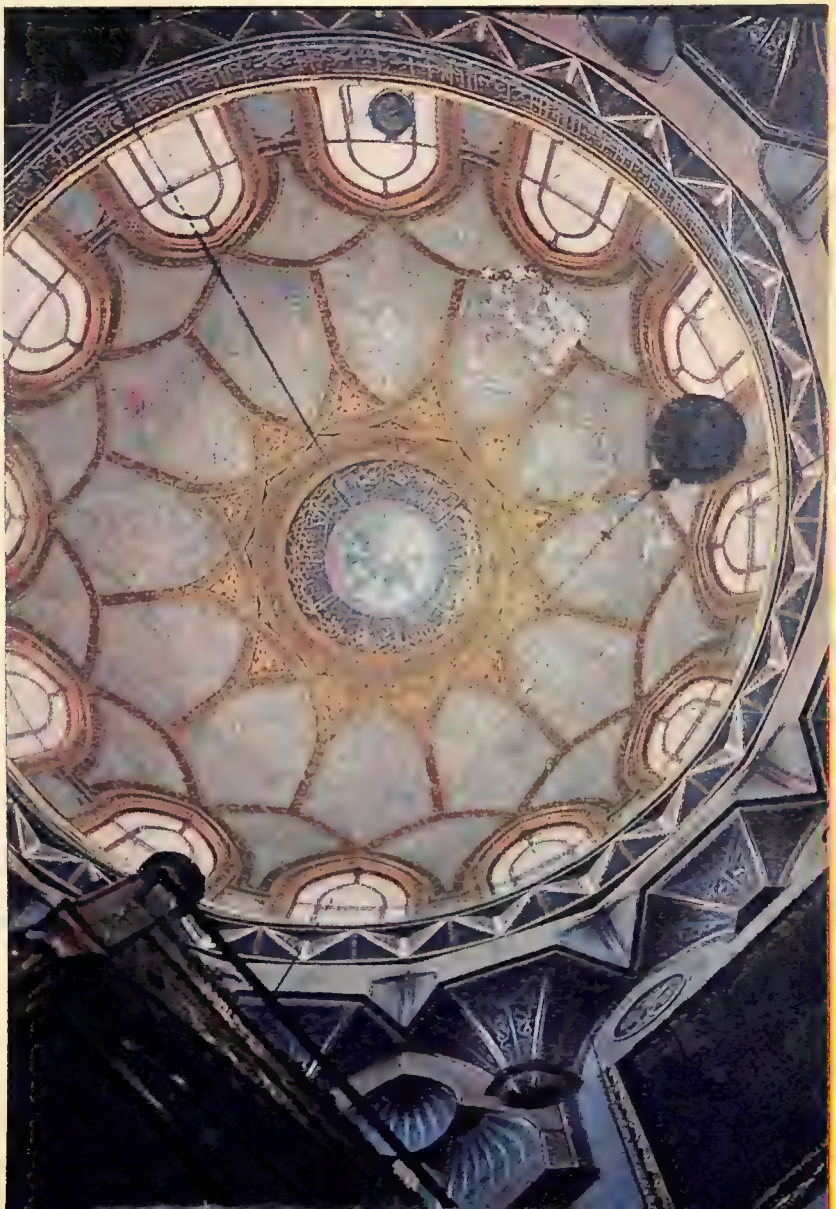

Eski deniz savaşlarından biri.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hâtıraları

ORUÇ REİS'İN ŞEHADETİ

ÖZET

Oruç ve Hızır (Barbaros) kardeşler, yılmak bilmeyen azimleri ve kahramanlıkları sayesinde Akdeniz'e hâkim olurlar. Oruç Reis Cezâyir'i, Barbaros da Tunus'u ele geçirir. Şimdi sıra Cezâyir'in önemli kalelerinden Tlemsen'i zaptetmeye gelmiştir.

AMMA bu Tlemsen Sultanı da İspanyol kâfirinin elinde zebundu. Halk, İspanyol'dan, hem de öz sultanlarından zulüm görürdü. Nice zamandır Tlemsenliler, Cezayir şehrine gelirler, ağam Oruç'un eşiğine yüz sürerler, adalet isterlerdi. Ağam Oruç, Tlemsen'i almaya da kararlıydı. Fakat Tlemsen çok uzaktı. Tâ Fas'ın yanıbaşındaydı. Derya üzerinde değildi. İçerideydi. Gemiyle gidilemezdi. Sultan'ın Arap'tan ve İspanyol'dan büyük ordusu vardı. Tlemsen şehri, Cezâyir şehrinden sonra Cezâyir ülkesinin en büyük beldesiydi. Burasını fethetmek müşkül işti.

Orta sayfalarımızda eski İstanbul'un kı âlemlerini canlandıran bir tablo bulacaksınız

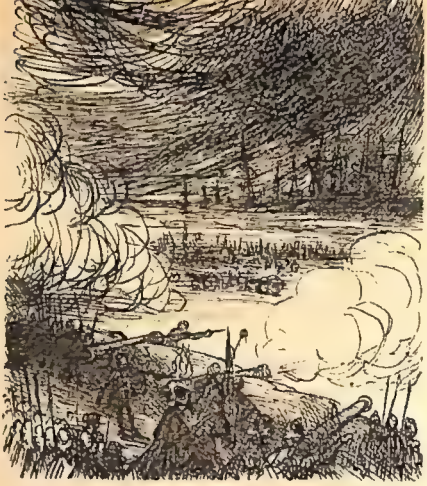

Müstahkem mevkilere yapılan hücumlar çok kanlı geçiyordu.

Amma Tlemsen fetholunmadıkça da, Cezâyir ülkesi sükûn ve huzur bulmazdı. Tam bu sırada Tlemsen halkı ayaklandı. Sultan kaçtı. Ahali ağama bir heyet gönderip, bundan böyle sultan olarak kendisini tanıdığını bildirdi. Oruç Reis, gayetle sevindi. Böyle cenksiz bir ülkeyi almaktan çok hazzeyledi.

Tlemsen'in Oruç'un sultanlığını tanıması, İspanya'da büyük telâş uyandırdı. İspanya'nın Afrika'daki en büyük kumandanı, Vahran(*) kalesinde otururdu. Vahran, Cezâyir ülkesinin batısında, İspanya ile karşı karşıya, büyük bir limandı. Çok metîn bir kalesi vardı. Binlerce asker bu kaleyi muhafaza ederdi. Tlemsen, Vahran'daki İspanyollar'ın nezareti ve tasallutu altındaydı. Ağam Oruç, Tlemsen'e hâkim olunca, Vahran ile olan bütün münasebetlerin kesilmesini buyurdu. Vahran'daki İspanyol kumandanının çok askeri vardı. Fakat gene de İspanya'dan imdat diledi. Ağam Oruç, kışı Tlemsen'de geçirmeye karar verdi. Yanında 4 000 askeri vardı. Fakat bütün bir kış, Cezâyir gibi yeni fethedilmiş bir kaleyi âdeta boş bırakmaya razı olmadı. Cezâyir şehri elden giderse, bütün Cezâyir ülkesi elden giderdi. 3 000 askerini Cezâyir şehrine gönderdi. Kendisi 1 000 askerle Tlemsen'de kaldı(**).

Ağamın gayesi, baharda Tlemsen'den Vahran üzerine yürümekti. Ağam Tlemsen'deyken ben Cezâyir şehrindeydim. 3 000 levent geldi. Ağam onlarla beraber bana 150 yük akça(***) da göndermişti.

Oruç Reis, Tlemsen'de yalnız İspanyollar'ın değil, şehirden kaçan sultanın da tehdidi altındaydı. Sultan

(*) Oran.

(**) Tlemsen-Cezâyir yolu kuçuçuşu 450 km.'dir. Vahran, Tlemsen'in 100 km. kuzeydoğusundadır.

(***) Bugünkü satın alma gücü 180 milyon TL. kadardır.

sat gözlüyordu. Bir yandan da Vahran'daki İspanyol kâfirine nâme üzerine nâme yazıyor, imdat istiyor:

— «Türk korsanlarının elinde kaldım,» diyordu; «bir akçamı ellerinden kurtaramadım. Hani kıralınızın şevket ve azameti nerededir? Üç buçuk korsan makuulesiyle başa çıkamaz mısınız?»

Vahran kumandanı, Tlemsen Sultanı'na 20 000 altın gönderdi. Büyük bir ordu toplamasını söyledi. Baharda kendisi de Vahran'dan çıkacak, İspanyol-Arap ordusu, Tlemsen'e, ağamın üzerine yürüyecekti. Tlemsen Sultanı, türlü vaitlerle Berberiler'den 20 000 asker topladı. Vahran'dan da 10 000 kişi yardıma geldi. Bu 30 000 asker, Tlemsen'e teveccüh ettiler. Başlarında Vahran kumandanı vardı. Çok mütekebbir, mağrur bir köpekti(*). Ağam Oruç gördü ki bu kadar kuvvete açıkta mukavemet imkânı yoktur. Şehri boşalttı, kaleye çekildi. Kâfirler Tlemsen şehrine girdiler ve akla gelmez rezaletler yaptılar. Kaleyi de muhasaraya başladılar.

Ben Cezâyir şehrindeydim. Tlemsen'de ahvalin kötüye gittiğini haber aldım. 1 000 leventle 2 000 Arap atlısı hazırladım. Ağam İshak Reis'in emrine verdim. İki, üç konağı bir günde alıp tez Oruç Reis'in imdadına yetişmesini söyledim. İskender Kethudâ da İshak Reis'le beraberdi. Oruç Reis, ağam İshak'ın yetiştiğini öğrenince, bir an evvel onunla birleşmek için Tlemsen kalesinden çıktı. Kale, Tlemsen Sultanı'nın eline düştü. Oruç Reis'le İshak Reis birleştiler. Ağam Oruç, Tlemsen'i geri almak çarelerini düşünmeye başladı. Tlemsen Sultanı, yüzlerce yıldan beri saltanat süren bir hanedanın son hükümdarıydı. Bu hanedan, geçmişte çok şevketli günler yaşamış, bir ara bütün Cezâyir ülkesine hâkim olmuştu. Ağam Oruç, böyle bir hanedanı taht ve tacından mahrum etmek istemezdi. Şu şartla ki, İspanyollar'la işbirliği yapmasın ve bizim yüksek hâkimiyetimizi tanısın. Bu şartları kabul etmediği takdirde, sultanı saltanatından mahrum etmeye mecburduk.

Ağam Oruç, 2 000 leventle tekrar Tlemsen önlerine geldi. 10 000'den fazla İspanyol ve Arap karşı çıktı. Üç, üç buçuk saat azîm cenk oldu. Kılıçlar al kana boyandı. Kâfirlerin çoğu ecel şarabını içti. Ancak üç, dört yüzü sağ kaldı. Hepsi esir alınıp Cezâyir'e gönderildi.

İspanya kıralı Karlos, Vahran'daki valisine bir ferman gönderdi: «Eğer başın sana lâzımsa, Oruç Reis'ten gayri bütün Türkler'i kılıçtan geçiresin, Oruç Reis'i sağ olarak esir alıp İspanya'ya gönderesin, ben onu ne şekilde ölümle öldüreceğimi bilirim» diyordu.

Kıralının bu emri üzerine Vahran valisi, otuz kırk bin kişiyle ağam Oruç'un üzerine yürüdü. Tam üç ay cenk etti. Fakat ağam teslim olmadı. Vali, kumandanlarını topladı, dedi ki:

— «Bu Türkler, gayetle inatçı bir kavimdir, helâk olur, teslim olmazlar. Daha bu kale önünde ne zamana kadar beklemek mümkündür? Gelin Türkler'e bir elçi gönderelim. Silâhlarını alsınlar, kaleyi bize bırakıp gitsinler. Amma, yiyecekleri tükenmişse bunu

(*) Gomares Markisi.

«Vahran valisi otuz, kırk bin kişi ile ağamın üzerine yürüdü, tam üç ay cenk etti.»

kabul ederler. Tükenmemişse, son fertleri helâk olmadan silâh bırakmazlar!»

Ertesi sabah İspanyol elçisi Oruç Reis'in huzuruna çıktı. Ağam, levendlerine:

— «Ne dersiz oğullar,» buyurdu; «elçiyi dinlediniz.»

Leventler:

— «Elbette diri kalmak, ölmekten yeğdir,» dediler; «çıkıp Cezâyir'e gider, sonra gelir kalemizi yeniden alırız. Amma gerçek tedbir nedir, siz daha iyi bilirsiniz.»

Oruç, kaleyi teslim etmeye razı oldu. Kâfirler gayetle sevindiler. Amma maksatları o idi ki, leventler kaleden çıkınca kılıç üşürüp bir avuç Türk'ün işini bitireler. Yoksa sözlerini tutmaya zerre kadar niyetleri yoktu. Zira Türkler'i bıraktığını öğrenirse, Karlos Kıral, Vahran valisi olacak nâmerdin başını kestirirdi.

Oruç Reis, çoğu yaralı ve aç, günlerdir uyuyamış ve ellerinden silâh bırakmamış bir avuç levendiyle kaleden çıktı. Bir konak gitmemişti ki, ardından on beş yirmi bin kâfir yetişti:

— «Silâhlarınızı bize bırakınız,» dediler; «sağ çıkıp gittiğiniz yetmez mi?»

Oruç Reis:

— «Ölmek,» dedi; «silâh teslim etmekten yeğdir. Ölüm ne ola ki korkalım. İnsan bir kere ölür, amma namı kalır.»

Ümitsiz bir cenk başladı. Leventler kaçar, kâfir kovalardı. Kâfir yetiştikçe ağam cenk veriyor, fakat her vuruşmada birkaç levent daha şehit düşüyordu. Zaten cümlesi 340 leventti. Nihayet Oruç Reis, bir ırmağa can attı. Leventlerin yarısı da köprüyü geçmişlerdi ki, İspanyollar yetişti. Köprüyü atmaya hazırlanan ağam, levendlerinin feryadına dayanamadı, hepsini bir baba evlâdını nasıl severse öyle severdi. Geri döndü. Askerlik ve tedbir onu icap ettirirdi ki, ağam, yanındaki leventlerle beraber Cezâyir'e gele ve sonra dönüp yoldaşlarının öcünü ala. Fakat Oruç Reis'e leventleri: «Baba»(*) derlerdi. Bir babe ne mümkündür ki oğullarını kılıç altında bırakıp kaça. Oruç Reis köprüyü gerisin geriye geçti. Kâfir deryasına dalıp kılıç üşürmeye başladı. Ancak leventler o kadar mecalsizdiler ki, bazılarında, kılıç kaldıracak güç kalmamıştı. Zaten Afrika'nın kızgın bir günüydü. Susuzluktan dudaklar şerha şerha çatlamıştı.

Oruç Reis'e belki yüz kişi birden kılıç üşürdü. Ağam şehit düştü. Mübarek başı kseilip İspanya Kıralı'na gönderildi. Büyük ağam İshak Bey de birkaç ay önce Kal'atu'l-Kılâ'da şehit düşmüştü. Dört karındaştık. Üçünün şehadetini gördüm. Ne hikmettir ki Ulu Tanrı yalnız bana şehadeti nasip buyurmadı. Demek karındaşlarım benden çok mübarek kullarmış. Tanrı hepsine rahmet, makamlarını cennet eylesin! Âmîn, bi-hürmeti Seyyidi'l-Mürselîn!

Ağamın şehadet haberi Cezâyir'e geldikte ben artık bir tek gaye için yaşamaya azmettim. O da, ağa-

(*) Cumhuriyet devrine kadar Türk bahriyelileri subaylarına «beybaba» derlerdi. Böyle hitap etmek gelenekti. Altmış yaşında bir bahriye neferi, bıyıkları yeni terlemiş teğmenini böyle çağırırdı.

mın yolunda gitmek, Afrika'yı ve Akdeniz'i kâfirlere dar etmek gayesiydi. Bu gaye olmasaydı, ağamın ardından yaşamanın ne değeri kalırdı? Ancak zaaf gösterecek zaman değildi. Ağlamaya bile vakit yoktu. Afrika'da biz bir avuç Türk, göz açıp kapayıncaya kadar yok olabilirdik. Çok tedbirler aldım. Ancak düşman kendinde, Cezâyir şehrine kadar gelecek gücü bulamadı. O kışı hazırlıkla geçirdim. Uyuyuncaya kadar bir dakika boş durmazdım ki, aklıma ağam gelmesin. Amma gece düşüme girer, pek mahzun kalkar, unutmak için hemen işe sarılırdım. Bütün gemilerimi, toplarımı, cephaneliklerimi gözden geçirdim, yeniledim. İspanyol kâfiri:

— «İsa'ya şükürler olsun, derlerdi; belânın büyüğünden kurtulduk. Şimdi tez zamanda belânın küçüğüne de bakıp işimizi tamamlayalım ki, yılan büyüyüp başımıza ejder kesilmesin.»

İspanya kıralı Karlos'tan(*) bir elçi geldi. Bana diyordu ki:

— «Ağan ölmüş, leventlerinin çoğu kılıçtan geçirilmiş, kolun kanadın kırılmıştır. Ağan olmayınca sen kimsin ki en kudretli Hıristiyan hükümdarı olan bana kafa tutacaksın? Ne yapmayı ümit edebilirsin? Gemilerini, leventlerini alıp Cezâyir'den çık git, bir daha da zinhar Afrika'ya ayak basma. Bu sana son lûtfumdur. Yakında Cezâyir'e derya dolusu gemi yollamam mukarrerdir. Seni hâlâ orada bulup ele geçirirsem, âkıbetin vahîm olur!»

Ben Cezâyir sultanıydım. Eğer ki Âl-i Osman padişahının naçiz bir kulu, basit bir beylerbeyisi idim. Amma ki Avrupa'da namım «Cezâyir kıralı» idi. İspanya Kıralı'nın bana böyle hitap etmesi gayetle haddini bilmezlikti. Çok ağır bir nâme yazıp kendisine yolladım. Cevabımı alınca, Cezâyir önlerine derya misali donanmalarıyla geldiler. Karaya çıktılar. Fakat kışın iyi hazırlanmıştım, böyle bir şeyi de bekliyordum. İspanyollar büyük zayiat verdiler. 20 000 kâfirden birçoğu kırıldı, yedi sekiz yüzü: «Mayna Sinyor!» deyip bize teslim oldular. Gerisi teknelerine can attılar, kıralları Karlos'un haysiyetini beş paralık ve yüzünü kara edip defolup gittiler. Afrika'da Türk'ün şânı yüceldi, namımız bütün Avrupa'da duyuldu. Cezâyir'de tam 13 000 kâfir esiri birikmişti. Bunların yirmi dördü, frenklerin «amiral» dedikleri büyük kaptanlardı. Bunları zaptetmek de bir meseleydi. Bir defasında zincirlerinden boşanmışlar. Kaçmak istediler. Zorlukla ele geçirdik. Büyük vuruşma oldu. Esirlerin üç yüzü öldü.

Şevketlû Sultan Selim Han Hazretleri nâmına sikke kestirip hutbe okutturdum. Maksadım bu idi ki, bütün Afrika'da Cihan Padişahı'ndan başkasının nâmına sikke kesilmesin. Afrika'da Araplar'ın en büyük hükümdarı Fas Sultanı idi. Fas Sultanı'nı alt etmeden, Afrika'da Türk hâkimiyetini tamamlamak ihtimali yoktu. Bir gün Cezâyir'de Afrika'daki Arap emîrlerinden birkaçını kabul etmiştim. Kendilerine dedim ki:

— «Cihan Padişahı olan Selim Han, şimdi aynı zamanda peygamberimizin halifesidir. Siz nasıl olur da aynı zamanda İslâm halifesi olan Cihan Hakanı'nı bırakıp Fas Sultanı namına hutbe okutup sikke kesersiniz? Varın hakanımızın namına sikke kazdırın. İstikbaliniz, ikbaliniz ve devletiniz bu yoldadır. Veyl bu yoldan ayrılacak biçarelere!»

Sultan Selim Han efendimize mutemet adamlarımdan Hacı Hüseyin Ağa'yı gönderdim. Hüseyin Ağa, 21 gün derya yolculuğundan sonra cihanın incisi İstanbul şehrine vardı. Yalı Köşkü'nde Sultan Selim Han tarafından kabul edildi. Âcizane peşkeşlerimi padişahımıza sundu. Bu peşkeşler, 20 Frenk oğlanı köle tarafından taşınıyordu. Selim Han peşkeşleri lûtfen ve tenezzülen beğendi. Hüseyin Ağa'ya hıl'atler giydirildi. Kaptanlarıma mîrîden konaklar tahsis edilip konuklandı. Hüseyin Ağa padişahımızdan sonra devlet erkânı tarafından da kabul edildi. Onlara da âcizane hediyelerimi sundu. Cihanın taht şehri olan İstanbul'da tam 41 gün kaldı. Leventlerim 41 gün şanlı taht şehrimizi gezip eğlendi. Vaktin hitamında hareket edildi. Hakanımız Selim Han, Cezâyir teknelerini seyretmek üzere Yalı Köşkü'nü teşrif buyurmuşlardı. Gemilerim, bütün toplarını ateşleyerek şanlı büyük hakanımızı selâmladı. Hacı Hüseyin Ağa, veda için Selim Han'ın huzuruna çıktı. Yedi kere yer öpüp padişahımızı ululadı. Hakanımız, Hüseyin Ağa'ya bir fermân-ı hümâyûn verdiler ki, kendi el yazılarıyla yazılan bu ferman, beni Cezâyir beylerbeyiliğine tâyin ediyordu. Böylece şanlı devletimizin bir beylerbeyisi oluyordum. Bana verilmek üzere Hüseyin Ağa'ya mücevherli bir kılıç, sırmalı bir hıl'at ve bir beylerbeyilik sancağı tesli medildi. Hakanımız, Hüseyin Ağa'ya dedi ki:

— «Baka Reis, işbu kılıcı Hayreddin Paşa kuluma götür, şan ve şerefle takınsın. Hıl'atimi giysin ve sancağımı zinhar yanından ayırmayıp mansûr ve muzaffer gazâlar eylesin. Cümle duam berekâtı sizinle biledir. Heman Cenâb-ı Hak, Cezâyir'deki bütün mücahit kullarımın yüzünü iki cihanda ak eylesin. Âmîn, bi-hürmeti Seyyidi'l-Mürselîn!»

Hüseyin Ağa, İstanbul'dan hareketinin sekizinci günü Mora'nın güneyinde Koron limanına varıp demir attı. Limanda 8 pare Venedik gemisi ile sayısız Türk gemisi yatardı. Hüseyin Ağa, Venedik gemilerinin amiraline bir nezaket ziyareti yaptı. Amirale dedi ki:

— «Artık Cezâyir toprağı, Selim Han'ın mülkidür. Efendim Hayreddin Paşa, bir Osmanlı beylerbeyisidir. Donanmamız da, Donanmay-ı Hümûyûn'un bir parçasıdır. İstanbul'dan nece buyruk alırsak ana göre hareket ederiz. Padişahımızla dost iseniz, Cezâyir gemilerinden de korkunuz olmasın. Düşman iseniz, biz de Akdeniz'i size dar ederiz.»

Hüseyin Ağa, Koron'dan hareketinin sekizinci günü Cezâyir'e geldi. Böylece İstanbul-Cezâyir yolunu 16 günde almış oldu. Derhal Hüseyin Ağa'yı ve İstan-

(*) İspanya, Napoli, Sicilya kıralı, Almanya imparatoru, Holanda - Belçika hükümdarı olan Charles-Quint.

XIX. Yüzyılın ortalarında, Boğaziçi'nde bir saltanat kayığı.

«İspanyollar büyük zayiat verdiler, 20 000 kâfirden çoğu kırıldı.»

bul'dan dönen kaptanlarımı çağırdım. Padişahın ihsanlarını kemâl-i tâzîm ile aldım. Öpüp başıma koydum. Kılıcı kuşanıp hıl'ati sırtıma geçirdim. Selim Han'ın şanlı sancağını başımın üzerinde yüksek bir yere astırdım. Azîm ferahlık buldum. Artık İspanyol kâfiri bile benimle başa çıkamazdı. Çünkü arkamda Selim Han gibi bir cihan hükümdarı vardı. Ne istesem lûtf-u inâyetini benden esirgemezdi. Gece büyük bir ziyafet verdim. Bahşişler dağıttım. Eğlenceler düzenlenmesini emrettim. Hüseyin Ağa, vazifesini istediğimden âlâ ve ümidimden fazla yapmıştı. Kendisini Cezâyir'de büyük bir vazifeye tâyin edip mükâfatlandırdım.

Büyük düşmanımız İspanyol kâfiri idi. Buna şek ve şüphe yoktu. Cenevizliler gibi başka kâfir milletlerle de harp halindeydik. Ancak bir de bizim Cezâyir'e yerleşmemizden gocunan Cezâyirli, Tunuslu, Faslı hükümdar ve hükümdarcıklarla uğraşmak zorundaydık. Fas'ta büyük bir hanedan olan Fas sultanları hüküm sürüyordu. Burası büyük bir devletti. Fakat son zamanlarda iç kavgalarla dirliği ve düzenliği bozulmuştu. Şimalî Afrika'da Fas'tan başka ehemmiyetli bir devlet yoktu. Tunus ve Tlemsen'de hüküm süren Hafsîler ve Abdulvâdîler, eski ehemmiyetlerini külliyen kaybetmişlerdi. Arkalarını İspanyol kâfirine dayayıp bizimle gizli veya açık mücadele etmek yolunu tutmuşlardı. Kendilerini ilk fırsatta ortadan kaldıracağımı biliyorlardı. Niçin, izah edeyim:

Biz, Doğu Akdeniz'den Batı Akdeniz'e gelince önce Tunus'a ayak basmış, Hafsî Sultanı ile anlaşmıştık. Bizim sayemizde Tunuslular zengin oldular. Uzun zamandan beri mamurluğunu yitirmiş olan Tunus şehirleri şenlendi, bolluk ve refah içinde yüzmeye başladı. Tunus Hafsî Sultanı, İspanyol ve Ceneviz tasallûtundan sayemizde kurtuldu ve gene sayemizde, ödediğimiz haraçla hazinesini doldurdu. Kendisinden memnunduk ve Tanrı bilir, ne ülkesinde, ne malında gözümüz vardı. Yoksa elimize o kadar fırsat geçmişti ki, istesek kendisini ortadan kaldırmaya muktedirdik. İşte bu şartlar içindeyken biz Cezâyir'i fethettik, Tunus'tan büyük bir devlet olduk ve en büyük Hıristiyan devleti olan İspanya ile amansız bir savaşa giriştik. Müslümanlık onu icap ettirirdi ki, bu amansız savaşta Tunus Sultanı bizi desteklesin. Ancak Sultan, Osmanlı himayesine girmemizden ve Selim Han'ın tebaası olmamızdan ziyadesiyle ürktü. Biliyordu ki Osmanoğulları cihangir bir sülâledir ve Selim Han, birkaç yıl içinde yüz Tunus ülkesi büyüklüğünde ülkeler fethetmiştir. Sanırdı ki, hakanımız Selim Han'ın kendi fakir ülkesinde de gözü vardır. Bilmezden gelirdi ki, hakanımın beylerbeyilerinin, Tunus sultanından daha bol toprağı ve askeri olan nece sancak beyleri vardır. Netekim Selim Han'ın bir beylerbeyisi olan ben, Avrupa'nın yarısına hâkim olan İspan-

Barbaros'un donanması şiddetli bir deniz savaşında.

ya kıralı Karlos'u birçok defalar mağlûp etmiştim.

İşte bu minval üzere Tunus Sultanı ile aramız açıldıkça açıldı. Tek başına bana kafa tutamayacağını bilen Sultan, bir taraftan İspanya'dan yardım isterken, diğer taraftan da yerli emîrleri aleyhimde kışkırtıyordu. Kışkırttıklarının başında, Tlemsen'in Abdulvâdî hanedanından inen hükümdarı vardı. Bu hükümdar, bana tâbi idi. Ancak el altından İspanya ile münasebet kurmaktan da geri kalmıyordu. Tunus Sultanı'nın Tlemsen beyine yazdığı nâmeyi ele geçirdim. Bu nâmede hulâsaten deniyordu ki:

«Hayreddin Paşa denen izbandut, ağası Oruç'tan daha da büyük bir belâdır. Hele şimdi arkasını Sultan Selim Han'a dayamıştır. Onun için gururuna son yoktur. İspanya dahil, cihana kafa tutmaktadır. Sultan Selim Han, Hayreddin'i adam sanıp kendisine beylerbeyilik ve paşalık ve murassâ kılıç ve hil'at ve sancak vermiştir. Hayreddin, Anadolu'dan devamlı insan ve malzeme yardımı almaktadır. Tedbir budur ki, elbirliği edip Afrika'da bir tek Türk bırakmayalım. Şimali Afrika'ya ayak bastıkları on yıl olmadığı halde Türkler, şimdi hepimize efendilik taslamaktadırlar.»

BİR OSMANOĞLU'NUN ELİNDEN ÜLKE ALINDIĞINI KİMSE DUYMAMIŞTI.

Bütün kudret Allahü Teâlâ Hazretleri'nin elindedir. Dilediğini azîz ve dilediğini zelîl eder. Tunus Sultanı, dinimizin bu inceliğinden gafildi. Elbet büyük kusurları vardı ki, Cenâb-ı Hak tarafından zelîl kılınmıştı. Şimdi Cezâyir'i benim elimden almak artık hiçbir dünyevî kudretin iktidarı dahilinde değildi. Çünkü ülke benim değil, Şevketlû hakanımız Selim Han'ındı. Şimdiye kadar bir Osmanoğlu'nun elinden ülke alındığını da kimse işitmemişti. Gerçek bu merkezdeydi. Kim ki bu gerçeği kavramakta anlayışsızlık gösterecekti, başını en büyük belâlara sarması mukadderdi. Cezâyir halkı, bizi seviyordu. Ülkeye getirdiğimiz nimetlerin değerini müdriktiler. Koca Cezâyir ülkesindeki emîrlikleri, kabîleleri bir araya, bir idareye toplamıştık. Ticaret, biz gelmeden öncesine nispetle birkaç kat artmıştı. Müslümanlar artık İspanyol kâfirinin tasa'llûtundan emindiler. Hür ve başları dik yaşıyorlardı. Çünkü cihanın en büyük hükümdarının tab'ası idiler(*)

Bununla beraber bazı kabîleler teşvik ve iğvâya kapıldılar. Üzerlerine 6 000 yaya ve 6 000 atlı asker gönderdim. Gazilerim, âsileri, ibret teşkil edecek şekilde cezalandırdılar. Tlemsen'de de kıpırdanmalar vardı. Fas padişahı da Tlemsen işlerine karışıyordu. Çünkü Tlemsen, Fas'ın yanıbaşında idi. Tlemsen'deki Abdulvâdî hanedanı arasındaki kavgalar da halkın huzurunu bozuyor, İspanyol kâfirinin ekmeğine yağ sürüyordu. Bu hanedandan Emîr Mes'ud, Cezâyir'e gelmiş, büyük karındaşına karşı benden yardım isteyordu. Mes'ud'un yanına 3 000 atlı ve 1 000 yaya askerimi katıp Tlemsen'e gönderdim. Zira Tlemsen Sultanı'nın aleyhimde olur olmaz söz söylediğini casuslarım bana bildirmişlerdi. Kendisini İspanyol zulmünden kurtardığımız bu nankör haddini bildirmek gerekti. Sultan'ın diğer bir karındaşı, Emîr Abdullah da, Vahrân'a kaçıp İspanyollar'dan yardım istemişti.

Gelecek Sayımızda:

Tlemsen'in Zaptı

(*) 1962'de Cezâyir istiklâline kavuşunca, millî hareketin en büyük liderlerinden olan Albay Muhandu'l-Hacc şu beyanatı vermiştir: «Her şeyi, hattâ bir millet oluşumuzu, Türkler'e borçluyuz. Osmanlılar geldiği zaman, bizler korsandık. Yüzlerce kabileden müteşekkildik. Osmanlılar, başımıza bir paşa getirdiler. Dağınık aşiretleri bir araya topladılar. Onları bir kavim haline koydular. Bu kavim, 300 yıl, merkezî Türk idaresi altında kaldı. Birliğin kudretini öğrendi. Türkler sayesinde, millet haline geldik.» (*Hürriyet* gazetesi, no. 5.121, 3.8.1962, s. 5c).

AYIN TAKVİMİ

HAZİRAN

4 HAZİRAN 1672

293 yıl önce, IV. Sultan Mehmed, Birinci Lehistan (Polonya) sefer-i hümâyûnu için Edirne'den hareket etmişti. Gerçekte orduyu Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa idare ediyordu.

4 HAZİRAN 1876

89 yıl önce, Sultan Abdülaziz öldürülmüştü. Birkaç gün önce tahttan indirilen Sultan Aziz'in ölümünü Hüseyin Avni Paşa plânlamıştı. Diğer devlet adamlarına haber verip vermediği bilinmiyor. Vermemiş olması daha akla yakındır. Sonradan Sultan Hamid rejimini tarihî gerçekleri çiğneyerek batırmak isteyenler, bu hâdisenin bir intihar olduğunu ileri sürmüşlerdir. İntihar olması ihtimali, son derece zayıftır. Sultan Aziz'in tahttan indirilmesi ve ölümü, Türkiye tarihinde bir felâketler zincirinin başı olmuş ve zararlı neticeler vermiştir.

4 HAZİRAN 1878

87 yıl önce, Türkiye ile İngiltere arasında aktedilen bir anlaşmaya göre Kıbrıs, İngiltere'ye bırakılmıştı. Adayı Türkiye namına İngiltere idare edecek, fakat Kıbrıs, hukukan Türk imparatorluğunun bir parçası sayılmakta devam edecekti. Buna karşılık İngiltere, Doğu Anadolu'ya bir Rus taarruzu olursa, silâhlı müdahalede bulunacaktı. Rusya, aynı yıl Türkiye'den aldığı Kars'ı iade ederse, İngiltere de Kıbrıs'ı tahliye edecekti. 1914 sonunda Türkiye, I. Cihan Savaşı'na girince, İngiltere, Kıbrıs'taki hukukî Türk hâkimiyetini tanımamış ve adayı ilhak etmiştir.

11 HAZİRAN 1534

431 yıl önce, Kanunî Sultan Süleyman Han, «Irâkayn Seferi» denen Birinci İran sefer-i hümâyûnuna çıkmıştır. Bu sefer, Kanunî'nin 3 İran seferinin en mühimmi ve meşhurudur. Çünkü Irak ve bu arada Abbâsîler'in pek ünlü taht şehri Bağdad, Safeviler'den fethedilmiş, Doğu Anadolu'nun son parçaları da devlete katılmıştır. Sefere «Irâkayn=İki Irak» seferi denmesine sebep, hem merkezi Bağdad olan Arap Irakı'na, hem de merkezi Hemedân olan Acem Irakı'na gidilmiş olmasıdır.

11 HAZİRAN 1913

52 yıl önce, sadrâzam ve harbiye nazırı Mahmud Şevket Paşa bir suikast neticesinde öldürülmüştü. Mahmud Şevket Paşa, harbiye nezaretinden (şimdiki Üniversite merkez binası) Bâbıâlî'ye gidiyordu. Otomobiline atılan kurşunlarla ölmüştür. Bu suikast tamamen aydınlatılmış değildir. Muhaliflerin tertip ettiği sanılmakla beraber, suikasttan İttihat ve Terakki'nin de haberi vardı. Mahmud Şevket Paşa'dan sonra iktidar tamamen İttihat ve Terakki Partisi'ne geçmiştir. Bu parti, suikastı fırsat sayarak, birçok muhalifini astırmıştır.

15 HAZİRAN 1876

89 yıl önce, Çerkes Hasan Vak'ası olmuştur. Padişah yaverlerinden kurmay binbaşı Hasan Bey, birkaç gün önce tahttan indirilen ve öldürülen Sultan Aziz'in kayınbiraderi ve bir şehzade ile bir sultanın dayısı idi. Sultan Aziz'in intikamını almak için, toplantı halinde bulunan nazırlar meclisini basmış, başta Sultan Aziz'in gerçek katili Serasker Hüseyin Avni Paşa olmak üzere birkaç kişiyi öldürmüştür. Çerkes Hasan, Beyazıt'ta asılarak idam edilmiştir. Kendisini lekelemek isteyenler, tâyininin yapıldığı Bağdad'a gitmemek için bu hâdiseyi düzenlediğini ileri sürmüşlerdir. Ancak Bağdad'a gitmemenin yolu, şüphesiz birkaç nazırı vurmak ve asılmak değildi.

21 HAZİRAN 1587

378 yıl önce, Kapdân-ı Deryâ Kılıç-Ali Paşa ölmüştü. Büyük Türk denizcilerinin son halkasını teşkil eden Kılıç-Ali Paşa, 80 yaşlarındaydı ve 15 yıldır Türk deniz kuvvetlerinin başında bulunuyordu. Onun ölümünden sonra Türk denizciliği, belirsiz olmakla beraber, bir duraklama devresine girdi.

22 HAZİRAN 1533

432 yıl önce, Kıral Ferdinand, İstanbul Muahedesi'ni kabul etmiş ve Kanunî Sultan Süleyman'ı metbuu olarak tanımıştı. Bu suretle Bohemya kıralı ve Avusturya arşidukası olan Ferdinand, Türkiye'ye tâbi oluyordu. Ferdinand, Almanya imparatoru ve İspanya kıralı Charles-Quint'in tek erkek kardeşiydi.

27 HAZİRAN 1523

442 yıl önce, Vezîr-i âzam Pîrî Mehmed Paşa tekaüde sevk edilmiş ve Hasodabaşı İbrahim Ağa, sadârete getirilmişti. Bu suretle Türkiye tarihinde, Damat Makbûl İbrahim Paşa'nın pek parlak geçen iktidar yılları başlamıştır.

Eski İstanbul'da yaşmaklı bir hanım ve şekerleme satıcısı.

CARİYELER HAKKINDA

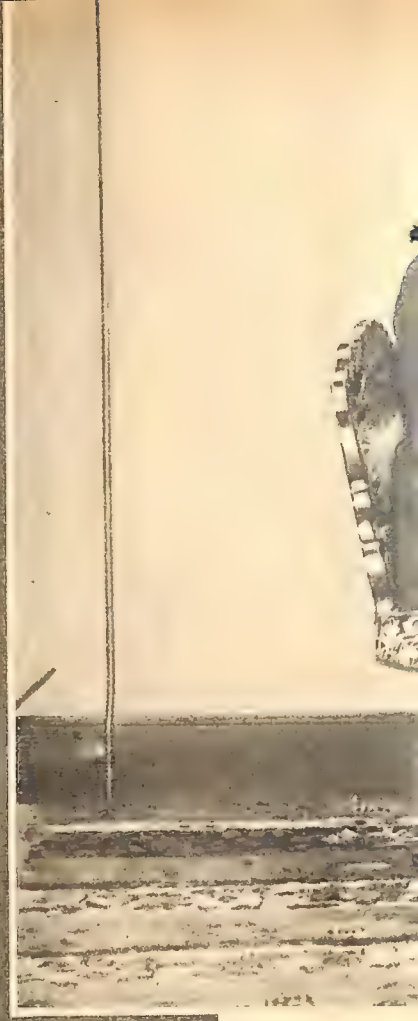

Hurşid Paşa'nın Saray Hâtıraları

SARAY teşkilâtındaki aksaklıkları gidermek için birçok teklifim oldu. Fakat hiçbirine kulak asmadılar. Sarayların itfaiye teşkilâtı eksikti. Lüzumsuz memurlar ve hademeler olduğu gibi, hadro eksiklikleri de vardı. Maaşlar ayarlanmamıştı. Çok az maaş alan zavallıların yanında, nispetsiz maaş alanlar eksik değildi. Padişahın malı ve parası iyi muhafaza edilmiyordu. Hanedanın parasına değer verilmiyor, çalıp çırpılmaya bakılıyordu. Bilirhem bütün bunları düzeltmek kime müyesser olur?

Diğer bir mesele de, saraydaki cariyeler meselesiydi. Kendim aslen Çerkes'im. Onun için bu mevzuda konuşmak isterim. Yüz binlerce, belki bir iki milyon Çerkes, Rus istilâ ve zulmünden kaçarak vatanları Kuzey Kafkasya'yı bırakmış, XIX. asırda Osmanlı İmparatorluğunun şurasına, burasına yerleşmişti. Çerkesler'in çocuklarını satmak âdetleri çok eskiydi. Fakat Çerkes cariye ve kölelerin hepsi bu suretle elde edilmiş değildir. Kaçırılmış çocuklar da

II. Abdülhamid'in en küçük oğlu Mehmed Âbid Efendi ve hocası Siirt mebusu Mahmud Bey.

çoktur. Gerçi devlette esirliğin yasak edilmesi altmış, yetmiş yıla çıkıyordu. Fakat Çerkes, Abaza ve başka Kafkas kavimlerinden cariyeler, sonraları da saray ve konaklardan eksik olmamıştı. Yalnız açıkça alınıp satılmaları yasaktı. Bu cariyelerin içinde yüksek makam sahipleriyle evlenip anlı şanlı hanımefendi olanlar, padişah zevceliğine kadar yükselenler eksik değildi. Fakat sefalet içinde bulunanlar da vardı. Saraylardaki cariyelerin vaziyetleri iyiydi. Bunlar sarayda kalmak istemezler, evlenmek arzusu gösterirlerse, sahipleri olan şehzade, sultan veya kimse, o cariyeyi derhal «taşra» çıkarır, yani münasip biriyle evlendirip ev ve para verirdi. Hiçbir cariyenin arzusu hilâfına sarayda tutulduğu görülmemiştir. Meşrutiyet'ten sonra cariye alım satımı saraylar için bile bahis mevzuu olmamıştır. Esasen son zamanlarda saraylara giren cariyeler satın alma yoluyla değil, yakınlarının iltimasıyla girmişlerdir. Bir Çerkes kızını çocuk yaşında bir saraya sokmak, zavallı fakir Çerkesler'in hayali olmuştur. Ancak hâlâ saraylarda yaşlı cariyeler görülmektedir. Bunların istikbalini daha fazla bir teminat altına almak sanırım lüzumludur.

Cariyelere benzer bir vaziyet de, harem ağaları için bahis mevzuudur. Harem ağaları içinde Saray'da rütbe ve nüfuz sahibi olanlar müstesna durumdaydılar. Sultan Hamid devrinde hiçbir işe karışmazlardı. Fakat gene de itibar ve servet sahibiydiler. Meşrutiyet devrinde, bu kadar ehemmiyetleri de kalmamıştır. Harem ağalarının en kıdemlisine ve büyüğüne «kızlarağası» veya «başmusâhib» denirdi. Bu zatın rütbesi, Meşrutiyet'in ilânına kadar vezirdi, yani askerî rütbelerden müşire (mareşal) müsavi idi. Artık Afrika'dan harem ağası gelmemektedir ve uzun zamandan beri de gelmiyordu. Zaten bu iş, insanlığa aykırı, çirkin bir şeydir. Tarihe gömülmesi lâzımdır.

Meşrutiyet'ten sonra Hâlid Ziya Bey, harem ağaları için bir talimatnâme yazmış ve irâdesini (padişah tasdikını) de almıştı. Fakat bu talimatnâmeyi ro-

man yazar gibi yazmıştı. Zaten mâbeyni de romanlarına benzetmişti.

Sultan Hamid zamanında hassa birliklerinin mecmuu 1,5 fırkayı (tümeni) buluyordu. Bu birlikler, I. Ordu'ya bağlıydı. Meşrutiyet'ten sonra padişaha yalnız 2 bölük hassa askeri bırakıldı: Bir piyade, bir de süvari bölüğü. Bahriye askerleri, bunun dışında kalıyordu. Sultan Hamid zamanında hassa birlikleri çok iyi giydirilirdi. Gerçi bir milletin ordusunun bazı birliklerinin diğerlerinden daha iyi giyinmesi doğru değildir. Fakat ne yapalım ki böyle olmuştu. Meşrutiyet'te, iki hassa veya «maîyet-i senîye» bölüğü de diğer askerler gibi giyinecek dendi. Bu sefer rezalet oldu. Padişaha refakat eden iki bölüğün göze gayet kötü görünen kıyafetleri, bizi dosta ve düşmana mahcup etti. Bunun üzerine bu iki bölüğün iyi giyinmelerine itina gösterilmek icap ettiği anlaşıldı. Bunlardan başka mızıka ve hademe bölükleri de vardı. Bunlar da üniforma giyiyorlardı.

Sultan-Efendiler'in, yani Osmanoğlu kanı taşıyan Türk imparatorluk prenseslerinin nikâhlarını şeyhulislâm bizzat kıyardı. Ben iki sultanın nikâhında şahitlik yaptım. Birinde elli, diğerinde altmış altın câize (padişah ihsanı) aldım. Sultan Hamid zamanında bu gibi câizeler daha fazlaydı. Hele Sultan Aziz zamanında, fevkalâde fazlaymış. Nazırlar arasından da şahit seçiliyordu. Şahitler, padişah caizesinden başka evlenen sultanlar ve damatlardan da hediye alırlardı. Fakat bu, anane halinde değildi. Sultan veya damat isterse hediye verir, istemezse vermezdi. Şahidi olduğum iki sultandan biri bana altın bir sigara tabakası göndermişti.

Sultan Hamid zamanında Mızıkay-ı Hümâyûn'da yüzlerce şahıs vardı. Meşrutiyet'te bu teşkilâtın kadrosu 120 kişiye indirildi. Musikinin şeref ve haysiyetine dokunmak istemem. Fakat Meşrutiyet'ten önce Saray'da musikiye lüzumundan çok fazla ehemmiyet verilirdi. Mızıkay-ı Hümâyûn'da bando, orkestra ve incesaz takımları vardı. Hepsinin ne zaman, nerede çalacakları tâyin edilmişti. Gene musikişinas olan müezzinler, Mızıkay-ı Hümâyûn'a dahil değillerdi. Çünkü Mızıka mensupları askerdiler, üniforma giyerlerdi. Saray müezzinleri ise, imamlar gibi dinî kisveyle dolaşırlardı.

TOPKAPI SARAYI MÜZE OLMALI

Çoktan beri padişahların ve hanedanın oturmaktan vazgeçtikleri Topkapı Sarayı'nın idare ve teşkilâtı da bozuktu. Topkapı Sarayı hazinesi, padişahtan padişaha geçen, fakat padişahın tasarruf hakkı bulunmayan bir müze gibiydi. Meşrutiyet'te, haftada iki defa ziyaretçilere açıldı. Daha önceleri bu hazineyi görmek için, padişah müsaadesi lâzımdı. Gene bu sarayda Mukaddes Emanetler bulunuyordu. Mukaddes Emanetler, 40 kişi tarafından muhafaza ediliyordu. Bu 40 Enderunlu'ya eskiden «hasodalı» denirdi ve pek yüksek memurlardan sayılırlardı. Tanzimat'tan az önce Sultan Mahmud, ananevî saray teşkilâtını ilga edince, Has Oda'nın ehemmiyeti de kalmadı. Mukaddes Emanetler'in muhafızı ve hademesi durumuna düştüler. Maaşları da kifayetsizdi. Topkapı Sarayı'nda 40 Has Odalı'dan başka 370 kadar hizmetkâr bulunuyordu. Bunların sarayda kendilerine mahsus büyük bir mutfakları vardı. Bu sarayda artık kimse oturmadığı için, bir müze mahiyetindeydi. Binaenaleyh bu kadar adam fazlaydı. Her halde Topkapı Sarayı'nın bir müze şeklinde teşkilâtlandırılması icap etmektedir.

Padişahın asırlardan beri atalarından kalmış olan emlâkinin idaresine hazine-i hassa veya hazine-i hümâyûn nezareti bakardı. Yakınlarda bu nezaret unvanı, umum müdürlüğe çevrildi. Sarayların idaresi de bu teşkilâta bağlıydı. Bu saraylar, padişah tarafından istense de satılamaz ve devredilemezdi. Asırlardan beri bu böyleydi. Padişahtan padişaha kalırdı. Meşrutiyet'ten önce hazine-i hassa nazırlığı muazzam bir teşkilâttı. Çünkü imparatorluğun her yerinde padişaha ait mülkler vardır. Şimdi bu teşkilâtta 70 kadar memur çalışmaktadır. Fakat ıslaha muhtaç bir müessese kalindedir. Hazine-i Hassa'nın varidatı pek büyüktür. Zât-ı Şâhâne, bu varidatın ancak pek küçük bir kısmını şahsan sarf buyurmaktadırlar. Gerisi Saray adamları tarafından çarçur edilmekte, pek fuzulî masraflar yapılmaktadır. Hazine-i Hassa varidatının fazlasına, Meşrutiyet'ten sonra, maliye nezareti el koymaktadır.

Sultan Mehmed Reşad Han Hazretleri'nin mizacı, Saray teşkilâtında her türlü ıslahatı kabul etmeye müsaittir. Yeter ki böyle bir ıslahatın lüzumu anlaşılsın ve Zât-ı Şâhâne ikna edilsin. Böyle bir ıslahat lâzımdır. Bu, asla padişahın hukukuna tecavüz değildir. Kimse padişahın hukukuna tecavüzü aklından geçirmez. Aynı zamanda halife olan padişah, milletimizin ve ordumuzun üzerinde çok büyük bir tesire sahiptir. Bu büyük tesiri iyiye kullanmak ve bu bağlılıktan faydalanmak lâzımdır. Saray teşkilâtı ıslah edilmezse, önce Zât-ı Şâhâne'ye söz gelir. Padişahın ruhunun bile duymadığı yolsuzlukları millet, hükümdarını her şeyden haberdar farz etmeye alıştığı için, ona isnat eder.

Islahata, padişah tahsisatından başlamak lâzımdır. Bugün padişaha verilen aylık tahsisat 25 000 altındır. Bu, büyük bir paradır. Senede 300 000 altın eder. Gerçi bu meblâğ, padişahın atalarından kalan emlâk-i hümâyûn varidatının ancak bir kısmıdır. Fakat gene de fazladır. Osmanlı hükümdarı ve İslâm halifesi olan zatın şeref ve itibarı için bu meblâğ lâzımsa verilmelidir. Fakat asla şunun bunun elinde çarçur edilmesine göz yummamak icap eder. Ne Sultan Reşad, ne de hiçbir padişah, bu paranın nereye harcandığını kontrol etmeye tenezzül etmez. Esasen buna vakti de yoktur. Merasimler ve protokol, vaktinin en büyük kısmını doldurmaktadır. Şimdi usul nedir? Zât-ı Şâhâne'ye: «Efendimiz, şu lâzımdır, bu satın alınacaktır» deniyor. Padişah da «mâdem lâzımdır, alınsın» buyuruyor. Ve artık bu bir irâde-i senîye, mukaddes bir emir haline getiriliyor. Bu em-

İstanbul'da zarif Türk mimarîsinin güzel örnekleriyle süslü bir sokak

V. Sultan Mehmed Reşad Han bir törende. Solda görülen şahıslar sırasıyla Seryaver Hurşid Paşa (arkası dönük), Şehzade Abdülmecid Efendi (son halife) ve Şehzade Vahideddin Efendi (son padişah).

ri telâkki eden şahsı suistimal yolundan döndürmeye hiç kimsenin cesareti, cesareti olsa bile terbiyesi elvermiyor. Çünkü padişah emridir. Padişah tahsisatını sarf etmeyi bir usule bağlamalıdır.

Bu işler padişah sarayında böyle olduğu gibi, daha küçük çapta, veliaht, şehzade ve sultanların saraylarında da böyledir. Birçoklarının idare edemedikleri işitiliyor. Zira adamları tarafından soyuluyorlar.

TASARLADIĞIM HANEDAN KANUNU

Tez zamanda bir hanedan kanunu çıkartmak lâzımdır. Ben şöyle bir kanun projesi düşünüyorum:

1. Aynı zamanda halife olan padişahın büyük oğlu veliaht olacaktır. Yani saltanat, büyük oğuldan büyük oğula geçecektir. Esasen XVII. asır başlarına kadar Osmanoğulları'nda da böyleydi. 1617'den itibaren en yaşlı şehzade tahta çıkmaya başlamıştır. En yaşlı şehzadenin padişah olmasında birçok mahzur vardır. Bütün Avrupa hanedanlarında saltanat, en büyük oğula kalmaktadır.

2. Padişah, ordu ve donanmanın başkumandanıdır.

3. Veliaht ve şehzadeler, askerî tahsil görecekler ve orduda hizmet edeceklerdir. Sultanların da modern bir şekilde yüksek tahsil yapmaları temin edilecektir.

4. Şehzadeler genç yaşta evlenmeyecekler ve evlenecekleri kızlar çok dikkatli seçilecektir.

5. Saraylarda bundan böyle cariye ve harem ağası kullanılmayacak, mevcut olanlar emekliye ayrılarak saraydan çıkarılacaklar veya muayyen hizmetlere tâyin edileceklerdir.

6. Sarayların memur ve hizmet kadrosu yeniden tanzim ve teşkil edilecektir.

7. Saray masrafları, Dîvân-ı Muhâsebât tarafından murakabe olunacaktır.

8. Hassa birlikleri, münavebe ile, ordu ve donanmadan alınacaktır.

9. Saray memurları ve hizmetkârları maaşlarını hazine-i hassadan değil, maliyeden alacaklar ve diğer devlet memurlarından farkları bulunmayacaktır.

10. Hazine-i Hassa teşkilâtı basitleştirilip küçültülecektir. Saray masraflarının çoğu maliyeye verilecek, hazine-i hassa, padişahın şahsî masraflarına yetecek derecede sadeleştirilecektir.

11. Veliaht, şehzadeler ve sultanların maiyetlerindeki memur ve hizmetkârlar için de muayyen bir kadro yapılacaktır.

12. Saray ve hanedan hizmetindeki memurlar, diğer memurlar gibi tekaüde ayrıldıkları vakit maaş alacaklardır.

13. Saray protokolü yazılı olarak tanzim edilecektir. Padişah, varsa vâlide-sultan, kadın-efendiler, veliaht, şehzadeler ve sultanlara yapılacak olan merasim ve gösterilecek olan hürmet şekilleri muayyen olacaktır.

14. Hanedan âzasının gerek imparatorluk içinde, gerek yabancı memleketlerde seyahatleri, muayyen bir nizam ve şartlar içinde vuku bulacaktır.

15. Bütün emlâk-i hümâyûnun harita, plân ve tapu kayıtları yenilenecek, saraylardaki eşyanın mufassalan vasıflarını gösterir yeni defterler düzenlenecektir.

16. Hanedana ait kanunlar ve nizamnameler haricinde kalan meseleler de, yazılı olarak talimatnamelere bağlanacak, tesadüfe ve şartlara bırakılmayacaktır.

17. Şehzade ve sultanlardan bu kanun, nizam ve talimata riayet etmeyenler, padişah tarafından, muayyen bir ceza kanunu ile cezalandırılacaklardır.

18. Hanedana ait kanunlar ve nizamlar hakkında padişah, sadâret tarafından tâyin edilecek bir hukuk müşavirine danışacaktır.

19. Yukarıdaki maddeler mümkünse tek bir kanun halinde birleştirilecek, bu kanuna derci mümkün olmayan maddeler, ayrı kanunlar halinde çıkarılacak veya nizamnameler halinde neşredilecektir.

13 Eylül 1911

SON

XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti

ÇAVUŞLAR

Yedikule zindanlarının bir görünüşü.

YAZAN: P. G. İNCİCİYAN

Sağda bir sipahi askeri,
aşağıda padişahın
başyaveri durumunda
olan çavuşbaşı
(solda) ve bir çavuş

ÇAVUŞBAŞININ MAİYETİNDE BULUNAN MEMURLAR:

1. Çavuşlar Kâtibi: Divan çavuşları bölüğünün kâtibi olup Kapı'nın emriyle Divan-ı Hümâyuna sevk edilen idarî ve cezaî işlere ait bütün meseleleri âdet üzere zapta geçirir ve muhtelif işler için gerek İstanbul içine, gerek taşraya gönderilen çavuşların hesap işlerini tanzim eder.

2. Çavuşlar Emini: Çavuşbaşı'nın maiyetinde bulunan divan çavuşları bölüğünün âmiridir. Devlet tebaasından biri para cezası veya bedenî cezaya mahkûm edildikleri takdirde hükmü infaz eder. İşbu hüküm ister devlet mahkemeleri, ister divan tarafından verilsin, devlet memurları ve ekâbirden biri ve bilhassa ulemâ sınıfından meselâ müderris, kadı, naip ve sairelerden mahkûm edilenler olursa çavuşlar emini ile çavuşlar kâtibinin yanında göz hapsine alınırlar.

3. Çavuşbaşı Kesedarı: Çavuşbaşının hususî memuru olup çavuşbaşına ait bütün evrakı saklar ve hüküm altına alınan her nevi işlerin hulâsasiyle bir listesini ve divan esnasında hizmet görecek çavuşların isimlerini tesbit ve tanzim eder. Çavuşbaşı'nın huzurunda görülen dâvanın sonunda lehine hükmedilen iddiacı tarafından çavuşbaşına verilmesi âdet olan parayı tahsil etmek vazifesi de çavuşbaşı kesedarına aittir. İşbu para Osmanlılar ve reaya için dâva edilen meblâğın yüzde onu nispetinde olup reayadan olmayan ecnebiler için yüzde iki nispetindedir. Bu paranın bir kısmı doğrudan doğruya çavuşbaşına verilip gerisini dâva sonunda hükmü icra eden ve mübaşir adı verilen divan çavuşları alır.

4. Çavuşlar Bölükbaşısı: 630 kişiden mürekkep Çavuşlar Bölüğünden on beş kişiye Çavuşlar Bölükbaşısı denir.

5. Divan Çavuşu: Bunlar kendi bölüklerinin başı olup iki kişidirler. Ve her gün nöbet ile biri sarayda hazır olup icabında padişahın huzuruna çıkar; diğeri ise Kapı'da bekler, 630 çavuşa ait işler hakkında Çavuşbaşı'nın vereceği emirleri yerine getirir. Bunlar arasında otuz kişi yeni gelenlerden olup mülâzim adını taşırlar ve maaş almazlar. Geri kalanı 8 ilâ 99 akça gündelik alırlar.

6. Haberci Çavuş: Merasim günlerinde hazır bulunacak (*) zevata gösterilmesi gereken saygıda kusur olmaması için bunların Kapı'ya yaklaştığını gözlemek ve haber vermekle mükelleftir. Keza sarayda Divan'ın toplandığı günlerde meclis âzasının sarayda toplanması için at üzerinde olduğu halde Kapı'ya dairenin alt avlusundan süratle gelip yüksek sesle "Hazır olun!" diye bağırır.

7. Kılavuz Çavuş: Padişahın veyahut vezirin geçeceği yolları açmakla mükelleftir.

8. Kılavuz Yamağı: Kılavuz çavuşunun yamağı olup bilhassa cuma günü selâmlık esnasında aynı vazife ile mükelleftir.

9. Duacı Çavuş: Padişahın veya vezirin bütün merasim ve seyahatlerinde ata binecekleri vakit hazır bulunup yüksek sesle dua etmek buna aittir. Alkış denilen işbu duaya bütün çavuşlar bölüğü birden **Huu!** (yani Allah) diyerek cevap verirler.

Müdürler ve Kapı erkânı sırasında her gün Kapı'da hazır bulunarak âmirlerinin işini görmekle mükellef olan aşağıdaki zatları da saymak icap eder:

1 — Şeyhulislâm Efendi'nin telhisçisi, 2 — Kapı kethüda veya kâhyaları, yani taşra paşalarının maslahatgüzarları, 3 — Mültezimlerin, yani hükümetten malikâne veya zeamet ihale alanların kapı kethüdaları, 4 — Kırım Giray hanedanına mensup prenslerin kapı kethüdaları, bunlar Osmanlı hudutları içinde ikamet edip maaşlarını devlet verir ise de bugün yokturlar, 5 — Eflâk-Boğdan beylerinin kapı kethüdası 6 — Devlet büyüklerinin(*) kapı çukadarları, 7 — Sefirlerin tercümanları.

C — TAŞRA ERKÂN VE MEMURLARI:

İstanbul dışında taşranın idaresiyle mükellef memurlar ve asilzadelerin en aşağıdan en yukarıya kadar olan sınıfı eski âdet geregince sipahiler arasından tâyin olunur.

Taşra müdürlerinin rütbesi birbirinden bayrak ve tuğ sayısıyla ayrılır; bayrak ve tuğ ise sipahilere mahsus alametlerdir. Bunların geliri de kendi rütbeleriyle mütenasiptir. Bu hususta ileride tafsilât gelecektir.

Tımarlı: Sipahilerin aşağı sınıfına mensup olup sahibi bulunduğu emlâkin senelik geliri 20 000 akçadan aşağıdır.

Zaim: Sahip bulunduğu emlâkın senelik geliri en az 20 000 akça olup en çok 99 9999 akçadır. Tımarlılar gibi bu da sipahi sınıfına mensup ise de ondan daha itibarlıdır. Bu bapta 10. askerlik bahsinde tafsilât verilecektir.

Sancak Beyi: Bunun sahip bulunduğu emlâkin geliri yüzbin akçadan 199 999 akçaya kadardır. Rütbesi paşalığın altıdır. Farsçada «Mutasarrıf-ı Livâ» ismi Sancak Beyinin karşılığıdır. Bir tuğu olup kendisine «Bir Tuğlu Paşa» dahi denir.

Mirmiran: Geliri en az 200 000 akça olup iki tuğu vardır. Bundan dolayı «İki Tuğlu Paşa» denir ve Sancak Beyleri'nin âmiri olduğundan Arapça «Mirimiran »denmiştir. Türkçe Beylerbeyi demek de aynı mânayı ifade eder ise de bu isim sonradan üç tuğlu paşalar arasında başlıcalarından iki zata tahsis olunmuştur.

Vali: Farsçada Vâlâ kelimesi «kerimüşşan» mânasına gelir. Vezir dahi denip üç tuğu vardır ve bundan dolayı üç tuğlu vezir dahi denir. Mirmiranların âmiridir. Valinin idaresi altında bulunan memlekete daire vilâyet denir. Eski Osmanlı Padişahları zamanında padişahın vekili, yani vezir yalnız bir kişi iken İstanbul'u aldıktan sonra İkinci Fâtih Sultan Mehmet ve ondan sonra gelenler kendilerine ayrıca diğer muavinler dahi seçerek onlara dahi gene vezir adını verdiler. Vezirlerin sayısı önce dört iken sonraları sayıları yediye çıkarıldı. Vezirlerden ve en büyüğüne «Vezîr-i âzam» denilerek diğerlerine Vezîr-i Sânî (ikinci vezir), Vezîr-i Sâlis (üçüncü vezir), Ve-

(*) Şeyhulislâm, Kaptanpaşa, Yeniçeri Ağası, Sefirler gibi.

(*) Yani ulemanın, seraskerlerin vesairenin.

zîr-i Râbî (dördüncü vezir)... denilmeye başladı.

İşbu vezirler sarayın üzeri kubbeli olan divan odasında haftada dört gün toplanarak diğer divan âzalarıyla birlikte istişare ederler. Bundan dolayı kendilerine (kubbenişin vezirler) denirdi. Kubbenişin vezirliğe ekseriya Nişancı Efendi, Kaptanpaşa, Defterdar Efendi ve bazan Yeniçeri Ağası terfi edip bunlar evvelki vazifelerini de muhafaza ederler; lâkin teşrifat itibarıyla vazifelerinin şerefine bakılmaksızın yaşlıları tercih olunurdu. Divan-ı Hümâyûn'dan sonra Padişahın tahtı önüne dizildikleri vakit yalnız Vezîr-i âzam malûmat verir, Padişahın emirlerini de o alır; diğerleri ise tevazu ve sükûtla durup ancak Padişah tarafından bir sual sorulacak olursa kısaca cevap verirlerdi.

Muharebede vezirler «Serasker» unvanlarını alıp askerlerin başına geçerler ve bu suretle salâhiyetleri de genişlerdi. Çünkü askere kumanda edeceklerin tâyini ve azli kendilerine ait olduğu gibi zeamet veyahut tımarın dağıtılması, orduların bulunduğu Sancak veya Vilâyetin idaresi, Padişahın tuğrasını kendileri keşide etmek suretiyle (çünkü Padişah namına icrayı hükmederlerdi) berat veya ferman vermek onlara ait idi. Ancak gelirleri vazifelerinin ehemmiyetiyle mütenasip olmayıp senede 200.000 kuruş, idi.

Bundan başka biri yaza mahsus altın düğmeli, diğeri kış için samurlu iki kadife hil'at alırlardı.

İstanbul'da bulundukları ve harbe gitmedikleri zaman aralarında birçok anlaşmazlıklar ve dedikodu olduğundan Üçüncü Sultan Ahmet devrinde makamları ilga edip İstanbul'da Kaptanpaşadan başka Kubbenişin vezirlerden kimse kalmadı.

Şu kadar ki Vezîr-i âzamdan başka padişah damatlarına, vezîr-i âzamlıktan azledilip de İstanbul'da oturmalarına müsaade edilenlere dahi «Vezir» denilmektedir. Vezîr-i âzamlıktan azledilip de İstanbul'da kalanlara bazan Nişancılık vazifesi verilirdi. Bunlar Defterdar olamazlar, çünkü Defterdarlar Vezîr-i âzamla müsavi sayılır. Kubbenişin vezirler İstanbul'dan kaldırılınca, önce onların unvan ve salâhiyetleri devletin dört eyaletinin, yani Rumeli, Anadolu, Bağdad ve Mısır Valisi veya paşalarına ve sonra da iki tuğlu paşalara verildi.

Bunlar üç tuğlu vezirlerin haiz olduğu şerefe ve vezir unvanına nail oldular.

Muhafız: Düşmana karşı huduttaki kaleleri gözetmekle mükellef olup meselâ Özi, Belgrat Paşaları'na Özi veya Belgrat Muhafızı deniyor.

Beylerbeyi: Bu unvanı taşıyan iki zat bulunup biri Anadolu'dadır ve Fâtih Sultan Mehmed devrine kadar Ankara'da otururken Kütahya'ya nakletti ve şimdi de orada oturur. Diğeri Rumeli'nde bulunup oturduğu yer Sofya ve ekseriya Manastır'dır. Beylerbeyilerin valiler gibi üç tuğu vardır, lâkin rütbe bakımından valilerden ,iki ve üç tüylü paşalardan büyüktürler. Gerektiğinde mübaşirini onların idaresinde bulunan yerlere gönderip yanlarına sığınan mücrimleri tevkif ettirmek salâhiyetleri vardır.

Taşranın idaresine memur olan büyükler bunlardan ibaret olup diğer bazı memurlar daha vardır ki bunlar evvelkilerin vekili veya kaymakamı makamında olup aşağıda gösterilmiştir:

Topkapı Sarayı'nın önündeki III. Ahmed çeşmesinin eski bir görünüşü.

Subaşı: «Sü» asker mânasına gelir. Zeamet ve tımar sahiplerinin vekili olup mart başında bir sene müddetle onların emlâkini ihale suretiyle muayyen vâdesine kadar idare etmek suretiyle şehna, yani öşür alır.

Voyvoda: İslav lisanında askere kumanda edene denir. Malikâne sahibinin vekili olup onların emlâkini muayyen bir vakit için idare eder. Subaşından farkı şudur ki öşür almaz. Çünkü bazı malikânelerde öşür alınmayıp yalnız idare olunur.

Mütesellim: Halk dilinde müsellim denir ve iki tuğlu paşaların ve üç tuğlu vezirlerin vekili olup onların idare ettikleri yerlerde gösterecekleri mevkilerde bulunarak bu vezirler namına vazife görür ve gelirleri tahsil edip onlara gönderir, yahut aralarında mukavele bulunduğu takdirde paşaya aydan aya muayyen bir para gönderip fazlasını kendi hesabına alakoyar.

Muhassıl: Vazifesi mütesellim gibidir, şu farkla ki sadrâzam veyahut padişahın annesi, kızkardeşi veya kızı tarafından kendilerine ait olan malikâne iradını artırmak ve tahsil etmek için gönderilir. İşte bu sebeple muhassılların rütbesi mütesellimden daha büyüktür.

Kaymakam: Vezirin vekili olup İstanbul'dan harp dolayısıyla ayrıldığı vakitlerde onun vazifesine bakar. Padişah İstanbul'dan ayrılırsa kaymakam iki olup biri İstanbul'da bulunur ve Âsitâne (İstanbul) kaymakamı denir, diğeri ise taşrada Padişah ile birlikte bulunarak Rikâp Kaymakamı adı verilir. Rumeli ve Anadolu Beylerbeyileri'nin vekillerine de keza kaymakam derler.

Tarihe Akan Bir Ay

Nisan 1965

1 NİSAN

Arabulucu Galo Plaza'nın raporu, Kıbrıs meselesinde tarafsızlığını muhafaza edemediği için Türkiye tarafından reddedildi.

2 NİSAN

T.R.T. konusundaki önerge, mecliste şiddetli tartışmalara sebep oldu.

5 NİSAN

A.B.D. Kuzey Viet-Nam'a 19. hava akını yaptı.

7 NİSAN

Batı Almanya Parlâmentosu (Bundestag), 7 yıldan beri ilk defa olarak Berlin'de toplandı. Başbakan Ludwig Erhard, tarihî toplantıdan önce bir kabine toplantısı yaparak, Batı Almanya'nın ikiye bölünmüş Berlin'deki hakkını belirtti. Erhard'ın sözcüsü Werner Krueger bir beyanat vererek, ancak Batı Almanya hükümetinin bütün Almanya adına konuşmaya yetkili olduğunu belirtti ve: «Hükümet bu hakkı kesin olarak alıncaya kadar her türlü çareye baş vuracaktır,» dedi.

Bundestag başkanı da açış konuşmasında bu tezi savundu ve komünistlerin karayolunu üç defa kesmiş olmalarını şiddetle protesto etti.

● Rus Mig uçakları, Batı Berlin'de Batı Almanya Parlâmentosu'nun toplandığı binaya ateş açtılar. Bina üzerinde dolaşan Rus uçaklarının bir ara makinalı tüfek ateşi açmaları halk arasında korku yarattı. Polis, raporları hiçbir yere isabet kaydedilmediğini bildirerek ateşin kurusıkı açılmış olabileceğini kaydediyor. Amerika, Ruslar'ın bu hareketinin tahrik edici olduğunu ifade ile, maksatlarının Batı Berlin halkını korkutmak olduğunu ileri sürdü.

11 NİSAN

Amerika'nın tanınmış mecmuası «Time»ın 9 nisan tarihli sayısı «Atatürk'ü küçük düşürücü iftiralarda bulunduğundan» bütün yurtta toplatıldı.

12 NİSAN

Amerika Birleşik Devletleri'nin orta batı kesimlerini altını üstüne getiren kasırga kurbanlarının tesbitine devam ediliyor. Bugüne kadar 23 ölü bulundu. Hiç olmazsa 1 500 kişinin yaralandığı, 1 000 evin yıkıldığı bildiriliyor. Uğranılan maddî zarar milyonlarca dolârı bulmaktadır.

13 NİSAN

Kuzey Viet-Nam'a yapılan A.B.D. hava akınları tekrar başladı.

14 NİSAN

Kuşadası'nda bir Yunan mayın gemisi karasularımıza girdiği için Yunanistan'ı protesto ettik.

15 NİSAN

Kuzey Viet-Nam'a yapılan en büyük hava akını sırasında 230 uçak kullanıldı.

18 NİSAN

Ege ve Marmara bölgesine yağan şiddetli, sürekli yağmurlar yüzünden Demirköprü barajının taşmaya başlaması üzerine tahliye kapakları açıldı, Gediz nehrinin kabarması sonucu 500 000 dönüm arasi sular altında kaldı.

19 NİSAN

Hükümet Yunan tabiiyetinde olanların istisnasız hudut harici edilmesine karar verdi.

22 NİSAN

Fener Rum Patrikhanesi'nin teftişi başladı.

23 NİSAN

Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı, havanın yağışlı geçmesine rağmen bütün yurtta kutlandı.

25 NİSAN

Ermeniler'in, elli yıl önceki tehcir dolayısıyla Beyrut'ta tertipledikleri miting sırasında Beyrut stadyumuna 20 000 kişi toplandı.

26 NİSAN

Hindistan Savunma Bakanı, büyük ölçüdeki Pakistan kuvvetlerinin, Hindistan'ın batı sınırı boyunca taarruza geçtiğini söyleyerek orduya âlarm verdi. Pakistan ise bu haberleri kesinlikle reddediyor.

27 NİSAN

Eskişehir'de patlayan kasırga ve hortumun sebep olduğu hasarlar sonunda birçok ev yıkıldı, 3 ölü, 6 yaralı var.

30 NİSAN

Cumhurbaşkanı, Dış İşleri Bakanı Hasan Işık'la görüştü. Çankaya'dan ayrıldıktan sonra bakanlığa gelen Işık, Rus büyükelçisini bakanlığa davet ederek kendisiyle bir süre görüştü.

50 000 000 Vesikanın Saklandığı Yer

Başbakanlık Arşivi

RÖPORTAJ: **ORHAN YÜKSEL**
FOTOĞRAFLAR: **SEDAT DİZİCİ**

Başbakanlık Arşivi, sadece Türkiye'nin değil, Türk İmparatorluğu'nun yıkılmasından doğan 20'den fazla devletin de arşivi durumunda. Bir tarafta Macaristan, bir tarafta Suudî Arabistan ve Yemen... Irak nerede, Fas nerede!... Habeşistan, Somali bir başka dünyanın ülkesi, Romanya, Bulgaristan başka dünyanın ve bunların birkaç asırlık arşivi, yeryüzünün en büyük arşivi olan Başbakanlık Arşivi'nde.

Ne yalan söyleyeyim, Başbakanlık Arşivi'ni hep duyardım, bilirdim ama, böylesine muazzam, böylesine mühim bir tesis olduğunu tahmin etmezdim. Kapıdan girip de çalışmaları görünce beni bir şaşkınlıktır aldı, umum müdürün sözlerini duyunca da bu şaşkınlığım doğrudan doğruya hayranlığa döndü.

Başbakanlık Arşivi Umum Müdürü Mithat Sertoğlu:

— «Burası,» diyor, «sadece Türkiye'nin değil, Türk İmparatorluğu'nun yıkılmasından doğan 20'den fazla devletin de arşivi durumunda. Irak, Suudî Arabistan, Mısır, Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk, Yugoslavya, Kıbrıs, Macaristan gibi birçok devletlerin birkaç yüzyıllık millî tarihi için gerekli bütün vesikalar buradadır.»

Bu çeşitli memleketler bir anda gözümde canlanıyor. Manzara şu: Bir tarafta Macaristan'ı, bir tarafta Suudî Arabistan'ı, Yemen'i düşünüyorum. Irak nerede, Fas nerede!... Habeşistan, Somali bir başka dünyanın ülkesi, Romanya, Bulgaristan başka dünyanın... Ve, bütün bunların birkaç asırlık millî arşivi işte burada, bu binaların içinde.

Mithat Sertoğlu devam ediyor:

— «Sayıları yirmiyi geçen bu devletlerin siyasî haklarının muhafaza edildiği yer burasıdır. Vatandaş ve devlet hakları için bize baş vurulur. Başbakanlık Arşivi başka hiçbir müesseseye benzemez. Bütün Orta Doğu'da gerçek bir siyasî hüviyeti vardır.»

— «Ne gibi meselâ?»

— «Meselâ hudut meseleleri. Bu devletler arasında her hangi bir hudut ihtilâfı oldu mu bize baş vurulur. Hepsinin kaydı vardır bizde. Bakın meselâ birkaç yıl önce İran'la Irak arasında bir hudut ihtilâfı olmuştu. Bunun halli için bu hükümetler Türkiye'ye baş vurdular. Neticede ihtilâfı halledecek vesikaları biz çıkardık.»

MEMLEKETİN TAPU SENEDİ

Mithat Sertoğlu devam ediyor:

— «Başbakanlık Arşivi memleketimizin tapu senedidir. Milletin hâtıra defteridir burası. Bizim vazifemiz şüphesiz ki sadece siyasî değildir. Biliyorsunuz, Türkiye'nin kadastrosu tamamlanmamıştır. Her hangi bir yerdeki arazi ihtilâfında bizim kayıtlarımıza müracaat edilir. Bu gibi müracaatlar sadece Türkiye için değil, Türkiye dışı için de vârittir. Meselâ Taşoz adasındaki bir maden şirketi kendi devletiyle ihtilâfa düşerse, bunun hal yeri, bizim arşivimizdir.»

— «Yani burasının milletlerarası bir durumu var.»

— «Elbette, Başbakanlık Arşivi'nin Türkiye dışında da büyük şöhreti vardır.»

— «Peki, bu mühim müessesenin kuruluşu ne zaman acaba?»

— «Burasının kuruluşu aslında pek eski değildir. Tanzimat'ta Büyük Reşid Paşa tarafından Sadâret Arşivi olarak kurulmuştur. İlk sırada yalnız sadrâzamlık, yani başbakanlık arşiviydi. Sonradan başka bakanlıkların arşivleri de gelmiş bulunuyor.»

— «İyi ama asıl arşiv malzemesinin toplanması Tanzimat'tan mı başlıyor?»

— «Ne münasebet. Bu malzeme şüphesiz daha eskidir. Efendim, Osmanlılar'da vesikaya karşı muazzam bir alâka vardı. Devletin kurulduğu günden itibaren hiçbir vesikayı atmadılar; hepsi büyük bir dikkatle muhafaza edildi. O zaman Defterhâne Hazinesi deniyordu. Ancak zamanla önlenemeyen kayıplara uğradık. Meselâ Bursa'daki arşiv, Timur istilâsı sırasında tamamen yakıldı. Edirne'deki arşiv de 93 Harbi'nde mahvoldu. Bütün bu kayıplar vesikalara verilen ehemmiyeti azaltmadı şüphesiz.»

— «Peki, halen arşivdeki en eski malzeme hangi tarihe kadar uzanıyor?»

— «Yıldırım Bâyezid zamanına ait orijinal vesikalarımız var. Ancak bu, o zamandan itibaren bütün vesikalar eksiksiz olarak mevcut demek değildir. Arada yer yer boşluklar oluyor. Bakıyorsunuz aradaki birkaç seneye ait hiçbir kayıt yok, sonra yeniden vesikalar muntazam bir sıra takip etmeye başlıyor.»

— «Arşivde ne kadar vesika var acaba?»

50 000 000 VESİKA

— «Başbakanlık arşivinde 50 000 000 vesika vardır. Ancak meselâ yüzlerce vesikayı içine alan Mühimme Defterleri gibi kaynakları da bir vesika sayıyoruz. Aksi takdirde, ayrı ayrı vesika sayısı, 50 milyonun birkaç mislini bulur.»

— «Müthiş bir rakam bu! Peki aranan bir şey bulunabiliyor mu?»

— «Elbette. Bütün dokümanlar tasnif edilmiş vaziyettedir ve tasnif hâlâ da devam etmektedir.»

Başbakanlık Arşivi Umum Müdürü Mithat Sertoğlu

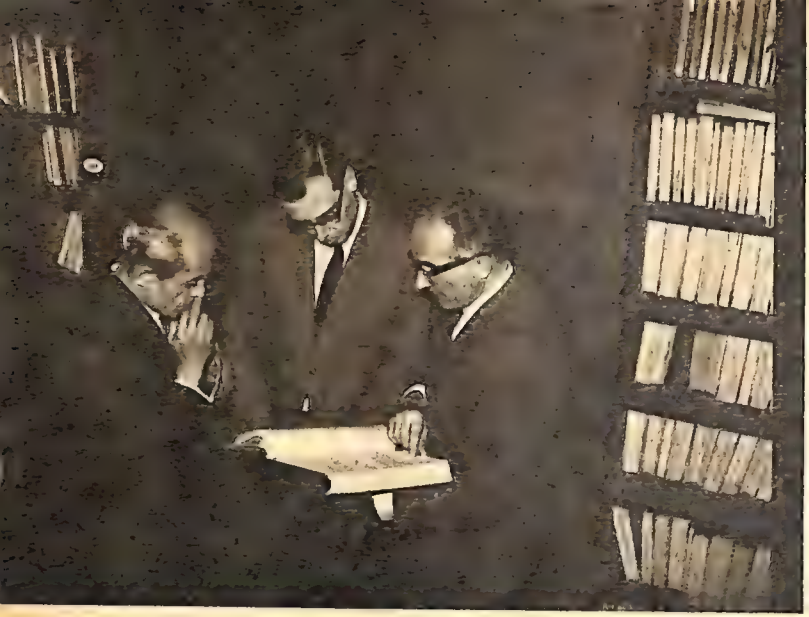

Mithat Sertoğlu, Neşriyat ve Yazı İşleri Müdürlerimize bir Mühimme Defteri'ni gösteriyor.

— «Arşiv malzemesi nerede muhafaza ediliyor?»

— «Hususî depolarımızda. Buradaki birkaç tane depodan başka, Sultanahmet'te de büyük bir depomuz var.»

— «Peki, bu kıymetli vesikaların tetkiki nasıl oluyor? Her isteyene, istediği vesika veriliyor mu?»

— «Şüphesiz hayır. Burada çalışmak için Başbakanlıktan izin almak, çalışmanın maksadını, üzerinde çalışılacak mevzuu tasrih etmek lâzımdır. Ancak bu müsaade alındıktan sonra çalışmak mümkün olur.

— «Her halde tetkik için bir yeriniz var?»

— «Evet, tetkik salonumuz vardır. Çıkarılan vesikalar burada incelenir.»

— «Siyasî vesikalar da incelenebilir mi?»

— «Evet, şimdi 1914'e kadar olan arşivi tetkika açtık.»

Bu son cevap biraz tuhafıma gitti. Öyle ya, neden 1914'e kadar da daha sonrası değil?

— «Bu, bütün dünyada bir teamüldür. Normal olarak elli seneden daha yeni vesikalar incelemeye verilmez. Şüphesiz bunda siyasî sebeplerin birinci derecede rolü vardır. Hâdiseleri yaratan insanlar hayatta iken, hâdiseler henüz küllenmemişken bunları açıklamak doğru olmuyor.»

— «Anlıyorum... Anlamadığım, daha doğrusu henüz bilmediğim bir şey daha var. Arşivdeki vesikaların hemen hepsi, Arap harfleriyle yazılmıştır, öyle değil mi?»

— «Tabiî.»

— «Peki, zaman geçtikçe, bu yazıları okuyabilenlerin azalması, sizin için bir problem değil mi?»

— «Şüphesiz daima yeni elemanlar yetiştirmek lâzım. Bizim yaptığımız da budur. Buraya alınan memurların hepsi üniversite mezunudur. Arşivdeki çalışmalar da memurlarımız için bir mektep vazifesi görür. Burada en muğlak yazıları bile okuyabilecek şekilde yetiştirilirler. O bakımdan hiçbir endişemiz yoktur.»

— «Şu konuşmamızdan önce olsa, belki bu suali sormazdım ama, şimdi anlıyorum ki, Başbakanlık Arşivi'nde çalışmak son derece mühim, çok mesuliyetli bir şey...»

Başbakanlık Arşivi'nin en önemli vesikaları arasında olan vakfiyelerden biri.

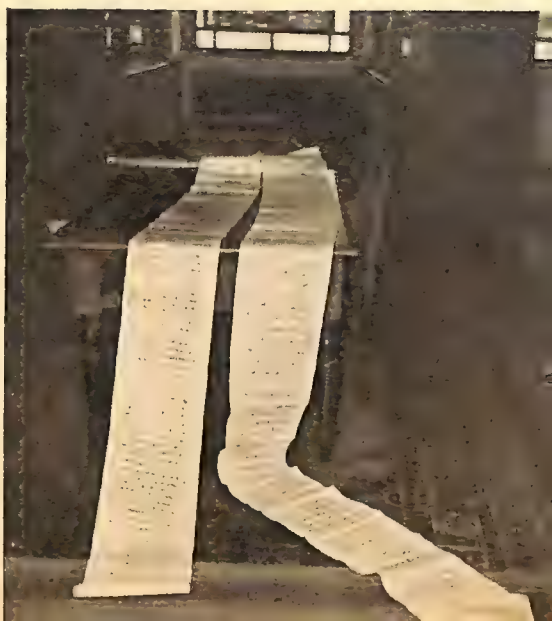

Mithat Sertoğlu ne diyeceğimi anlamıştı:

— «Evet, memurlarımızı seçerken biz de bu ehemmiyete uygun olarak son derece titiz davranırız. Çünkü Başbakanlık Arşiv memurluğu büyük mesuliyeti icap ettiren bir meslektir.»

— «Hiç şüphesiz... Şimdiye kadar anlattıklarınız bunu açıkça gösteriyor.»

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Konuşmamızın bütün safhalarından Mithat Sertoğlu'nun gerçekten titiz bir memur olduğu anlaşılıyordu. 20 yıldan fazla buraya emek vermiş bir insan olarak arşivciliğin en ince noktalarına vakıftı.

Yabancı memleketlerdeki arşiv çalışmalarından bahsederken, arşiv meselesi ile bizzat UNESCO'nun meşgul olduğunu, her yıl UNESCO himayesinde milletlerarası bir arşiv konseyi toplandığını söyledi. Buna şüphesiz Türkiye de katılıyordu.

Ayrıca, yabancı memleketler devlet arşivlerine fevkalâde bir ehemmiyet de veriyorlardı.

— «Yabancı memleketlerde devlet arşivlerine büyük ehemmiyet verilir. Arşiv memurları orada çok daha müreffehtir. Meselâ İsveç'te arşiv umum müdürü 12 000 lira aylık alır.»

— «Bizde lâzım gelen ehemmiyet verilmiyor mu?»

— «Onu demek istemedim. Veriliyor, hem de önümüzdeki yıllarda çok büyük işlere girişilecek.»

— «Ne gibi?»

— «Efendim, Başbakanlık Arşivi umum müdürlüğü yerine şimdi bir **Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü** kurulacak.»

— «Gene İstanbul'da mı olacak?»

— «Hayır Ankara'da. Türkiye yedi arşiv bölgesine ayrılıyor. Bu yedi bölgeye ait arşiv malzemesi, o bölgelerdeki merkezlerde toplanacak. İstanbul da bu şekilde yedi bölgeden birinin merkezi oluyor.»

— «Demek bu müstesna arşiv Ankara'ya taşınacak?»

— «Evet. Yepyeni bir teşkilât oluyor bu. Âdeta bir bakanlık teşkilâtı gibi bir şey olacak.»

— «Her halde yeni bir bina da yapılacaktır.»

— «Bakın, işin bu tarafı çok mühim. Devlet Arşivi Genel Müdürlüğü meselesi 1968-1972 beş yıllık plânına alınmış durumda. Bu iş için 25 000 000 liralık bir tahsisat alınacak.»

— «Mühim bir para.»

— «Elbette. Arşiv depoları da bildiğimiz binalardan olmayacak. Depolar Esenboğa civarındaki dağların içinde yapılacak. Böylece bu paha biçilmez hazineler bir atom bombası hücumunda bile zarar görmekten kurtarılmış olacak.»

— «Bu yeni teşekkül de Başbakanlığa mı bağlanacak?»

— «Evet.»

— «Bu mesele Avrupa'da nasıldır?»

— «Avrupa'da da bizdeki gibidir. Bazı memleketler de Başbakanlığa, bazılarında Parlâmentoya, bazılarında da millî eğitim bakanlıklarına bağlıdır. Her halde bu yeni tasarıyı bir an önce tahakkuk ettirmeye mecburuz. Yoksa şimdiki durumda personel az, imkânlar az...»

— «Şimdi burada kaç kişi çalışıyor?»

— «Kadromuz 100 kişiliktir. 2 umum müdür muavini vardır. Bu yeni tasarı gerçekleşince personelin terfihi de sağlanmış olacak. Hem mânen, hem maddeten.»

— «Ne gibi?»

— «Yeni kuruluşta memurlarımız üçe ayrılacak, asistan arşivist, arşivist ve başarşivist. Bunların dereceleri doğrudan doğruya asistan, doçent ve profesöre eşit olacak. Böyle bir unvanın memurlarımızı mânen tatmin edeceği şüphesizdir. Diğer taraftan üniversite hocaları gibi, derecelerine göre belirli bir de ödenek alacakları için maddî bakımdan da ferahlamış olacaklardır.»

Başbakanlık Arşivi'nde çalışan memurların hepsi Üniversite mezunudur ve vazifelerinin mesuliyetini müdriktir.

— «Siz ne kadar zamandan beri buradasınız?»

— «Ben 1944'te, buraya memur olarak girdim, sonra umum müdür muavini, nihayet 1960'ta umum müdür oldum.»

İLMÎ ÇALIŞMALAR

Mithat Sertoğlu, makam odasında yaptığımız bu

konuşmadan sonra, bize Başbakanlık Arşivi'ni gezdirdi. Önce kütüphaneyi gördük; ondan sonra sıra arşivin asıl çalışma merkezlerine geldi.

Başbakanlık Arşivi'ndeki son derece dikkat ve bilgi isteyen faaliyet üç ayrı kısımda geçiyor. Önce birinci kısma girdik. Burada perişan halde arşive gelen malzeme var, karışık, çoğu yırtılmış sayısız vesikalar. Arşivin gerçek bir mütehassıs olan elemanları burada, vesikaları ayırıyor, yırtıkları yapıştırıyor, bibirine eklenecek parçaları ekleyerek mazbut bir arşiv malzemesi haline getiriyorlar.

Burada tertiplenen arşiv malzemesi tarihleme kısmına gidiyor. Buradaki mütehassıs memurlar da kâğıdın cinsine, yazının karakterine, bahsedilen hâdiselere bakarak vesikanın tarihini tesbit ediyorlar.

Ondan sonra sıra, üçüncü kısma, ilmî tasnife geliyor. Artık depoya girecek duruma gelmiş vesikalar burada tasnif edilerek yerine konuyor.

— «Yerine koyma işi, arşivin en mühim işlerinden biridir. İster yeni malzeme olsun, ister bir istek üzerine çıkarılan vesikalar olsun, eğer tam yerine konmazsa bir daha bulmaya imkân yoktur. Kısacası burada her hangi bir vesikayı yanlış yere koymakla yakmak arasında hiçbir fark yoktur.»

— «Çok doğru, elli milyonun içinde kaybolur gider...»

— «Evet, ondan sonra bir daha bulmak tamamen tesadüfe kalır.»

— «Arşiv malzemesinin bir kataloğu var mı?»

— «Evet, eski kataloglar var. Fakat bu yetersiz. Şimdi yeni kataloglar yapılıyor.»

— «Arşiv malzemesinin muhafazası şüphesiz ki çok müşkül bir şeydir. Bu bakımdan ne gibi tedbirler alıyorsunuz?»

— «Sualiniz çok yerinde. Biz, elimizdeki vesikaları azamî titizlikle muhafaza etmek zorundayız. Bunun için kullanılacak yapıştırıcı maddeleri bile titizlikle seçiyoruz. Çünkü bugün kullanılan bir maddenin otuz sene sonra, elli sene sonra kâğıdı tahrip edip etmeyeceğini bilmek imkânsızdır. Bu bakımdan, şimdi yeni bir makina varmış, hararet ve basınçla hiç yapıştırıcı kullanmadan kâğıtları birbirine yapıştırıyormuş. Bu makinadan edinerek kullanacağız. Ayrıca kâğıt hastalıkları oluyor. Bunlar için kullanılacak ilâçlarda da titiz davranmak lâzım. Bugün kullanacağımız bir ilâcın yüz yıl sonra kötü bir tesirinin meydana çıkmayacağını nereden bilebiliriz?»

— «Arşiv malzemesinde kâğıt kurtları oluyor mu?»

— «Vardı efendim ama, bunlar çoktan önlendi.»

ARŞİV DEPOLARI

Başbakanlık arşivinin asıl çalışma merkezlerinden sonra depolarını gezdik.

1 numaralı depo Büyük Reşid Paşa tarafından doğrudan doğruya arşiv deposu olarak yaptırılmış. Yukarıda dikkatimizi ilk çeken muntazam kutular oldu.

— «Bunlar muahedelerdir...»

Doğrusu, hayatımda ilk defa bir muahede görecektim.

Mithat Sertoğlu bu kutulardan birini açarken:

— «Osmanlı devletinin bütün muahedeleri Başbakanlık Arşivi'ndedir,» dedi.

Sonra kutuyu açtı.

— «Bu, 1856 Paris muahedesi. Muahedeyi imza eden devletler aralarında birer tane teati ederler. Bakın bu İngiltere'nin verdiği nüsha.»

Muahedenamenin bütün sayfaları birbirine büyük bir dikkatle dikilmiş ve mühürlenmiş.

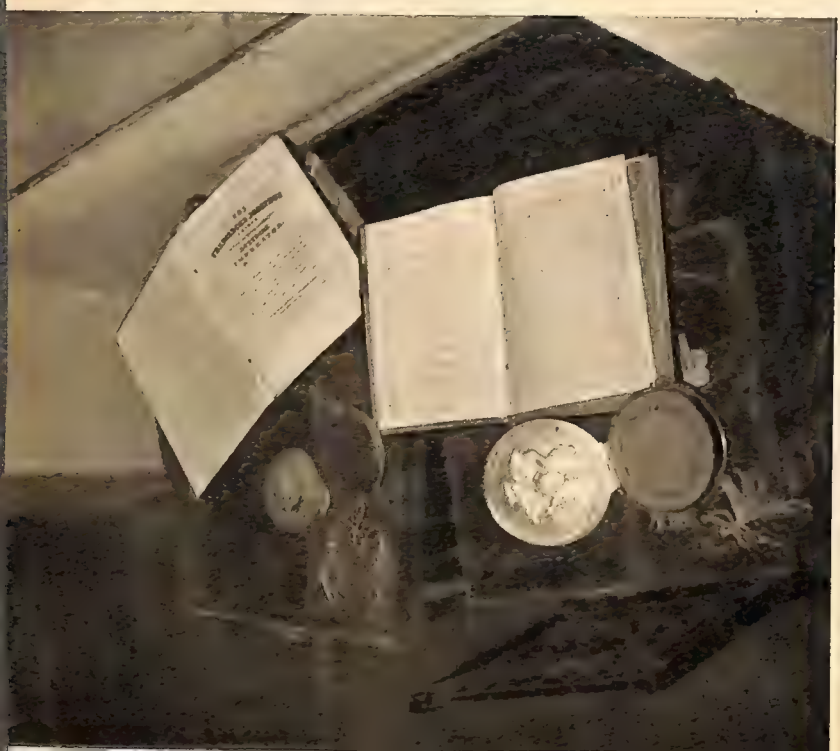

Paris Muahedesi'nin iki nüshası. Mühürler defterlerin kenarında görülen altın ve gümüş kutuların içindedir.

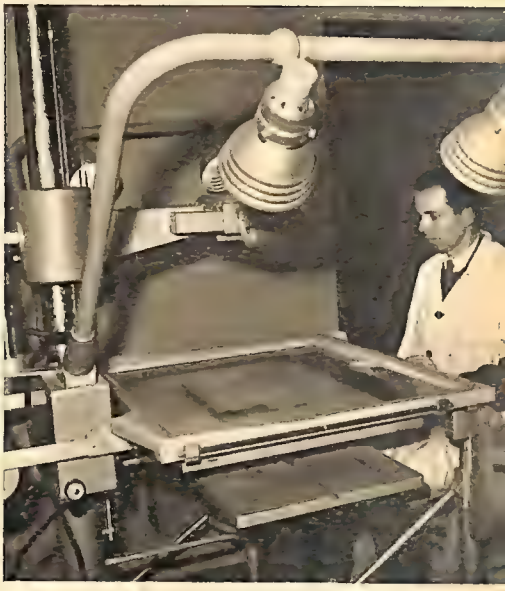

Bir ferman. Üstte müzehhep ve müzeyyen tuğra görülüyor. Yanında padişahın yazısıyla «mûcibince amel oluna» yazılı. Sağda yeni kurulan fotoğraf atelyesindeki son model mikrofilm makinası.

Bakıyorum, altında kıraliçe Victoria'nın imzası, Fransa'nın verdiği nüshada muahedenin Fransızca metni var, altında III. Napoléon'un imzası... Sonra Avusturya'nın verdiği nüsha...

Bu depoda fermanlar ve mühimme defterleri de var. Mithat Sertoğlu'ndan bir ferman göstermesini rica ettik. Çok geçmeden bir padişah fermanı açıldı önümüze. Tuğranın üst tarafında padişahın el yazısı var: «Mucibince amel oluna!»

Sonra bir mühimme defteri gördük.

Mithat Sertoğlu:

— «Mühimme defterleri,» diyor, «asıl, Kanunî zamanında başlamıştır. Bunlara Dîvân-ı Hümâyûn'da, yani bakanlar kurulunda alınan kararlar günü gününe yazılırdı.»

Depoların diğer kısımlarını da gezdikten sonra Mithat Sertoğlu bizi arşivin başka bir kısmına götürdü. Burası henüz kuruluş halinde muazzam bir teknik fotoğraf atelyesiydi. Arşivdeki vesikaların mikrofilmlerini çekmek için kurulan bu büyük tesis bir taraftan çalışmaya başlamıştı bile. Bu fotoğraf atelyesinin birçok bakımlardan faydalı olacağı şüphesizdi. Eski vesikaları ölümsüzlüğe kavuşturacaktı bir defa. Ayrıca, vesikalar üzerinde çalışmak isteyenlere de büyük bir kolaylık sağlanmış olacak, aynı zamanda vesikaların harap olmasını önlemiş bulunacaktı.

Çünkü arşivdeki vesikaların çoğu, ne kadar iyi bakılırsa bakılsın, bir defa zamanın tahribatına uğramış vaziyette. Bu bakımdan doğudan doğruya araştırma yapacak kimselere sık sık çıkarılan vesikalar şüphesiz daha da yıpranacak. Onun için en mükemmel usul mikrofilm kullanmak.

Başbakanlık Arşivi'ne yeni kurulmakta olan bu büyük tesise ayrıca mikrofilm okuma cihazları da konuyor. Böylece, tarihî ve siyasî değerine paha biçilemeyen vesikalar yerinde dururken, okuyucunun, o vesikanın mikrofilmini rahat rahat incelemesi imkân dahiline girecek.

Bu faydalı gezintiden sonra, tekrar Umum Müdürlük odasına döndük. İçeri girerken Mithat Sertoğlu gülümseyerek:

— «İşimiz bitti sayılır,» dedi, «artık kahvelerimizi içebiliriz.»

GELECEK SAYIMIZDA

Bizans'ı dize getiren Türk Hükümdarı

Yazan
Prof. Dr. İBRAHİM KAFESOĞLU

Amerika'nın keşfi eski dünyalara yeni ufuklar açmıştı

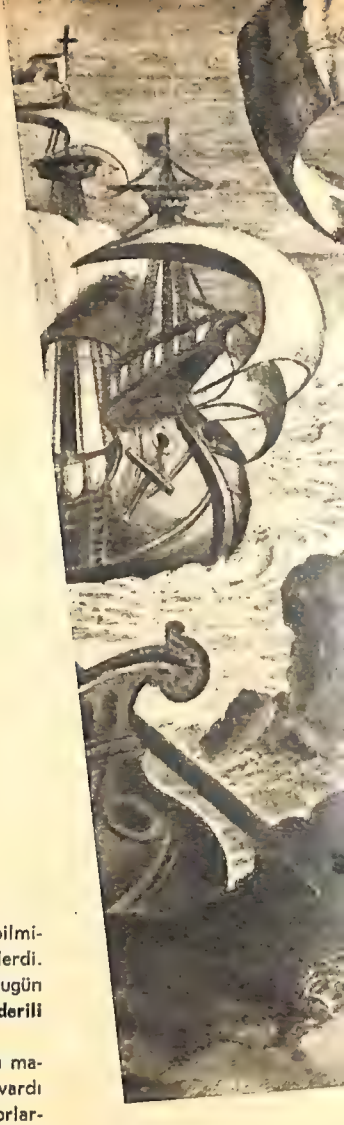

ÖNCELERİ bu meçhul ülkeye ayak basanlar, nereye geldiklerini bile bilmiyorlardı. Çünkü Hindistan'a batıdan bir yol ararken buraya gelmişlerdi. Onun için burada rastladıkları yerlilere **Hintli** dediler. Amerikalılar, bugün de kıtanın yerlileri için Hintli tâbirini kullanır. Fransızlar ise **Kızılderili** derler.

Kıtanın keşfedilmesinden sonra geçen kırk, elli yıl içinde, Amerika, Avrupalı maceraperestlerin hayallerinde yaşattıkları tek ülke oldu. Her türlü zenginlik vardı orada... Hele altın... Kum gibi altın vardı... Saraylarını bile altından yapıyorlardı. Kulaktan kulağa yayılan bu haberler macera ve çapul düşkünü her çeşit insanın Amerika'ya gitmek için can atmasına sebep oldu. Böylece korkunç katliâmlarla beraber Amerika yerlilerinin soygunu başladı.

Amerika yerlilerinin kendilerine göre mükemmel bir medeniyetleri vardı. Hele Meksika'da yaşayan Aztekler, su kemerleri, yollar, yüksek binalar, tapınaklar yapmayı başarıyorlardı. Ancak çok daha gelişmiş durumda olan Avrupalılar'dan geriydiler. Ateşli silâhları bilmiyorlardı. Hele at Amerika'da hiç yoktu. Yerliler atı ilk defa beyazlarda gördükleri zaman şaşkınlıktan ne yapacaklarını bilemediler. Söylendiğine göre ata binmiş beyazları gören ilk yerliler bunları dört ayaklı, iki başlı bir mahlûk sandılar. Hayatları boyunca görmedikleri, bahsini işitmedikleri bu mahlûklara karşı koymak elbette ki imkânsızdı. Birçokları bunları deniz aşırı âlemlerden gelmiş tanrı sandı.

Amerika yerlilerinin asıl felâketine sebep altın oldu. Çok altın vardı onlarda, pek çok. İspanyol denizcileri Amerika'dan döndükleri zaman, bu eşsiz maden hakkında akla, hayale gelmeyecek şeyler anlatıyorlardı.

Orada, yeni topraklarda, altından saraylar vardı; asma bahçelerdeki ağaçlarda altın ve kıymetli taşlardan yapılma

1521 yılında yapılan bu gravür, Amerigo Vespucci'nin hamakta yatan bir yerli kızı uyandırışını gösteriyor.

KIZILDERİLİLERİN ÖLÜMÜ

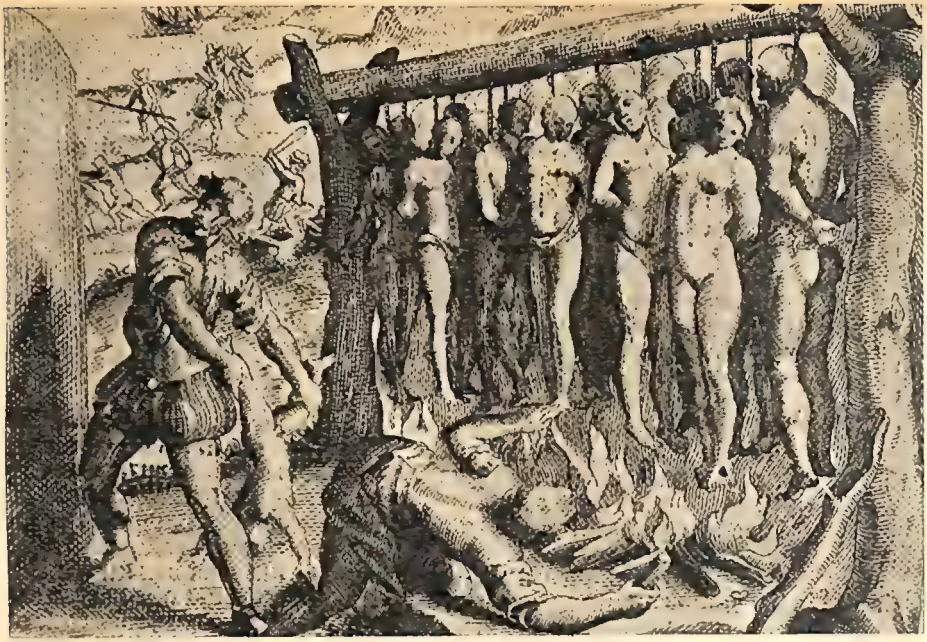

Amerika istilâcılarının, yerli ölülerini kızarttıklarını gösteren bu gravür Avrupalılar tarafından yapılmıştır.

mücevherler parıldardı. Hükümdarların saraylarında paha biçilmez altın külçelerine raslamışlardı.

Hangi maceraperest böyle bir tasviri duyar da çapul sevdasına kapılmaz. Kısa bir zaman içinde bu masallar öyle bir hale geldi ki, Avrupalılar'ın çapulcu takımı için Amerika'ya gitmek arzusu artık sârî bir hastalık halini aldı. Amerika'ya gidenler de gayelerine varmak için her türlü rezaleti, alçaklığı göze almaktan kaçınmıyorlardı. Bütün Kızılderililer, Avrupalılar'ın gözünde köleden ibaretti. Ellerine geçirdiklerini en ağır işlere koşuyor, kadınların, çocukların kitle halinde ölmelerine aldırış etmiyorlardı. Onlar için sadece altın vardı... Ama bu arada on binlerce yerli öldürülüyormuş, varsın ölsünler, onların medenî geçinen Avrupalılar'ın gözünde sinek kadar bile değeri yoktu.

Kıyasıya kullanılarak ölüme mahkûm edilen yerlilerin yanı sıra, tamamen lüzumsuz şekilde öldürülenlerin miktarı da akıllara durgunluk verecek derecede kabarıktı. Avrupa kaynaklarınca yapılan istatistiklere göre Küba'nın nüfusu 20 yılda 50 000'den 14 000'e; Haiti'nin nüfusu aynı zaman içinde 100 000'den 15 000'e düşmüştü. Meksika'nın bazı yerlerindeki yerli nüfus ise tamamen yok edilmiş bulunuyordu.

Amerika'ya giden beyazların gözünü kan bürümüştü artık. Öyle ki, yerlilere yaptıkları zulmü, doğrudan doğruya yamyamlığa kadar götürdüler. Evet, yamyamlık diyoruz. Çünkü öldürdükleri insanların etlerini yiyorlardı.

İnsan yeme işini zamanla daha da ileri götürdüler. Doğrudan doğruya insan kasapları açıldı. Burada öldürülen insanların muhtelif parçaları çengellere asılarak teşhir ediliyordu. Öldürülen yerliler bütün bütün veya parça parça kızartılarak yeniyordu. Bizzat Avrupalılar, bu konuları canlandıran yazılar yazmış, resimler yapmışlardır. Bu sayfalarımızda, beyaz yamyamların vahşetiyle ilgili olarak Avrupalı ressamların yaptığı iki gravürü okuyucularımıza veriyoruz.

Mevzu, insanı huzursuz edecek, iğrendirecek kadar korkunçtur, ama hakikattir. Bu hususta bir Fransız muharriri aynen şöyle diyor:

«Bu korkunç işleri yapanlara Avrupalı, hattâ insan demek için bin şahit ister... Bir de bunların Hıristiyan olduğunu düşünürsek!...

«Evet, dramın en acı tarafı, bütün bu mezalimi yapanların yabancı kavimlere İsa'nın kanunlarını götürmek iddiasında olmalarıydı! Papa, İspanya'nın yeni ülkeler üzerindeki hak-

larını tanıdıysa, bu, onların Hıristiyan dinine sokulmalarını sağlamak içindi. Amâ istilâcılar, Allah için, bu işi çok iyi yerine getirdiler. Papa ne derse desin, yerliler putperestti ve onları öldürmek lâzımdı. Kim ne derse desin, dökülen mâsum kanları Yeni Dünya'nın keşfini öyle lekeledi ki, hiçbir ilâç bu lekeyi çıkaramaz.»

Amerika yerlileri arasında, en ağır kayıplara uğrayan ve kısa bir zaman içinde büyük medeniyetleri tahrip edilen kavimlerden biri Aztekler'dir. Meksika'da yaşayan Aztekler'in tarihi 1100 yıllarına kadar uzanıyordu. Yani İspanyollar Amerika'ya geldiği zaman 400 yıllık bir geçmişleri vardı. Bu zaman içinde gittikçe genişlemiş, fetihlerde bulunmuş ve medeniyette ilerlemişlerdi. Sonra İspanyollar geldi!

İspanyollar'ın Aztekler'le temas ettiği sıradaki Aztek hükümdarı II. Montezuma idi. 1502'de 36 yaşında olduğu halde tahta çıkan II. Montezuma, aynı zamanda Aztekler'in son hükümdarı oldu. Montezuma, saltanatının ilk yıllarında sınırlarını genişletmekle uğraştı. Memleketini müreffeh bir hale getirdi. Debdebesi ve zenginliği dillere destan oldu. Sonra 1518 yılında byaz adamların Meksika sahillerine çıktığı haber verildi.

Ertesi yıl da İspanya adına fetihlerde bulunan Hernando Cortez adamlarıyla beraber geldi. Montezuma elçiler göndererek Cortez'i karşıladı. Maksadı onunla iyi geçinmekti. Fakat Cortez ve adamları bütün Aztek ülkesini en kanlı şekilde fethetme yoluna giriştiler.

Bunun başlıca sebeplerinden biri, onların üstün medeniyetlerinden olan korkuları, insan kurban etmeleri âdeti karşısında duydukları dehşet idi. Bu savaşlar devam ededursun Cortez, Montezuma ile sözde dost geçiniyor, ona bütün isteklerini yaptırıyordu. Şüphesiz hükümdarın bu tutumunu halk iyi karşılamadı. İspanyol mezalimi ise artık canlarına tak demişti. Sonunda isyan ederek başkentteki İspanyollar'a saldırdılar. Montezuma halka silâhlarını bırakmasını söylemek için sarayından çıkınca ona da hücum ederek ağır şekilde yaraladılar. II. Montezuma birkaç gün sonra öldü. Yıl 1520 idi.

İspanyollar Meksika'ya geleli 2 yıl oluyordu. Cortez daha 1536 yılına kadar Amerika'da kaldı...

Peru'da, eski Amerikan yerlilerinin bir mağara içinde kurdukları kışlık şehir.

Bu yıllar, Türk İmparatorluğu'nun büyük bir hızla geliştiği, Akdeniz'e hâkim olduğu yıllardır. Barbaros Hayreddin Paşa'nın fütuhatta bulunduğu yıllardır. Türkler yeni ülkeler fethetmekte, sonra oralarda düzgün bir idare kurarak halka âzamî yardımı yapmakta, ele geçirdikleri yerlerin refahı için uğraşmaktadırlar.

1519 yılında Barbaros Hayreddin Paşa, Yavuz Sultan Selim tarafından Cezâyir Beylerbeyiliği'ne tâyin edilmişti. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun bir paşası oluyordu. Öte yandan batıda Charles-Quint adında bir ünlü hükümdar daha vardı ve Hernando Cortez onun adına fütuhatta bulunuyordu. Cortez, gittiği yere ölüm ve çapul götürürken, Barbaros medeniyet ve zenginlik götürüyor, gerçek İslâm adaletini temsil ediyordu. Hernando Cortez üstelik gittiği yerlerde mukavemetle de karşılanmamıştı. Onun gemilerini, silâhlarını, atlarını gören yerliler, İspanyolları âdeta yarı tanrı saymış ve ellerinden geldiği kadar itibar ederek karşılamışlardı. Cortez bütün bunlara karşılık, onlara ölüm getirdi. Medeniyetleri mahvetti. Amerika'ya müteveccih bir Haçlı seferi sayabileceğimiz yüz kızartıcı istilâ hareketleri, medenî Avrupa'nın Amerika'daki ilk eseri oldu. Bundan sonra da istilâ aynı hızla devam etti ve Kızılderililer yavaş yavaş kaybolmaya başladılar.

Sonra 1541 yılı geldi. Hernando Cortez artık Avrupa'dadır ve büyük bir denizci, bir fâtih olarak itibar görmektedir. Bu sebeple 1541 yılında İspanya Kıralı ve Almanya İmparatoru Charles-Quint'in, Cezâyir'e yaptığı büyük sefere o da katılmıştır. 1541 yılının ekim sonlarında 516 gemiden mürekkep İspanyol donanması Cezâyir kıyılarına geldi, karaya asker çıkardı. Fakat Cezâyir müdafii, Barbaros'un mânevî oğlu olan Hasan Paşa, Cortez'le beraber bütün İspanyol donanmasını büyük bir hezimete uğratmış, donanma kasım başında Afrika'dan kaçmıştır. Bu seferde Charles-Quint 250'den fazla gemi, 20 000'den fazla asker kaybetmiştir.

Demek ki Avrupalılar kudretlerini ancak âcizlere gösteriyor, hem en gaddar bir şekilde göstererek övünüyorlardı. Muntazam bir ordu karşısında ise hictiler!

Amerika'nın istilâsı sırasında, Güney Amerika'da bugünkü Peru'nun dağlık bölgelerinde İnkalar yaşardı. Bunlar da kendi kıtalarında, kendi ölçülerinde büyük bir medeniyet geliştirmiş bir topluluktu. Mimarlıkta bilhassa ileriydiler. Yaptıkları yol, köprü ve binaların kalıntıları, bugün bile hayranlıkla seyredilir.

Ama İnkalar'ın da en büyük talihsizliği zenginlikleri oldu. Aztekler gibi onların saraylarındaki altın ve gümüş eşya da kısa zamanda dillere destan oldu. Çabucak zengin olmak isteyenler bu yeni ülkeye göz diktiler. Gerçekten de İnkalar tapınaklarını, saraylarını nâdide altın ve gümüş eşya ile doldurmuşlardı. Bunların hepsi de başlıbaşına birer sanat eseriydi. Som altından maskeler, zırhlar, kılıçlar, vazolar Avrupalılar'ın buraya da göz dikmelerine yetti.

Buraya da Pizarro adındaki İspanyol kâşifi musallat oldu. Bu adam hayatının gençlik yılları bugün bile bilinmeyen bir çapulcuydu. Tahsili, terbiyesi yoktu. Amerika seyahatleri başlayınca hemen bu yeni ülkeye gitmek hevesine kapıldı. Gitti de... Güney Amerika kıyılarında bazı keşiflerde bulundu.

Nihayet Peru'daki İnka ülkesini fethetmek üzere yola çıktı. Yanında başka arkadaşları da vardı. 1532'de İnkalar'la ilk temas vuku buldu. Aztekler gibi, İnkalar da Pizarro'yu büyük bir dostlukla karşıladılar.

Pizarro'nun gelişinde, bir yıl önce büyük İnka ölmüş, arkada kalan iki oğlu da taht kavgasına düşmüştü. Pizarro'yu ilk karşılayanlar arasında doğrudan doğruya büyük İnka'nın iki oğlundan biri, Atahuallpa da vardı. Pizarro büyük bir alçaklıkla, kendisini dostça karşılayanları tuzağa düşürerek öldürdü. İnka halkına yapmadık zulüm bırakmadı. Öldürülen prensin üvey kardeşi Manco'ya taç giydirdi. Sonra bütün ülkede talan ve katliâm başladı.

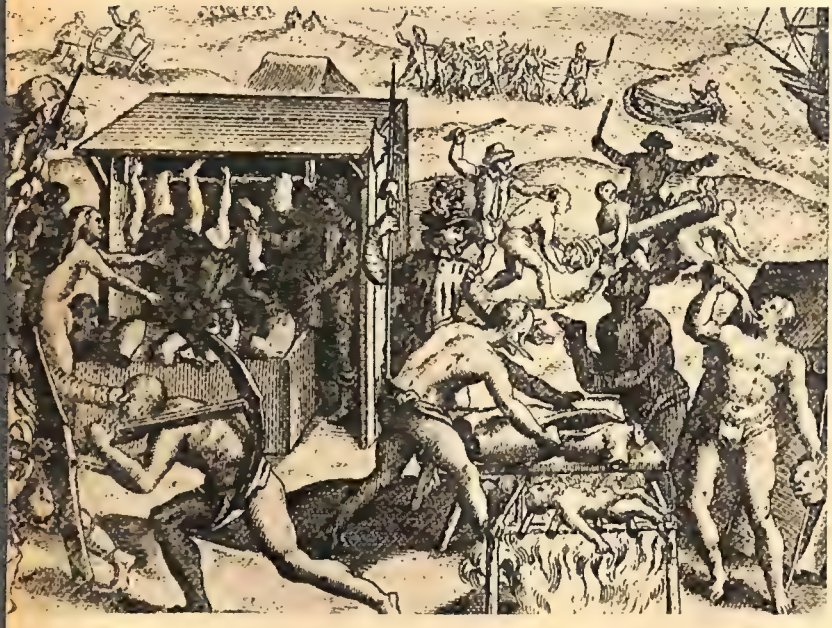

Bu inanılmayacak gravürü yapan da Avrupalı. İşte bir insan kasabı ve beyazların yaptığı mezalim.

Bu hareket sonunda İnkalar'ın sayısı da günden güne azalmaya başladı. Halk yıllar yılı işkence ve mezalim altında eksildi, yok oldu. Nüfusu 8-9 milyonu bulan İnkalar'ın sayısı 3-4 milyona indi.

Bugün Amerikan arkeologları, eski Kızılderililer'in medeniyetleriyle yakından ilgilenmekte ve bu alanda devamlı araştırmalar yapmaktadır. Bundan önceki sayfada verdiğimiz resim, en son arkeolojik çalışmaların ışığında çizilmiştir. A.B.D.'nde Kızılderililer'in eski medeniyetleri hakkında geniş neşriyat yapılmakta, Kızılderililer'in eski hayatları hakkında elde edilen bilgiler; kazılarda bulunan kalıntılar etraflıca açıklanmaktadır.

Kıral Faruk'un babası .. Fuad'ın gençlik resmi.

Mısır Kırallığı'nın Kuruluşu

İNANILMAZ TESADÜFLERİN YARATTIĞI SALTANAT

GEÇEN sayımızdaki makalemizde, Mısır kıralı Faruk'un, az raslanır tıynette bir adam olmasının sebepleri üzerinde durmuştuk. İki karısından, metreslerinden, annesinden, etrafından bahsettik. Bu tabloyu tamamlamak için, babası ve kızkardeşleri hakkında da birkaç söz söylemek icap eder. Gerçekte Faruk, babası Fuad'ın biraz daha rezil bir örneğinden başka bir şey değildir. Fuad'ın da, babası İsmail'in daha çapraşık bir nümunesi olması gibi.

I. Fuad kimdir? Mısır hükümdarı olduğu 1917'ye kadar, Mısır tahtına oturması akıldan dahi geçmeyen bir prens. Kavalalı hanedanının en dejenere prensi.

4 SAAT ERKEN DOĞDU DİYE

Ahmed Fuad, Hıdiv İsmail Paşa'nın 7 oğlunun altıncısıydı. İsmail Paşa, Kavalalı Mehmed Ali Paşa ailesinden gelen Türkiye'nin 4. Mısır valisiydi. İbrahim Paşa'nın 3 oğlunun ortancası ve Mehmed Ali'nin torunudur. Amcası Said Paşa'nın ölümü üzerine, ailenin en yaşlı ferdi olmak sıfatıyla, Sultan Abdülaziz Han tarafından, Mısır valiliğine tâyin edilmiştir. İsmail Paşa'nın vali olması, gerçek bir talih eseriydi. Çünkü 4 yaş büyük ağabeyi Ahmed Rifat Paşa, 5 yıl önce, bir gün Nil'de gezerken Kâfru'z-Zeyyât'ta boğulmuştu. İşte ağabeyinin 32 yaşındaki beklenmeyen ölümü neticesinde İsmail, ailenin en yaşlı

ferdi sıfatıyla vali oldu. İki amcası, Mehmed Abdülhalim ve Mehmed Ali Paşalar hayattaydı. Fakat Halim Paşa, İsmail'den 2 ay daha küçüktü, vali olamadı. Diğer amcası, daha da küçüktü. O kadar mı? Hayır! İsmail, ikiz doğmuştu. Kendisinden 4 saat küçük bir erkek kardeşi, Mustafa Fâzıl Paşa vardı. İsmail vali olunca, bu Mustafa Fâzıl Paşa da veliahtlığe yükseldi. Fıkra meşhurdur, İsmail Paşa bir gün Sultan Aziz'i ziyarete gelirken, merasim yapılıyormuş. Töreni seyreden Mustafa Fâzıl Paşa, yanındakilere: «Bütün bu debdebe, demiş; 4 saat acele davranması yüzündendir!»

İsmail Paşa, Bâbıâlî ve Saray ilerigelenlerine milyonlarca altın rüşvet dağıtarak, Sultan Aziz'den, Mısır verasetini değiştiren iki meşhur ferman aldı. Bu fermanların ikincisine göre, Mısır valisinin unvanı bundan böyle «hıdiv=saltanat nâibi» oluyordu. İlk fermana göre de hıdivlik, Kavalalı ailesinin en yaşlı prensine değil, en büyük oğuldan en büyük oğula kalıyordu. Avrupa hanedanlarında olduğu gibi. Bu suretle Mustafa Fâzıl Paşa, veliahtlikten düşüyor, İsmail Paşa'nın büyük oğlu Mehmed Tevfik Paşa, veliaht oluyordu. Mısır verasetinin değiştirilmesi, Türkiye'de büyük memnuniyetsizlik doğurdu. Bâbıâlî'nin değerli nazırlarından olan Prens Mustafa Fâzıl Paşa (maliye, maarif ve adliye nazırlıklarında bulunmuştur) İstanbul'dan Avrupa'ya kaçtı. Orada etrafına Ziya Bey (Paşa), Nâmık Kemal, Ali Süavi gibi genç muhalifleri topladı. Bâbıâlî'ye karşı yıkıcı ve zararlı bir muhalefete girişti. Fakat veraset fermanının hükümlerini değiştiremedi. Bir müddet sonra Sultan Aziz'in eteğini öperek kendini affettirdi, İstanbul'a dönüp tekrar nazır oldu. Mustafa Fâzıl Paşa, çağının en zengin adamlarından bir milyarderdi. Genç yaşında öldü. Torunları hayattadır.

İsmail Paşa, hıdivliğin zevkini fazla süremedi. Avrupa'dan borçlanarak, İngilizler'i Mısır'ın başına belâ etti. 1879'da, II. Sultan Abdülhamid tarafından azledildi. Kahire'den gelip İstanbul'da Emirgân'daki sarayında daha uzun yıllar yaşadı. Yerine büyük oğlu Tevfik Paşa, «hıdiv» sanıyla Mısır valisi atandı. Tevfik Paşa da 1892'de, 40 yaşında öldü. Büyük oğlu II. Abbas Hilmi Paşa, 17,5 yaşında hıdiv oldu. Büyük babası İsmail Paşa bu sırada, İstanbul'da yaşamakta devam ediyordu. 1899'da Abbas Hilmi Paşa'nın büyük oğlu Prens Mehmed Abdülmün'im doğdu ve veliaht ilân edildi. Fakat 1914 sonunda Türkiye, İtilâf Devletleri'ne karşı Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın yanında savaşa girince, vaziyet değişti. Abbas Hilmi Paşa, İstanbul'daydı ve bir Türk valisi idi. İngiltere, o zamana kadar hukukan Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası sayılan Mısır'ın, Türkiye'den ayrıldığını, resmen İngiltere'nin himayesine alındığını ilân etti. Abbas Hilmi Paşa ile oğlu Mehmed Abdülmün'im Bey, İngilizler ve diğer İtilâf Devletleri tarafından hıdiv ve veliaht olarak tanınmamaya başladı. Buna karşılık Türkiye ve müttefikleri olan Almanya, Avusturya-Macaristan ve tarafsız devletlerin bir kısmı, Abbas Hilmi Paşa'yı hıdiv olarak tanımakta devam ettiler. İngilizler, İsmail Paşa'nın ikinci oğlu Hüseyin Kâmil Paşa'yı, Mısır tahtına

geçirdiler. Üstelik hıdiv unvanını kaldırdılar. Kâmil Paşa'ya sultan gibi gülünç ve akıllarınca Türk padişahını küçük düşüren bir unvan verdiler.

ÖRNEK BİR İNSAN: PRENS HÜSEYİN KEMÂLEDDİN PAŞA

Hüseyin Kâmil Paşa, fazla ahlâklı bir adam değildi. 37 yıllık karısı Prenses Aynu'l-Hayât'ı boşamaktan çekinmemiştir. Kavalalı hanedanından bir prenses olan bu hanım, boşandıktan tam yedi gün sonra, teessüründen ölmüştür. Hüseyin Kâmil Paşa da, 3 yıl sonra 1917'de öldü. I. Cihan Savaşı devam ediyordu. Yerine hayattaki tek oğlu Prenses Hüseyin Kemâleddin Paşa'nın geçmesi lâzımdı. Fakat Mısır ordusu başkumandanı olan bu Prens, babasını ve şahsını, Mısır tahtının meşru hükümdarı ve vârisi saymıyordu. Türkiye'ye bağlıydı ve İngilizler'den nefret ediyordu. Tahtı reddetti.

Hüseyin Kâmil Paşa'nın diğer iki oğlu, evvelce ölmüştü. Prens Kemâleddin Paşa'nın tahtı reddetmesi üzerine İngilizler, Fuad'ı «sultan» sanıyla Mısır tahtına oturttular. Gerçi Fuad'ın iki ağabeyi İbrahim Hilmi ve Mahmud Hamdi Pa-

Mısır parlâmentosunun açılışı (23 mayıs 1936). Tahtta kıral nâibi Veliaht Prens Mehmed Ali Tevfik Paşa oturuyor. Solda en başta oturan son kıral nâibi Veliaht Prens Damat Mehmed Abdülmün'im Beyefendi'dir. Sağda başbakan Nahhâs Paşa mikrofon önünde nutuk veriyor.

şalar hayattaydılar. Fakat bu prenslerin biri müşir (mareşal), diğeri birinci-ferik (orgeneral) rütbeleriyle Türk ordusundan emekliydi, İstanbul'da oturuyorlardı, Mısır'daki İngiliz idaresini gayrimeşru sayıyorlardı. İşte bütün bu akıl almaz tesadüflerin neticesinde Ahmed Fuad, Mısır tahtına geçti ve 1922'de «melik=kıral» sanını aldı. 1922'de İngiltere, Mısır'a bağımsızlık tanıdı. Fakat 1936'ya kadar bu bağımsızlık, sınırlı bir istiklâlden ibaret kalmıştır.

Fuad, prensken, Kavalılar'dan bir prenses olan Şivekâr Hanım'la evlenmişti. Uzun müddet Prenses Şivekâr'la sevişmiş, birçok dedikodular olmuş, hattâ prensesin ağabeyi Prens Seyfeddin Bey, bunlara tahammül edemiyerek Fuad'a tabanca çekmişti. Fuad'ı yaralayan Prens Seyfeddin, uzun yıllar Fuad tarafından Londra'da bir tımarhaneye kapatıldı. Oğlu Faruk gibi çok açgözlü olan Fuad, tahta geçince, sabık kayınbiraderinin tapularını kendi üzerine geçirtti. Esasen Şivekâr'la evliliği ancak 3 yıl sürdü. Boşandılar. Sonradan Prenses Şivekâr, 4 defa daha evlenip boşandı ve hanedanın skandaller prensesi oldu.

KIRAL FUAD, SULTAN HAMİD'İN YAVERİYDİ

Ahmed Fuad Paşa, İsmail'in oğullarının en değersiziydi. II. Abdülhamid, hemen bütün Mısır prenslerine paşalık vermişken, ona vermemişti. Ancak Sultan Reşad devrinde paşa olabildi. Ahmed Fuad, Sultan Hamid'in yaveri idi ve binbaşı rütbesini taşıyordu. Ancak münasebetsiz tavırlarından dolayı saraydan kovuldu ve Viyana ataşemiliter yardımcılığına atandı. Sultan Hamid, Viyana ataşemiliterimiz kurmay albay Faik Âli Bey'e, bu ahlâksız ve sefih prensin hareketlerine dikkat etmesi emrini vermek lüzumunu da duymuştu.

İşte Türk idaresinde paşalık rütbesine lâyık görülmeyen ve Mısır tahtına geçmesi hayale bile gelmeyen bu Fuad, yukarıda anlattığımız akıl almaz tesadüflerin sonunda, İngilizler tarafından Mısır tahtına oturtuldu. Daha 1913'te, Balkan Savaşı'ndan sonra, Türkiye himayesinde Arnavutluk prensi olmak üzere namzetliğini koymuş, fakat reddedilmişti. Arnavutluk tahtı II. Abdülhamid'in oğullarından Mehmed Burhâneddin Efendi'ye teklif edilmiş, fakat Türkiye tahtı üzerindeki veraset hakkını kaybetmek istemeyen Şeh-

Faruk hava mareşali üniforması ile bir manevrada, hava subayları ile.

zade, bu teklifi geri çevirmişti.

Fuad, lise tahsilini İsviçre'nin Cenevre şehrinde Fransızca olarak yapmış, sonra Torino'daki İtalyan harbiyesini bitirip süvari subayı çıkarak Türk ordusuna katılmıştı. Faruk'un İtalyanlar'a sempatisi, babasından intikal etmiştir. Fuad, oğlu Faruk'a Türkçe öğretmemiş, herkesin Türkçe konuştuğu Mısır sarayında bu dili kapmaması için itina göstermiş, fakat İtalyanca öğretmiştir.

Faruk, babası Fuad'ın ölümü üzerine tahta geçince Mehmed Ali Tevfik Paşa, yani Hıdiv Abbas Hilmi Paşa'nın kardeşi, tekrar veliahtliğe yükseldi. Hattâ Faruk rüşdünü ispat edinceye kadar bir yıl, üç ay da kıral nâipliği yaptı. Bu sıralarda eski hıdiv II. Abbas Hilmi Paşa hayattaydı. İstanbul'da ve Avrupa'da yaşıyordu. Mısır'a sokulmuyordu. Çünkü Mısır tahtının gerçek sahibiydi. Ancak 1945'te öldü. Faruk, Mısır'dan kovulunca kıral nâibi olan Damat Mehmed Abdülmün'im Beyefendi, Abbas Hilmi Paşa'nın tek oğludur (bir kardeşi küçük yaşta ölmüştür). Faruk tahtta kalsa ve oğlu olmasaydı, taht Prens Abdülmün'im'e, yani 1914'te İngilizler tarafından düşürülen meşru veliahde geçecekti. Bu suretle hak da yerini bulmuş olacaktı. Faruk'un bütün korku ve endişesi buydu. Amcasının oğlundan nefret ediyordu. Bu nefretin psikolojik sebebi açıktır. Çünkü Faruk ve babası, aslında, müstevlî İngilizler'in zorbalığıyla gayrimeşru şekilde Mısır tahtına oturtulmuşlardı. Bu hususta Mısır'ın veya metbuu olan Türkiye'nin reyi alınmış değildi. Mısır'da meşru hükümdar, Abbas Hilmi Paşa ve onun oğlu olmak icap ederdi. Şimdi Kavalalı hanedanının reisi, Prenses Neslişâh ile evli bulunan bu Prens Mehmed Abdülmün'im'dir. Prenses Neslişâh, II. Abdülmecid'in oğlu Şehzade Ömer Faruk Efendi ile VI. Mehmed Vahîdeddin'in kızı Sabîha Sultan'ın 3 kızının büyüğüdür. Bu 3 prenses de, Mısır prensleriyle evlenmişlerdir.

Kıral Faruk'un amcası Hüseyin Kâmil Paşa

Kıral Fuad, yukarıda anlatılan büyük komplekslerin etkisinde, mensup olduğu Türklüğü inkâr etmiştir. Arap olduğunu ileri sürmesine imkân olmadığı için «Arnavut asıllıyım» demiştir. Halbuki Mehmed Ali Paşa, Arnavut değil, Türk'tür. Arnavut olsa bile bunun hiçbir değeri yoktur, aile tamamen Türk sayılır. Mehmed Ali'nin ailesi, oğulları ve torunları arasında Arnavutça'nın kelimesini bilen bir tek fert yoktur. Hepsi ana dilleri olarak Türkçe'yi, sonradan Arapça'yı öğrenmişlerdir. Arapça bilmeyen Kavalalı prens ve prensesleri sıkça görülmüştür. Fakat Türkçe bilmeyenleri yoktur. İlk Türkçe bilmeyen prens ve prensesler, Kıral Fuad'ın bu hususta gösterdiği ihtimam sayesinde, oğlu Faruk ile kızları olmuştur.

FARUK'UN KIZKARDEŞLERİ

Tabloyu tamamlamak için, biraz da Faruk'un 5

kızkardeşinden bahsetmek icap eder. Kızkardeşlerin en büyüğü Faruk'un üvey ablası olur. Bu prenses, Fevkıye adını taşımaktadır ve Fuad'ın ilk zevcesi olan Şivekâr'dan doğmuştur. Faruk'tan 22,5 yaş büyük olan Prenses Fevkıye, Faruk'un muhitinden uzakta yaşamıştır. Mısır'ın Fransa sefiri olan Mahmud Fahri Paşa ile 1919'da, yani Faruk dünyaya gelmeden önce evlenmiştir.

Faruk'un ana, baba bir dört kızkardeşinin hepsi kendinden küçüktür. Bunlar sırasıyla 1921 doğumlu Fevziye, 1923 doğumlu Fâize, 1926 doğumlu Fâika, 1930 doğumlu Fethiye'dir. Faruk'tan 1,5 yaş küçük olan Prenses (bir vakitler imparatoriçe) Fevziye, kıral ve devlet işleri üzerinde çok müessir bir kadındı. Kızkardeşlerinin de en güzeliydi.

Prenses Fevziye, 17,5 yaşında iken, kendisinden 2 yaş büyük olan İran veliahdi Muhammed Rızâ Pehlevî ile evlenmiştir. 1,5 yıl sonra Prenses Şehnâz doğmuşsa da, evlilik uzun sürmemiş, İran sarayının baskısına, 1941'de Şah olan zevcinin kızkardeşlerinin tahakkümüne dayanamayan Fevziye, Mısır'a kaçmıştır. Uzun müddet Mısır'da ağabeyi Faruk'un yanından ayrılmamış, 1948'de de Şah'tan resmen boşanmıştır. Şah 2 yıl sonra Süreyyâ İsfendiyârî ile evlenmiştir. Prenses Fevziye ise, boşanmasından sonra şer'an yeniden evlenmek için bekleme müddeti (hadd-i şer'î) olan 4 ay, 11 gün sonra Albay İsmail Şîrîn Bey'le evlenmiştir. Zaten Fevziye'nin, kendinden 3 yaş büyük olan bu albayla sevistiği söylenmekteydi. Bu evlenmeden 1950'de Nâdiye Hanım doğmuştur.

Faruk'un diğer kızkardeşi Prenses Fâize, 1945'te Mehmed Ali Rauf Bey'le evlenmiştir. Prensesten 7 yaş büyük olan Mehmed Ali Bey, Türk albaylarından Abdurrauf Bey'in oğlu ve 93 Türk-Rus savaşının meşhur kumandanlarından Müşir Rauf Paşa'nın torunu, yani Türk'tür. Annesi Emîre Hanım da, Hıdiv İsmail Paşa'nın kızının kızıdır. Prenses Fâize, Mısır'da, İstanbul'da ve Avrupa'da, son derece dedikodulu bir hayat yaşamıştır.

Frenses Fâika, 1950'de ağabeyi Faruk'tan izinsiz olarak Fuad Sâdık Bey adında bir hariciye memuru ile evlenmiştir.

En küçükleri olan Prenses Fethiye, annesi Nazlı'nın sevgili kızıydı. Nazlı'nın hususî kâtibi Riyâd Galî adında Hıristiyan bir Mısırlı ile evlendiği için, 1950'de annesi ile beraber Mısır hanedanından tard edilmiştir. Bu Riyâd Galî'nin, Prenses Fethiye ile evlenmeden önce, annesi Kıraliçe Nazlı ile münasebeti olduğu da söylenmiştir. Nitekim Nazlı'nın bütün parasını bu damadı yemiştir. Prenses Fethiye, bu izdivaçtan, 1952 ve 1954'te, Los Angeles'te 2 erkek çocuk dünyaya getirmiştir.

Faruk, Mısır'dan çıkarıldıktan sonra hemen kırallık ilga edilmedi. 6 ay 3 haftalık oğlu «II. Fuad» sanıyla kıral oldu. Fakat bebek kıral, babasıyla İtalya'ya gitmişti. II. Fuad'ın doğmasından önce veliaht olan ve II. Fuad kıral olunca tekrar veliahtlığa yükselen Prens Abdülmün'im, kıral nâibi oldu. Fakat her şeye başbakan ve başkumandan General Necib hâkim görünüyordu. Aslında Necib'in ipleri de, Nâsir'ın elindeydi. II. Fuad'ın «Mısır ve Sudan Kırallığı» ancak 10 ay, 23 gün sürdü. Bebek kıral, saltanatının başladığını olduğu gibi bittiğini de kavrayamadı. Çünkü kırallıktan düşürüldüğü zaman henüz 1,5 yaşını doldurmamıştı.

Kıral Faruk, diğer hanedan üyelerinin haklarını yemek, mümkün olabildiği takdirde mallarını gasbetmek yolunu tutmuştu. Fakat kızkardeşlerine karşı lûtufkâr davranmıştır. Kırallıktan düştükten sonra, kızkardeşleri tarafından terk edilmiş, hattâ aleyhinde beyanat verilmiştir. Bu kadarı da, her düşenin başına gelen hallerdendir. Hele Faruk gibi, kendi kuyusunu kendi elleriyle bıkıp usanmaksızın kazan bir adam için, bu çok tabiîdir.

Faruk Mısır eskrim kulübünün açılış töreninde

Çölde Doğan Kırallık

Suudî Arabis

SUUD İbnussuud'un babası Abdülaziz İbnussuud'un asrımızda bu mertebeye ulaşması talihin cilvesinden başka bir şey değildir, çünkü o, hakikatte ne çağdaş tarihin bir siması, ne de Doğu veya Batı'nın Ortaçağları'na ait bir şahsiyettir. İbnussuud aşiret reislerinden biriydi. Fakat evvelce kimsenin sezmediği enerjileri ve imkânları bulup çölden çıkarmasını bildi ve gayreti sayesinde kendisine bir kırallık yarattı.

Mücadele ve yokluk içinde geçen bir hayattan sonra zengin ve kudret sahibi kıral haline geçen bu adam, parayı saymadan harcamakla beraber Kur'an-ı Kerim'in emrettiği basit ve mütevazı hayat şartlarının en mutaassıp taraftarı ve tatbikçisi oldu. Develerini ve kölelerini çalıştırmakla beraber uçak ve çöl otomobillerini kullanmakta da katiyen tereddüt etmedi...

Arabistan yarımadasını birliğe kavuşturmak uğruna düşmanlarını bertaraf etmek, soymak ve perişan etmek için kullandığı çareler, biraz da Omiros'un tasvir ettiği geçmiş zamanların kahramanlarını hatırlatır: O da bu efsanevî simalar gibi elini kana bulamaktan çekinmemiş, hiç beklenmedik zamanlarda da âlicenap ve kibarca hareket etmesini bilmiştir. Meşhur casus Lawrence'e göre İbnussuud Arabistan bedevisini, bütün vasıflarıyla temsil etmekteydi.

Derler ki, modern Arabistan tarihi XVIII. asrın ortalarına doğru, Vahabîler'in yaptıkları dinî inkılâpla başlar ve ehemmiyet kazanır. Necid emîri Muhammed İbnussuud tarafından girişilen bu hareket Arabistan'a Orta-Şark siyasetinde bir rol temin etti.

Çölün ıslahatçıları

Vahabî din ıslahatçılarının baş kaldırmaları, yarımada dışındaki kuvvetleri harekete getiren birtakım siyasî, iktisadî ve askerî durumlar yarattı.

Abdülaziz 1814 yılında Mekke'yi ele geçirerek mezheplerinden ekserisi tarafından mukaddes sayılan birçok emaneti, haram olduklarını bahane ederek tahrip etti. Bu harekete karşı alınan tedbirler fayda vermedi. Yalnız birkaç Suudî prensi İstanbul'da idam edildi.

ÇEVİREN
MAZHAR KUNT

Yeni Suudî Arabistan
Kıralı Faysal

1818-1824 yıllarında Vahabî emîrliği darmadağın oldu; Arabistan'ın bütün şeyh ve emîrleri Osmanlılar tarafına geçerek Vahabîler'den yüz çevirdiler. Vahabî ilerigelenlerinin hepsi çöle sığındı.

Fakat 1824'te, bu sefer Abdullah'ın oğlu Türkî ayaklandı ve Türkler'e karşı yürüdü. Tam on sene Arabistan'da zulüm ve istibdat hüküm sürdü. Türkî kurnazdı, her duruma uymasını biliyordu. Bunun için sonradan Türk hâkimiyetini kabul etti ve Bâbıâlî'nin otoritesine girdi.

Bu suretle hâkimiyetini tahkim eden Türkî çok geçmeden bir suikasta kurban gitti. Oğlu Faysal, ailenin otoritesini yeniden kurdu ve 1836'da, vergi vermeyi reddetti; fakat bu yüzden Türkler'le çıkan çatışma sonunda esir düşerek Kahire'ye nakledildi. Altı yıl sonra da esaretten kurtulmaya muvaffak olarak çölde, Bedevilere sığındı ve tekrar eşkiyalığa başladı. Birkaç ay sonra Arabistan'da bir tek Türk kalmadı. Faysal babasının sultanlığını tekrar ihya etti ve 1864'te İngilizler mahallî emîrlerle temasa geçmeye başladıkları zaman, Faysal bütün yarımadayı

Yağma aşkı

Eski kıral İbnüssuud bir kabine toplantısı sırasında. Sağındaki ilk şahıs, şimdiki kıral Faysal'dır.

kontrolu altına almıştı. Yalnız Bahreyn şeyhi İngiltere ile ittifak aktederek Vahabî-ler'e boyun eğmemişti.

Netice olarak Arabistan, Vahabîler tarafından tekrar, gaddarca idare edilmeye başlandı. Fakat 1870'te, evvelce Faysal'ın müttefiki olan emîr Abdullah İbni Reşîd, baş kaldırdı. Hüseynî hanedanına mensup olan Reşîd, Faysal'ın Mısır'da esarette bulunmasından istifade ederek, bugünkü Ürdün'le Orta Arabistan arasında bulunan geniş topraklara sahip Şammar aşiretini nüfuzu altına almıştı. Fakat Tallal, 1868 yılında intihar etti, bu intiharı bir sürü korkunç hâdiseler takip etti.

Arap saçı

Hüseynîler'le Vahabîler arasında başlayan şahsî ve dinî harpler yirmi sene sürdü. Bu müddet zarfında her iki tarafça tertip edilmeyen komplo, yapılmayan suikast, girişilmeyen katliâm kalmadı. 1875 sıralarında Abdullah, Hasâ'ya vali oldu ve soluk almadan Vahabîler'e hücuma başladı. Çok geçmeden Arabistan tekrar kardeş kavgasına daldı ve yarımada kana bulandı.

1890 yılında Muhammed İbni Reşîd nihayet galip gelerek Necd'i ve bütün Güney Arabistan'ı işgal etti. Vahabîler perişan edilmişlerdi.

Fakat 1897'de, Muhammed Reşîd'in ölümünden üç yıl sonra, Vahabîler tekrar ve bu sefer muzaffer olarak Riyâd'a girdiler. Yirmi yıl sonra, ilk dünya harbini takiben de Hüseynî hanedanı yok olup gitti. Talihin bu kadar kısa bir zamanda böyle döneceğini kimsenin aklına getirmesine imkân olamazdı.

Hâdise 1901 yılının ocak ayında başladı. Bir gece, 12 gün önce Küveyt'ten hareket etmiş bulunan 38 süvarilik bir kuvvet sekiz yüz kilometre katederek gizlice Hüseynîler'in 10 yıldır hüküm sürdükleri Riyâd'a vardı.

Bu otuz sekiz süvarinin başında 21 yaşlarında, uzun boylu bir delikanlı vardı. Bu adam Vahabîlerden eski Riyâd emîrinin yeğeni Abdülaziz İbnussuud idi.

Genç İbnussuud, din ve imanın kendisine Arabistan tahtını temine kâfi gelmeyeceğini anlamıştı. Biraz da Batı'nın kullandığı metotları tatbik etmek gerektiği aşikârdı. Karşısında 700 müsellâh asker ve 6 top vardı. Bunları ancak cüret ve

Kıral Faysal'ın kardeşlerinden Tallal'ın karısı prenses Mona, (ayaktaki) prensin kızkardeşi Lâmia ile beraber.

cesareti sayesinde yenebilirdi. İbnussuud, yarım saat kadar düşündü, sonra yanına arkadaşlarından dokuzunu alarak şehre yaklaştı. Adamlarından geri kalanlarını, kalenin iki kapısına yerleştirdi.

İbnussuud ve 9 arkadaşı bir mezarlıktan şehre girerek saklandılar. Gece olunca ortaya çıktılar ve bir gezintiden dönen vali ile muhafızlarına hücum ettiler. Suud'un arkadaşlarından dördü öldü, fakat vali de bu hücum esnasında can verdi. Neticede yirmi yıldan beri ilk defa olarak Suud'un sancağı Riad'da tekrar dalgalandı.

Reşîd'in taraftarları, üç ay içinde kuzeye çekildiler. Necd bile Vahabîler'in eline düştü.

Korkunç bir disiplin

İbnussuud, seleflerinin işledikleri hataya düşmedi ve şehirde, kalelerde, vâhalarda yerleşmekten sarfınazar ederek askerî ve ruhanî kuvvetlerini çölde iskân etti. Muayyen bir şehirde otursa Hüseyniler'in üstün kuvvetlerine dayanması mümkün olamazdı.

Bir taraftan da İbnussuud dinî icapları büyük bir gaddarlıkla tatbik ediyor ve en ufak bir müsamahada bulunmuyordu: Suçlu görülenler aşiret reisi ve yararlık gös-

termiş olsalar dahi derhal idam ediliyordu. Adamlarından hiçbiri sigara ve içki içemezdi. Harpte bile namazlarını bırakmazdılar. İbnussuud'un bütün disiplini bundan ibaret kaldı. Birkaç sene içinde, kendisine bile en ufak müsamahası olmayan Suud, Arabistan için efsanevî bir hüviyet kazandı.

Hüseynîler'le Vahabîler arasında çarpışmalar on beş yıl daha devam etti. Fakat Hüseynîler her defasında mağlûp oldular.

Birinci Dünya Harbi patlak verince, İbnussuud'un siyaseti değişti. İngiltere'ye rağmen İbnussuud 1921 yılında, Hüseynîler'in Kuzey Arabistan'da artık hüküm süremeyeceklerini ilân etti. 1916'da, İngiltere'nin tasvibiyle kendisini Arap memleketleri kıralı ilân eden emîr Hüseyin, bu sefer Hicaz'ı tehdit eden Suud'a karşı İngiltere'nin yardımını talep etti. Lord Curzon kabinesi Hüseyin'e istediği yardımı yaptı, aynı zamanda Suud'a müracaatla taarruzlarını durdurmasını istedi, aksi halde askerî misillemede bulunacağını ve yılda 60 bin İngiliz liralık tahsisatını keseceğini de bildirdi.

Fakat Suud, kendi kuvvetleriyle İngiltere'nin imkânları arasındaki nispetsizliğe bakmadan büyük bir cüretle hücuma geçti: Kıral Hüseyin ve oğlu Abdullah'a karşı açtığı harp 1924'e kadar devam etti ve neticede bütün Hicaz'ı alarak yeniden Mekke ve Medine'ye yerleşti. Kıral Hüseyin'le oğlu kaçmıştı. Bu olaylar sonunda, bizzat İngiltere Kıralı Suud'u tanımak zorunda kaldı. Fakat kendisine sadık kalan Kıral Hüseyin ile oğluna Ürdün ve Irak kırallıklarını ihsan etti.

Suud'dan 1932 yılında maden aramak üzere müsaade alan bir Amerikan şirketi 1939'da Basra Körfezi kıyılarında petrol buldu. Keşfedilen yakıt rezervleri dünyanın en zengin yataklarından biriydi.

İkinci Dünya Harbi nihayet bulur bulmaz yeni petrol kuyuları gelir sağlamaya başladı. İlk defa olarak Amerikalılar Suud'a 285 bin dolâr ödediler. Bu para, hazine mevcudunun kırk misliydi. İbnussuud bu dolârlarla «Emanât-ı Mukaddese»yi tamir ve ihya ettirdi. Hacıları doyurdu ve muhtaçlara yardım etti. O tarihte İbnussuud'un 41 oğlu ve sayısı belli olmayan birçok kızı vardı. Petroldan hissesine düşen paranın ufak bir kısmını sarayının 400 mensubuna dağıttı.

Fakat, her şeye rağmen beklenmedik servet kıralın yaşayışında değişikliğe sebep olacaktı. Çok geçmeden Hitler'in hediye etmiş olduğu Mercedes'in yerini Detroit'te özel surette imal edilen koca koca Amerikan otomobilleri aldı. Bu arabaların kapı tokmakları altındandı. Hepsinde radyo-telefon vardı. Her biri altmış bin dolâr (600.000 lira) eden bu arabalardan başka Suud'un emrine bir filo uçak verildi. Çok geçmeden çölün ortasında efsanevî saraylar da yükselmeye başladı.

Kıral İbnussuud'un bütün bir gün huzurunda bulunan bir yazar bu hususdaki intıbaını kısaca şöyle anlatıyor:

«Katar Körfezi kıyılarında, ipekliden mamul çadırlardan mürekkep bir şehir kurulmuş, bunların ortasında kıralın muhteşem otağı yer almıştı. Kıral İbnussuud, vaktiyle bir ziyaret münasebetiyle Roosevelt'in kendisine hediye etmiş olduğu sakatlara mahsus küçük araba ile otağa geldi.

«İbnussuud'un etrafını asilzadelerden, eşraftan ve yüksek memurlardan birçok kimse sarmıştı. Muhafız kıtası da kendisini takip ediyordu: Hepsinin üniformaları siyah ve kırmızıydı. Kılıçlarını kınlarından çekmiş ilerliyorlardı.

«Kıralın yanında, aynı zamanda baş mabeyincisi olan veliaht yer almıştı. Onun burnu da babasınınki gibi hafifçe kemerli idi, ufacık bir sakalı vardı.

«İhtiyar Kıral, güçlükle tahtına yerleşti, yavaş yavaş elbiselerini topladı, sarığını düzeltti, güneş gözlüklerini taktı ve büyük bir sükûnetle nazır ve generalleriyle görüşmeye başladı...

ALLAH'TAN KORKAN ADAM

«Devlet işleriyle böylece meşgul olduktan sonra kıral büyük bir hayırhahlıkla orada bulunan yabancılara dönerek, siyasî hâdiseler hakkındaki sorularını cevaplandırdı. Sonra hilâfetin ih-

Kıral Suud'un sarayında eski ananelere göre verilen bir ziyafet. Kıral sofranın öbür başındadır.

yasına taraftar olmadığını Vahabî görüşüne göre anlattı.

«Kıral sözlerine şunları ilâve etti:

— «İlerilik, dinî ıslahatın sâfiyetine halel getirmez. Uçak ve soğuk hava tertibatı olan yerde deve de pekâlâ bulunabilir.»

«Kıral İbnussuud, İsrail dâvasına da dokunarak, meselenin, çekişme mevzuu olan yerleri Araplar'ın kontrolu altına koymakla halledilebileceğini belirtmekten geri durmadı.

«Yemek vakti gelince, Kıral tepsiden bir kuzu budu alarak yanındaki köleye parçalatıp kestirdi ve önünde bulunan altın tabakta yedi.

«Başka bir köle de Kıral'a tercümanlık ediyordu. Kıral'ın özel hekimi tıpkı Araplar gibi giyinmiş bir İsviçreli idi. Aşçısı ile doktorlarından başka biri İtalyan imişler.

«Zamanımızın mutlak bir iktidara sahip, belki de sonuncu kıralı olan İbnussuud'un bize, yanından ayrılırken, son sözleri şunlar oldu: 'Ben Allah'tan korkan basit bir kuldan başka bir şey değilim!' »

Kitaplar Arasında

Yahya Kemal'in Aziz İstanbul'u

İSTANBUL Fetih Cemiyeti'ne bağlı Yahya Kemal Enstitüsü, büyük şairin İstanbul'a ait yazılarını **Azîz İstanbul** adıyla toplayıp yayınladı(*). Enstitü müdürü Nihad Sami Banarlı tarafından, Enstitü'nün diğer neşriyatı gibi büyük bir itina ve titizlikle, çok iyi kâğıda basılan bu eser, Yahya Kemal'in mütefekkir cephesini denilebilir ki, şiirlerinden daha iyi tanıtıyor. İstanbul'un en büyük âşıkı olarak bilinen şair, emsalsiz güzellikte bir Türkçe ile, İstanbul'un çeşitli cephelerini, 20 kadar makale halinde ele alıyor. Bizim şahsî kanaatimiz, Yahya Kemal'in, Türk milletinin yetiştirdiği en büyük şair olduğu merkezindedir. Bu hükmümüze, gelmiş geçmiş, çeşitli lehçelerde şiir söyleyen bütün şairlerimiz dahildir. **Azîz İstanbul,** bize büyük sanatkârın nesir cephesini de tanıtıyor.

(*) *Azîz İstanbul*, Yahya Kemal Külliyatı: 5, İstanbul, 1964, 208 sayfa, 24 sayfa resim, 1 levha, 20 TL.

Sanıyorum ki Yahya Kemal'in en büyük talihi, Nihad Sami gibi pek vefakâr bir dosta malik olmasıdır. Türk edebiyatı tarihinin büyük mütehassıslarından olan Nihad Sami, Yahya Kemal'in eserlerini, her kelimesi üzerinde günlerce düşünerek yayınlamakta ve şairin arzu ve temayüllerine tamamen sadık kalabilmek için, hayran olunmaya değer bir gayret harcamaktadır.

Yahya Kemal'in bu eserinden birkaç parçayı okuyucularımıza sunuyoruz. **Topkapı Sarayı'nda** başlığını taşıyan makalesini büyük şair şöyle bitiriyor (eserin imlâsına olduğu gibi sadık kalıyoruz):

«Revan Köşkü'nde gezerken kulağıma derinden bir Kur'an sesi geldi. Birdenbire islâm mîmârîsini tam mânâsiyle gördüm. Çünkü islâm mîmârîsinin içine bir rûh gibi muhakkak rahle başında bir Kur'an sesi lâzım. O ses olmadığı zaman bu mîmârî kuru bir şekilde görünüyor. Bu fikrimi rehberim Lütfü Bey'e söyledim. Ve bu Kur'an sesinin nereden geldiğini sordum.

«Hırka-i Saâdet Dâiresi'nden!» dedi. Yavaş yavaş sesin geldiği pencereye yaklaştım. Baktım; yeşil, yemyeşil rûhânî yeşil bir dâire, pencereye arkasını çevirmiş bir hâfız, öteki âleme dalmış bir rûhun istirâhatiyle okuyor; diğer bir hâfız da gözlerini yummuş bir köşede tesbihini çekerek bekliyor.

Rehberim Lütfü Bey'e sordum, Hırka-i Saâdet'de ne zamanlar bu hatim indirilir? Lütfü Bey gülümseyerek kulağıma dedi ki: «Her gün! Her saat! Dörtyüz seneden beri geceli gündüzlü bilâfâsıla...»

Hayretten gözlerim kapanmış dinliyordum. Lütfü Bey biraz mâlûmat verdi: «**Yavuz Sultan Selim** hilâfetin alâmâtı olan Hırka-i Şerîf, Sened-i Şerîf ve diğer Emânât-ı Mübâreke'yi Mısır'dan İstanbul'a hatimler indirterek getirmiş; İstanbul'a vardığı gece, Saray'da yüksek bir mevki'e yerleştirmiş; mîmarbaşı ve ustalar, asıl tevdî olunacak makaamı harıl harıl inşâ ederlerken sefer yorgunluğuna bakmaksızın sabaha kadar ayakta beklemiş. O gece geceli gündüzlü Kur'an okunması için bir vazîfe tertip ederek kırkıncısı bizzat kendi olmak üzere kırk hâfız tâyin eylemiş. İşte o günden bu âna kadar bu dâirede bir sâniye tevakkuf etmeksizin Kur'an okunuyor. Bu hâfızlar el'an kırk kişidir. Dâimâ ikişeri nöbetleşe vazîfelerini îfâ ederler. Bu gün (14 şubat 1921)de bu iki hâfızın nöbeti» dedi.

Bu gece, bu saat, ben burada bu satırları yazarken Hırka-i Saâdet Dâiresi'nde Kur'an okunuyor! Siz bu saat benim bu satırlarımı okurken Hırka-i Saâdet Dâiresi'nde Kur'an okunuyor! Tam dörtyüz seneden beri de böyle fâsılasız okunmuş.

O günden beri bu düşünce bir saat rakkası gibi hâfızamda sallanıyor... İstanbul'da böyle bir makaamın yanında dört asırdır durmamış bir Kur'an sesi olduğunu bilmezdim. Nice Türk'ler, hattâ nice İstanbullular da bilmezler. Bu sarayın içinde dörtyüz seneden beri olmuş ihtilâller, hali'ler; kıtâller bu Kur'an sesini bir an susturamamış. Bu hâdiseyi idrâk ettik-

ten sonra İstanbul'dan niçin çıkarılamıyoruz? bu şüpheyi halleder gibi oldum.»

Yahya Kemal yukarıdaki yazıyı İstanbul düşman işgalindeyken, Türk tarihinin en feci anında yazmıştır. **Aziz İstanbul,** bunun gibi pek değerli yazılarla dolu. Şairin Türkiye tarihinin ve Türk milliyetinin oluşumu hakkındaki fikirleri pek dikkate değer. Yahya Kemal, İstanbul'u, Türk medeniyetinin özü ve şahikası olarak görmektedir ki, biz de aynı fikirdeyiz. Büyük dâhinin İstanbul'un imarının estetik cephesi hakkındaki düşünceleri de çok güzel. Yahya Kemal diyor ki:

«Türk doğmuş olmak, Türk ismi taşımak kâfi değildir. Türk gibi düşünmek lâzımdır.»

Nihad Sami Banarlı'yı tebrik eder, bu yolda yeni eserlerini sabırsızlıkla beklediğimizi söylemekten zevk alırız.

Prof. Dr. Mehmed Altay Köymen, Selçuklu Devri Türk Tarihi, Ankara, 1963, Ayyıldız Matbaası, 324 sayfa, 1 harita, 25 TL.

Selçuklular, Türk tarihinin en önemli bahislerinden birini teşkil eder. Denebilir ki, ancak Osmanlı tarihi, umumî Türk tarihi çerçevesinde, Selçuklular'dan daha büyük bir bahistir. Selçuklu tarihine ait kaynaklar, Osmanlı çağı ile kıyas kabul etmeyecek derecede az ve fakirdir. Bir de, Osmanlı tarihinin kaynaklarının en büyük kısmı Türkçe olduğu halde, Selçuklu tarihi kaynakları daha çok Farsça ve Arapça'dır. Bu kaynakların bir kısmı, henüz yayınlanmamıştır. Selçuklu tarihi üzerinde Türkiye içinde ve dışında birçok tarihçi çalışmıştır. Bizde Selçuklu tarihi mütehassısı olan mâruf tarihçi, Ord. Prof. Mükrimin Halil Yınanç'tı. Fakat yazmaktan çok okumayı ve konuşmayı seven merhum üstat, bilgisiyle mütenasip bir eser bırakmadı. Yınanç'tan sonra sırasıyla Türkiye'de Selçuklu tarihi mütehassısı olarak Prof. Dr. Osman Turan, Prof. Dr. Mehmed Altay Köymen ve Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu yetişti. Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü, Ord. Prof. Dr. Z. Velidî Togan, Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı gibi büyük tarihçiler de Selçuklu tarihiyle ilgili mühim araştırmalar vermiş lerse de, bu bilginlerin asıl ihtısas sahaları tarihin başka dallarındadır.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde umumî Türk tarihi profesörü olan Dr. Mehmed Altay Köymen, Selçuklular'ın menşei üzerinde yaptığı etraflı tetkikleriyle tanınmış, sonra da Sultan Sancar devri Selçuklu Tarihi üzerindeki büyük eseri Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştı. Fuad Köprülü ekolünden yetişen bu genç ve kudretli bilgin, kaynakları tefsir etme kabiliyeti ve metodu ile mâruftur. Şimdi elimizde tuttuğumuz mühim eseri, çok büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Müellif, Selçuklu tarihini fevkalâde başarılı bir şekilde hulâsa etmiştir. Bundan sonra da Anadolu Selçukluları'na ve Selçuklu devri Türk medeniyetine ait ciltleri yayınlayacağını bildiriyor. Bütün temennimiz, bu eserlerin hiç gecikmeden ilim âleminin istifadesine sunulmasıdır. M. A. Köymen'in bu eseri, dar mânada ilmî bir monografi değil, tarih ilmimizde nadiren kaleme alınan bir tarzda kompozisyon kitabıdır. Onun için Türk tarihinin pek mühim bir çağı hakkında ilmin son sözü mahiyetinde olan bu büyük bilgi ve emek mahsulü eseri, her aydın okuyabilir. Esasen elimizde Selçuklu tarihini bir tek kitapta toplayan başka bir eser de yoktur.

Ord. Prof. Dr. Zeki Velidî Togan, On the Miniatures in Istanbul Libraries, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi yayınlarından, Baha Matbaası, İstanbul, 1963, 72 sayfa, 10,70 TL.

Z. V. Togan'ın yukarıda anılan küçük, fakat son derece yüklü malzemeyle dolu İngilizce eseri, aslında 1963 eylülünde Venedik'te toplanan II. Milletlerarası Türk Sanatı Kongresi'nde okunan bir tebliğdir. Müellif, bu eserin Türkçe'sini de yayınlayacağını ve bu nüshanın sonuna 111 minyatür ilâve edileceğini bildirmektedir.

İstanbul Üniversitesi'nde umumî Türk tarihi kürsüsü ordinaryüs profesörü olan Z. V. Togan, umumî Türk tarihinin gelmiş geçmiş en büyük mütehassısıdır (Türkiye tarihi dışında kalan Türk tarihine «umumî Türk tarihi» diyoruz). Bilhassa Doğu Türkleri'nin tarihinde tamamen eşsizdir. Birçok Türk lehçesinden başka Arapça, Farsça, Grekçe, Rusça, İngilizce, Fransızca, Almanca gibi mütaaddit dil bilmesi, kendisine Türk tarihinin her dilde yazılmış her çeşit kaynaklarını tamamen açık hale getirmiştir. Togan, Türk siyasî tarihi kadar, Türk medeniyet, hukuk ve iktisat tarihi üzerinde de çalışmaktadır ve bu konularda, dünyaca ünlü, bir kısmı çeşitli Batı dillerinde yayınlanmış eserler vermiştir. İşte şimdi elimizde tuttuğumuz son eseri de, Türk güzel sanatlarından biri olan minyatür üzerindedir. Müellif, doğrudan doğruya minyatür sanatı üzerinde durmuyor. Türk tarihi ve medeniyeti bakımından elimizdeki minyatürlerden nasıl faydalanılabileceğini gösteriyor. Bilhassa nadir minyatürler üzerinde duruyor ve bunların İlhanlılar, Safevîler, Timuroğulları, Cengizoğulları, Selçuklular gibi Türk tarihinin büyük devreleri üzerinde verdiği bilgileri değerlendiriyor. Bu arada birçok Osmanlı minyatürü de ele alınıyor.

Binlerce, on binlerce minyatürümüz henüz yayınlanmamış bir halde, müzelerimizde, kütüphanelerimizde ve Türkiye dışında, ilgimizi beklemektedir. Türk milletinin resimdeki dehası, bu eserler yayınlandıktan, incelendikten, tahlil edildikten, değerlendirildikten sonra meydana çıkacaktır. Minyatürlerimiz, tarihimizin çeşitli devrelerindeki yaşayışımız, âdetlerimiz, giyim kuşamımız, hulâsa medeniyetimiz hakkında da bize zengin bilgiler vermektedir.

Büyük bilginin sonuncu eserini de sevinçle karşılarken, kendisinin yıllardan beri beklediğimiz ve hazır olduğunu bildiğimiz çok önemli kitaplarını da bir an önce ilim âleminin istifadesine sunmasını şiddetle arzu ve temenni ederiz. **Y. Ö.**

❶

❷

❸

❹

❺

❻

Tarih Kültürünüzü Ölçüyoruz

HANGİSİ NE ZAMAN OLDU?

Hâdiseler her zaman hâfızamızda aynı izi bırakmaz. Çok eskiden olmuş bazı hâdiseler vardır ki aklımızdan çıkmadığı halde, daha yakında geçmiş bazı hâdiseleri hatırlamakta güçlük çekeriz. Burada size bazı tarihler veriyoruz, aşağıda da vakalar yazılı. Bahsettiğimiz vakaların başındaki harfleri tarihlerin karşısına yazarak, tarih kültürünüzü ölçebilirsiniz.

1903	1944 .....
1911	1945 .....
1928	1956 .....
1937	1957 .....

A) Lâtin harflerinin kabulü; B) Müttefikler'in Normandiya çıkarması; C) Abdülhak Hâmid'in ölümü; D) Trablusgarp harbi; E) İlk sunî peykin uçuruluşu; F) Yahya Kemal'in ölümü; G) İlk atom bombasının patlayışı; H) İlk uçağın uçuşu.

CEVAPLAR:

1. Ayasofya,
2. Dolmabahçe,
3. Lâleli,
4. Yenicami,
5. Beyazıt,
6. Eyüp Sultan.
Hâdiseler ne zaman oldu?
1903 (H); 1911 (D); 1928 (A); 1937 (C); 1944 (B); 1945 (G); 1956 (F); 1957 (E).

Mecmuamızda Türk denizcilik tarihine daha fazla yer veremez misiniz?

Yzb. Osman Öndeş (Moda-İstanbul)

Türk denizcilik tarihi, pek az incelenmiş bir daldır. Biz Hayat Tarih Mecmuası olarak bu konuyla fevkalâde ilgileniyoruz. Mecmuamızda, Türk deniz tarihi ile alâkalı yazıları gittikçe fazla miktarda bulacaksınız.

Rauf Orbay'ın, Hamidiye kahramanlıklarının tafsilâtını nasıl öğrenebilirim?

Özcan Barın (İskenderun)

Rauf Orbay'ın Hamidiye kahramanlıklarını anlatan bir kitap, son yıllarda yayınlanmıştır. İstanbul kitapçılarında bulmak kabildir.

Önemli bir eser hakkında sual soran okuyucumuza cevap.

M. Ali Bıçakçı (Ankara)

Bahsettiğiniz kitap son derece değerli bir eserdir. Türkiye'de telif edilmiş eserlerin en önemlilerinden biridir ve Türk ilmi için gerçek bir iftihar eseridir. Her ne kadar sizin öğretmen olduğunuza inanmıyorsak da, gene talebenize ısrarla tavsiye etmenizi candan öğütleriz.

Osmanlılar önce Bursa'yı mı, yoksa İznik'i mi aldı? İznik Osmanlılar'ın başkenti oldu mu?

Nafiz Esen (Geyve)

Osmanlılar önce Bursa'yı, sonra İznik'i almışlardır. Her iki fetih de Orhan Gazi zamanında olmuştur. İznik, Anadolu Selçukluları'nın ilk taht şehriydi. Fakat hiçbir zaman Osmanlı taht şehri olmamıştır. 1326'da Bursa fethedilince merkez buraya nakledilmiş, İstanbul'un fethine (1453) kadar başkent, Bursa ve Edirne'de kalmıştır.

Osmanlı tarihine ait eserlerden parçalar ve tarihî şahsiyetlerle alâkalı yazılar neşretmeyi düşünüyor musunuz?

Aldülgani Eldelek (Beşiktaş-İstanbul)

Osmanlı tarihine ait klâsik eserleri veya parçalarını, bugünkü dile uydurarak zaman zaman vereceğiz. Bahsettiğiniz tarihî şahsiyetlere ait yazılar da koyacağız.

Türk bayrağının menşei nedir? Türk tarihinde hangi idam şekilleri kullanılırdı? Atatürk kaç defa evlendi? Prut muharebesini Ruslar mı kazandı?

Recep Alpay (Nizip)

Bayrağımızın tarihi için bilgi, Hayat Ansiklopedisi'nde vardır. Bayrağımız bugünkü şeklini XIX. Yüzyıl'da almıştır. Daha önceleri de kırmızı üzerine beyaz ay yıldız vardı, fakat yıldızların köşeleri beşten fazlaydı. — Türk tarihinde her çeşit infaz şekli görülmüştür. Osmanlı devrinde, her suç için olduğu gibi, suçlunun mesleği bakımından da ayrı infaz şekilleri vardı. Kurşuna dizmek yoktu. — Atatürk bir defa Lâtife Hanım'la evlenmiş, kısa zaman sonra ayrılmıştır. — Prut muharebesini Ruslar değil, Türkler kazanmışlardır. Bu konu üzerindeki en etraflı eser, Prof. A. N. Kurat'ın «Prut» adlı kitabıdır. 2 cilttir. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi tarafından yayınlanmıştır.

Tarih Postası

Okuyucularımızın tarihle ilgili soruları bu sayfalarda cevaplandırılacaktır.

4. Sayımızın arka kapağındaki resim kimindi?

Sabiha Güner (Beşiktaş)

Bahsettiğiniz resim Fâtih Sultan Mehmed'in oğlu Cem Sultan'a aittir. Geçen sayıda tasrih etmediğimiz için özür dileriz.

Fransız generali Weygand, Sultan Aziz'in gayrimeşru çocuğu mudur?

Süleyman Nuri Öz (Büyükada-İstanbul)

Geçenlerde ölen meşhur Fransız generali Weygand'ın Paris Match dergisine verdiği beyanatta «Je suis le fils du Grand Turc=Türk Padişahı'nın oğluyum» dediğini yazıyor ve bunun imkânı olup olmadığını yazıyorsunuz. Bahis konusu beyanatı biz de okuduk. Ancak General'in bu sözünü, bir nükte olarak anla-

dık. Gerçek mânada kabul etmek imkânsızdır. Çünkü şimdiye kadar böyle bir rivayet duyulmamıştır ve General Weygand'ın babası meçhuldür. Weygand'ın Napoléon'un torununun oğlu veya Meksika imparatoru Maximilien'in oğlu olduğu söylentileri de, birer fanteziden ibarettir. Sultan Abdülaziz, 1867 temmuzunun ilk haftasında Paris'teydi. Weygand ise, bu tarihten 6 ay önce, yani 1867 ocağında Brüksel'de doğmuştur. Bu bakımdan da Sultan Aziz'in gayrimeşru oğlu olması imkânsızdır.

Lâleli Camii nerededir?

İrfan Yamar (Merzifon)

Lâleli Camii, İstanbul'da, Aksaray'la Bâyezid arasında, aynı adı (Lâleli) taşıyan semttedir. Şimdi İstanbul Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesi de Lâleli'de, cami ile aynı cadde üzerinde bulunmaktadır.

Arkeoloji konusunda kolayca anlaşılır bir kitap var mıdır?

Hüseyin Karakulakoğlu (Yazı Köyü - Safranbolu)

Arkeoloji üzerinde halkın anlayacağı bir el kitabı yoktur. Ankara'da Türk Tarih Kurumu, birçok arkeoloji kitabı yayınlıyorsa da, bunlar ilmî eserlerdir. XX. asrın en büyük arkeolojik keşiflerinden biri, Mısır'da Tutankamon'un mezar ve hazinesinin bulunmasıdır. Mecmuamızın 2. sayısında bu konuda bir makale yayınladık.

Kaç sayınız bir cilt olacak? Neden Roma tarihiyle ilgili yazı koymuyorsunuz?

Bülent Sözüer (Çarşıkapı-İstanbul)

Hayat Tarih Mecmuası'nın 6 sayısı bir cilt olacaktır. Orijinal cilt kapaklar yaptırmayı düşünüyoruz. Daha çok Osmanlı tarihine ait bahisleri inceliyoruz. Sizin gibi Roma tarihine merak eden okuyucularımız çoğalınca, o mevzuu da koyacağımız muhakkaktır.

Türk tarihinin en önemli 100 şahsiyetini seçip yayınlar mısınız?

Hasan Engin (Kadıköy-İstanbul)

Türkler'in tarih boyunca yetiştirdikleri deha sahibi şahsiyetlerin kronolojik listesi Hayat Müessesesi'nin yayınladığı Türkiye Tarihi'nde verilmektedir. Bütün Türk tarihinden 100 şahsiyet seçmek kolay bir iş değildir. Hele bir de bu 100 şahsı ehemmiyet sıralarına göre dizmemizi istiyorsunuz. Bu, hemen hemen imkânsızdır.

Osmanlı padişahları arasında hacca giden olmuş mudur? Baltacı ile Katerina arasındaki münasebetin aslı var mıdır? Okul kitapları Fevzi Çakmak'tan neden gereği kadar bahsetmiyor?

Mustafa Kaya (Eskişehir)

1. Osmanlı padişahlarından hacca giden hiç kimse olmamıştır. Buna sebep, bu iş o vakitler aylarca zamana mütevakkıf olduğu için, vakit ayırılamamasıdır. Son padişah VI. Mehmed Vahîdeddin, hükümdarlıktan düştükten sonra Hicaz'a gitmişse de, haccetmemiştir. Diğer hiçbir padişah değil hacca gitmek, Hicaz'a ayak bile basmamışlardır. Yavuz bile Hicaz'a ayak basmamış, Hicaz'ı, Mısır'dan fethetmiştir. Şehzadelerden yalnız Sultan Cem haccetmiştir. Hacceden başka hiçbir şehzade yoktur.

2. Baltacı Mehmed Paşa ile I. Katherina, yüz yüze bile gelmemişlerdir ki, aralarında bir münasebet olabilsin. Bu, masalımsı bir rivayetten ibarettir. Yeni tarihçilerin çoğu, Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut'ta doğru hareket ettiği tezini tutmaktadırlar.

3. Fevzi Çakmak'tan okul tarih kitaplarında gereği gibi bahsedilmeyişinin cevabını, eğer böyle bir şey bahis konusu ise dahi, biz veremeyiz. Millî Eğitim Bakanlığı'na sorunuz.

Orhan Günsoy (Beyoğlu-İstanbul)

Alâkanıza ve verdiğiniz bilgiye çok teşekkür ederiz.

Batum ne zaman elimizden çıktı?

Ali Mazhar (Divriği)

1877-78 savaşını Ruslar'a karşı kaybedince, birçok ülkeler arasında Batum şehrini, yani Acaristan'ı da Rusya'ya bıraktık. 1918 Brest Litovsk Muahedesi ile Batum'u geri aldıksa da, birkaç yıl sonra, Millî Mücadele sırasında, Rusya ile iyi geçinmek mecburiyeti olduğu için iade ettik.

En kanlı ve uzun meydan muharebesi hangisidir? Sultan Aziz öldürüldü mü, intihar mı etti? Attila Aetius'a yenildi mi?

Yunus Gök (İstanbul)

Meydan muharebelerini uzunluk ve kanlılık bakımından tasnif etmek tarihçiler arasında âdet olmamıştır. — Sultan Abdülaziz'in öldürüldüğü rivayeti, tarihî gerçekler ve deliller bakımından, intihar ettiği rivayetinden çok daha kuvvetlidir. — Attila, Aetius'a yenilmemiş, fakat durdurulmuştur. Orléans meydan muharebesi Hunlar için de, Romalılar için de neticesiz kalmıştır. Avrupa Hun imparatorluğunun dağılması ile bu meydan muharebesinin hiçbir alâkası yoktur.

3. sayınızın bilmecesindeki resim, II. Abdülhamid olarak gösterilmiş, halbuki V. Murad'dır.

Servet Zengin (Yenişehir-Ankara)

3. sayımızdaki bilmecedeki resmin II. Abdülhamid değil, V. Murad olduğunu söylüyor, üstelik bu vesileyle bir sürü tenkidde bulunuyorsunuz. Resim II. Abdülhamid'in henüz tahta çıktığı devre aittir. Padişahlar, şehzadeliklerinde sakal bırakmazlardı. Padişah olur olmaz sakal salıverirlerdi. II. Abdülhamid de öyle yapmıştır. Yayınladığımız resim, Sultan Hamid'in pek meşhur resimlerinden biridir. Neresini V. Murad'a benzettiğinizi anlayamadık.

Gelecek Sayımızda:

Yeryüzünde Sömürgecilik

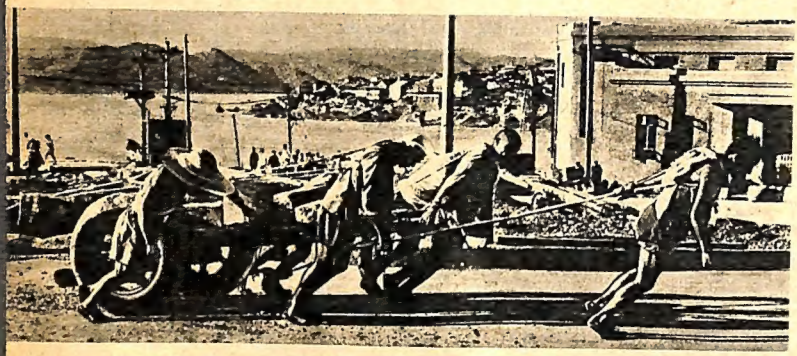

Batı sömürgeciliği nasıl tasfiye edildi, bugün hangi milletler sömürülüyor?

Türk Ordusu Viyana Kapılarında

İkinci Viyana muhasarasına bizzat katılan Fındıklılı Silâhdar Mehmed Ağa'nın tarihinden alınan eşsiz bir yazı serisi

Sadeleştiren:

Falih Rıfkı Atay

Türkiye'de satış rekoru kıran eser

Yazan:
T. Yılmaz Öztuna

Başlangıcından Zamanımıza Kadar
TÜRKİYE TARİHİ

Yeni çıktı:

6. Cilt: Kanunî Sultan Süleyman ve Zamanı (1566'ya Kadar)

Her cilt harita, şema, liste ve bibliyografyalı olarak 288 sayfa metin, 16 sayfa tifdruk baskılı ilâve resimlerle 304 sayfa, 7,5 liradır.

Abone ve sipariş adresi: Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu - İstanbul.